

diyanet

Aylık Dergi | Nisan 2016 | Sayı 304

HZ PEYGAMBER TEVHİD VE VAHDET GELİN BİRLİK OLALIM

İSLAM'IN EVRENSEL ÇAĞRISI: TEVHİT

Tevhit kelimesi en temel anlamıyla Yüce Allah'ın bir olduğuna, ortağı ve benzeri bulunmadığına inanmak demektir.

HZ. PEYGAMBER ÖRNEKLİĞİNDE VAHDET TOPLUMU

Hz. Peygamber örneğinde, tevhit merkezli vahdet toplumuna, rahmet ve medeniyet temelli Medine site devletine dönüştü.

VAHDETE ENGEL MEZHEPÇİLİK

Hz. Peygamber'in irtihali ile birlikte görüş ayrılıkları ayrışmalara, gruplaşmalara hatta çatışmalara dönüştü.

PROF. DR. İSMAİL LÜTFİ ÇAKAN İLE TEVHİT VE VAHDET ÜZERİNE SÖYLEŞİ

Tüm peygamberlerin tebliğ ettiği inanç esaslarının, asli ifadesiyle usulü'd-din'in esası, tevhitir.

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

Prof. Dr. Halil İbrahim BULUT

Yurt içinde Diyanet Yayınları satış yerlerinden, yurt dışında Müşavirlik ve Ataşeliklerimizden temin edebilirsiniz.

HER baharla birlikte dirilen ve yenilenen dünyamız, manevi dirilişimizin rehberi olan Hz. Peygamberin kutlu veladetini de müjdeler bizlere. Kuruyan dalların can suyuna kavuşup çiçek vermesi gibi, Hz. Peygamber de veladetiyle bütün insanlığın ihtiyaç duyduğu ve özlemini çektiği huzurlu ve yaşanılabilir bir dünyayı insanın yollarını gösterir bizlere. Nübüvvetinin başlangıcından bu yana, insanlığa yüksek insani ve ahlaki değerleri yaşayarak öğreten, bizlere mutlu bir hayatın ve ebedi kurtuluşun yolunu gösteren kutlu elçiyi bu vesileyle tekrar anıyor, ona ve ehlibeytine sonsuz salat ve selam ediyoruz.

Bugün güç, ihtiras ve zenginlik uğruna çatışmaların, haksızlıkların, kan ve gözyaşının eksik olmadığı dünyamız, adeta bir savaş alanına dönmüş durumda. Güçlünün zayıfı ezdiği, şiddetin merhamet ve şefkat dilinin önüne geçtiği bir süreçte, sevgili peygamberimizin sevgi, kardeşlik ve merhamet iklimine her zamankinden daha fazla ihtiyacımız var. Dünyaya barış ve huzur tekrar hâkim olacaksa, bu Allah'ın kitabına ve rasulünün sünnetine sınımsız sarılmakla, akıl, vicdan ve sağduyu zeminini korumakla mümkün olacaktır. Müslümanlar olarak kendi nefsimizden başlayarak, ailemizde, çevremizde, ülkemizde ve tüm Müslümanlar arasında sevgi, saygı, birlik ve beraberliği sağlamakla, vahdet ve tevhit ruhunu korumakla hepimiz mükellefiz. Bütün dünyaya sevgi, saygı ve barışı taşımakla sorumluyuz.

Veladetin sene-i devriyesinde, Rasul-i Ekrem'in bizlere tebliğ ve emanet ettiği İslami değerleri keşke ona layık bir şekilde koruyup yaşatabilseydik. Keşke eman ve emniyet yurdu olan Müslüman beldeleri şiddet, terör ve savaşlarla yüz yüze olmasaydı. Akan göz yaşları, yokluk ve yoksunluk Müslüman ülkeleriyle anılır olmasaydı. Sanki bütün bu olumsuzluklar Müslümanların kaderi gibi algılanmış olmasaydı. Keşke İslam ülkeleri ve Müslümanlar, bugün bir güvenlik sorunu konsepti içinde anılır olmasaydı.

Kutlu Doğum Haftasının bu yılki teması, "Hz. Peygamber, Tevhit ve Vahdet." Ülke olarak içinden geçtiğimiz nazik süreç başta olmak üzere, İslam âleminde yaşanan fitne ve tefrikaların ortadan kalkması ve Müslümanların, asr-ı saadet ruhunu yeniden kazanması düşüncesiyle hazırladık bu sayımızı. Çünkü "Müminler ancak kardeşler." ve kardeşler, aralarını düzeltmekle ve birbirlerine destek olmakla yükümlüdürler.

Tevhit ve Vahdet gündemli hazırladığımız dergimizde; Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Hasan Kâmil Yılmaz, "Kesretten Vahdete, Gelin Birlik Olalım" makalesinde "Allah'ta bir olmak", "Allah'la bir olmak" vurgusu yaptı ve bu birliği yaşayan Müslümanların her iki cihanda da saadete ulaşacağına işaret etti. Prof. Dr. Kaşif Hamdi Okur, "İslam'ın Evrensel Çağrısı: Tevhit" başlıklı yazısında tevhidin bizler için önemini ortaya koydu ve dünyayı tevhit ruhuyla birleşmiş Müslümanların yapacağı iyiliklerin kurtaracağını ifade etti. "Tefrikaya Karşı Vahdet" yazısında Prof. Dr. Ahmet Yaman, ayrılığa düşmemek için uygulamamız gereken nebevî yolları bize gösterdi. Prof. Dr. Zekeriya Güler, "Hz. Peygamber Örneğinde Vahdet Toplumu" başlıklı yazısıyla Hz. Peygamberi (s.a.s.) örnek alarak vahdete yeniden ulaşabileceğimizi anlattı. Günümüzde hep acısını yaşadığımız ve reçete aradığımız ayrılık ve tefrikanın nasıl giderileceğini ve bu konudaki çözüm önerilerini "Vahdete Engel Mezhepçilik" isimli yazısıyla Prof. Dr. Çağfer Karadaş ortaya koydu. Gündem konularının yanı sıra, Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan ile tevhit ve vahdete nasıl ulaşabileceğimize ilişkin söyleşiyi de ilgiyle ve beğeniyle okuyacağımızı düşünmekteyiz.

Tevhit ve vahdet konusunu farklı bakış açıları ve birbirinden değerli kalemlerle ele aldığımız dosyayı beğenimize sunarken, Kutlu Doğum Haftası boyunca gerçekleştirilecek bütün programların verimli ve tesirli olmasını diliyorum. Ayrıca, rahmet ve bereket mevsimi olan üç aylarımızı tebrik ediyor, sizleri dergimizle baş başa bırakıyoruz. Mayıs sayısında görüşmek dileğiyle...

Dr. Yüksel Salman

06 G Ü N D E M

- 6** Kesretten Vahdete Gelin
Birlik Olalım
Prof. Dr. H. Kâmil YILMAZ
- 10** İslam'ın Evrensel Çağrısı: Tevhit
Prof. Dr. Kaşif Hamdi OKUR
- 14** Tefrikaya Karşı Vahdet
Prof. Dr. Ahmet YAMAN
- 18** Hz. Peygamber Örneğinde
Vahdet Toplumu
Prof. Dr. Zekeriyâ GÜLER
- 21** Vahdete Engel Mezhepçilik
Prof. Dr. Cağfer KARADAŞ
- 24** Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan ile Söyleşi
Dr. Lamia LEVENT ABUL
- 28** İhtilafını Rahmete Dönüştüren
Ümmetin Vahdet ile İmtihani
Doç. Dr. Abdurrahman CANDAN
- 30** Sosyal Tevhit ve Önündeki Engeller
Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ
- 34** İnsanın İçindeki Derin Uçurum
Merhametsizlik
Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ
- 36** Kalbi Esir Alan En Kötü Hastalık:
Haset ve Kin
Hale ŞAHİN
- 38** Ey Bahar Topla Bizi!
Fatma BALCI YÜRÜR
- 40** Hüzün Yurdu
Dr. Lamia LEVENT ABUL
- 42** Hilal'i Beklerken
Ahsen İKBAL
- 44** Nedir Eksik Kalan?
Dr. Fatma ÇAKMAK

Diyaret İşleri Başkanlığı
Adına Sahibi ve
Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Yüksel SALMAN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Dr. Faruk GÖRGÜLÜ

Mali İşler ve Dağıtım Sorumlusu
Mustafa BAYRAKTAR

Yayın Koordinatörleri
Mustafa BEKTAŞOĞLU
Dr. Lamia LEVENT ABUL
Ali AYGÜN
Muhammed Kâmil YAYKAN

Tashiş
Mustafa BEKTAŞOĞLU

Arşiv
Ali Duran DEMİRCİOĞLU

diyanetdergi@diyanet.gov.tr
facebook.com/diyanetaylikdergi
twitter.com/DiyanetDergisi

İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Blv.
No: 147/A 06800 Çankaya/Ankara
Tel : 0312 295 86 61
Faks : 0312 295 61 92
diniyayinlar@diyanet.gov.tr

SÖYLEŞİ

24

DİN VE HAYAT

46

KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT

52

GEZİ-YORUM

68

46 Tevhit: Kulun İkrarı
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Murat ÖZEL

48 Üsve-i Hasene ve Emanet
Dr. Sadık ERASLAN

50 Verdim ve Aldım
Cengiz DERE

52 Necati'nin Naatı: Dört Şahitli
Peygamber
Yrd. Doç. Dr. Dursun Ali TÖKEL

55 Kutlu Doğum Bayramı Mevritler
Yrd. Doç. Dr. Musa TOZLU

58 Edebiyatımızda Tevhit
Yrd. Doç. Dr. Şerife UZUN

61 İki Umman'a Bende Olan Bir Deniz:
Ahmet Avni Konuk
Kâmil BÜYÜKER

64 Hz. Ebu Bekir (r.a.)'in Devlet Yönetimi
Prof. Dr. Mehmet Salih ARI

68 Belensiye Notları
Doç. Dr. Fatih ERKOÇOĞLU

72 Ertan Köse ile Söyleşi
Ali AYGÜN

74 Çukurova'nın Hafız Fabrikası
Muzaffer Var Hocafendi
Prof. Dr. Mustafa ALTUNDAĞ

76 Hâkimler Hâkimi el-Hakem
Fatma BAYRAM

78 Sünnetin Işığında İslam Ahlakının Esasları
Ali AYGÜN

80 Minare
Esmâ CAN

Abone İşleri
Tel : 0312 295 71 96-97
Faks : 0312 285 18 54
e-mail: dosim@diyanet.gov.tr

Abone Şartları
Yurtiçi yıllık: 72.00 TL
Yurtdışı yıllık: ABD: 30 ABD Doları
AB Ülkeleri: 30 Euro
Avustralya: 50 Avustralya Doları
İsveç ve Danimarka: 250 Kron
İsviçre: 45 Frank

Abone kaydı için, ücretin Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü'nün T.C. Ziraat Bankası, Ankara Kamu Girişimci Şubesi IBAN: TR08 000 1 00 25 330 599 4308 5019 nolu hesabına yatırılması ve makbuzun fotokopisi ile abonemin hangi sayıdan başlayacağını bildirir bir dilekçe, mektup, yazı, faks veya e-mailin Diyanet İşleri Başkanlığı Döner Sermaye İşletmesi Müdürlüğü Üniversiteler Mah. Dumlupınar Blv. No: 147/A 06800 Çankaya/Ankara adresine gönderilmesi gerekir.

Temsilcilikler; Yurtiçi: İl Müftülükleri, İlçe Müftülükleri - **Yurtdışı:** Din Hizmetleri Müşavirlikleri, Din Hizmetleri Ataşelikleri / Yayınlanacak yazılarda düzeltme ve çıkartmalar yapılabilir. Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

Tasarım: Aral Grup [www.aral.org] Tel: +90.312 219 53 26 [Mustafa Kemal Mahallesi 2141. Cadde 33/3 Çankaya/Ankara
Baskı: İleri Haber Ajansı Tanıtım İletişim Matbaacılık Yayıncılık ve Teknik Hizmetleri A.Ş. Tel: 0212 454 32 90
Yayın Türü: Aylık, Yerel, Süreli Yayın, Diyanet Aylık Dergi (Türkçe) **Basım Tarihi:** 28/03/2016 ISSN-1300-8471

Diyanet Aylık Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı yayın organıdır. Dergide yayımlanan yazı, konu, fotoğraf ve diğer görsellerin her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilmeden her türlü ortamda alıntı yapılamaz.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Prof. Dr. Mehmet Görmez
Diyaret İşleri Başkanı

İnsanlığı Yaşatmak İçin Gelin Birlik Olalım

İSLAM dini ve İslam ümmeti bugün, tarihinin en zor süreçlerinden birini yaşamaktadır. Ümmetin ocağına ateşler düşmüş, fitne ve tefrika ateşi İslam coğrafyasını her taraftan kuşatmıştır. Öyle ki Irak'ta, Suriye'de, Libya'da, Yemen'de, Nijerya'da ve İslam coğrafyasının diğer köşelerinde çatışmalar, Allahüekber nidalarıyla intihar saldırıları, masum kız çocuklarını kaçırmalar, camileri bombalamalar, tarihi mekânları tahrip etmeler, şiddet, vahşet ve dehşet durmaksızın devam etmektedir. Müslümanların kanı dökülmekte, masum canlar heder olmakta, İslam kültür ve medeniyeti talan edilmekte, Müslümanların izzet ve onuru tarihte hiç olmadığı kadar bizzat birbirlerinin eliyle yok edilmektedir. Milyonlarca insan yerinden, yurdundan, evinden, barkından ve hayatından olmakta; yaşanan kaos ortamı bütün dünyada İslam ve Müslüman algısını tahrip etmektedir. Ne yazık ki Müslümanların başı hüznle öne eğilmekte, İslam dininin temsilcileri korku, dışlanma ve şiddet tehdidi altında hayat mücadelesi vermektedir. Diğer taraftan dünyanın batı yakasında İslamofobiyi turandırmak isteyen endüstri, İslam dünyasındaki çatışmaları ve yaşanan kargaşa ortamını gerekçe gösterip Müslümanlar aleyhine acımasızca bir propaganda sürdürmektedir. Bu müşerref dini, korku dini olarak lanse etmekte, Müslümanlar arasındaki fitne ve tefrika ateşini körüklemektedir. Ne yazık ki bugün İslam'ın cahil müntesiplerinin, her türlü iman, akıl ve hikmetten uzak terör şebekelerinin, Sevgili Peygamberimizin (s.a.s.) mübarek ismini sözde bayraklarına nakşederek din-i mübin-i İslam'a verdiği zarar, azılı düşmanların verdiği zararın fersah fersah ötesine geçmiş bulunmaktadır.

Tüm bu hadiseleri, yaşanan acıları, tefrika ve adavetin sebeplerini sadece dış mihraklarda, İslam muhaliflerinde, şer güçlerde, emperyalistlerde, siyonistlerde aramak en kolay yoldur. Zira sorunların bir de iç dokuyu, imani ve ahlaki dinamikleri, yani Müslümanları ilgilendiren boyutları vardır. Şu husus iyi bilinmelidir ki İslam topraklarını kan gölüne çeviren çatışmaların dinin aslından ya da mezhep farklılıklarından kaynaklandığı söylenemez. Bu vahşetin köklerini asr-ı saadette, Hz. Peygamberin (s.a.s.) hadislerinde, Hz. Osman'ın katliyle başlayan fitne döneminin akabinde yaşanan mezhep ihtilaflarında aramak da beyhudedir. Zira bütün bunlar, modern zamanların işgal ve sömürgelerinden sonra istibdatların gölgesinde, yoksulluk, cehalet ve esaret altında yetişen yaralı bilinçlerin; kin, öfke, ihtiras ve intikam yüklü ölümcül kimliklerin ürünüdür.

Bilinmelidir ki mezhepler, İslam dininin anlaşılmasındaki farklı fikir ve kanaatleri temsil eden, zamanla oluşmuş beşerî mekteplerdir. Hepsinin amacı Allah'a varan istikameti belirlemektir. Her biri ana yola varan tali yol mesabesinde. Mezhebi dinle aynileştirmek ya da mezhep mensubiyetini, İslam aidiyetinin üstünde görmek; mezhebe dayalı ayrıştırma, ötekileştirme ve çatışmalar, taassup ve cehaletin bir yansımasıdır. Mezheplerin dinin önüne geçtiği hallerde en çok zarar gören bizzat dinin kendisi olmuştur.

Mezhebi farklılıklar, İslam kültür ve medeniyetinin birer zenginliğidir. Önemli olan her zaman vahdetin muhafaza edilmesidir. Mezhebi, meşrebi, anlayışı ne olursa olsun diğerinin mezhebini, meşrebini, anlayışını batıl olmakla itham eden ve kardeşini küfür ile suçlayan bir zihniyet asla iflah olmaz. Unutmayalım ki; hiçbir kimse bir başkasını, İslam'ı kendisinin anladığı gibi algılayıp yaşamadığından ötürü tekfir edemez. Müslüman bir başka Müslümanı müşrik görerek onunla savaş hâlinde olamaz. Böyle bir çatışma İslam'ın en ulvi kavramlarından olan cihat ile beraber anılamaz. Mezhebine, fikrine ve anlayışına uymayanı tekfir ederek onu öldürmeyi, hiç kimse cihat olarak tarif edemez. Cihat; terörün, vahşetin ve öldürmenin değil; diriltici bir gayretin, hayat veren bir mücadelenin adıdır. Bugün, Müslümanların topyekün başvuracağı en büyük cihat; cehalete, taassuba, ırkçılığa, fitne ve tefrikaya karşı yapacakları cihattır.

Bugün yapılması gereken, tarihten alacağımız ders ve ibretle istikametimizi belirlemektir. Bilindiği gibi Müslümanlar, sekiz asırdır Batı'yı aydınlatan Endülüs İslam medeniyetini, Doğu'yu aydınlatan Maveraünnehir İslam Medeniyetini, Afrika'yı imar eden İslam medeniyetini kaybettiler. Şimdi de Şam-ı Şerifte, selam yurdu Bağdat'ta, hikmet beldesi Sana'da İslam medeniyetleri yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bugün, Müslümanların bigâne kalamayacağı tek bir meselesi vardır: O da akan kanı durdurmak, Müslümanları birbirine düşüren, karşı karşıya getiren komplolara karşı durmak, içimizden ve dışımızdan beslenen her türlü dâhili ve harici fitne uzantılarıyla mücadele etmek ve ümmeti halasa çıkarmaktır. Unutulmamalıdır ki selam ve eman yurtlarını tarihte sahip oldukları huzura kavuşturmanın, dünyada barış ve adaleti temin etmenin yolu, Müslümanların tevhit ve vahdette, rahmet ve merhamette buluşması ve İslam coğrafyasında güven ve barış ortamını tesis etmelerinden geçmektedir.

Bugün Müslümanların her zamankinden daha çok tevhit ve vahdete ihtiyacı vardır. Zira Yüce Rabbimiz Müslümanları Enbiya suresi 92. ayette tek bir ümmet olarak ifade etmiş olmasına rağmen ne yazık ki Müslümanlar, tefrika hastalığına kapıldığı için Rum suresi 32. ayetin muhtevasına girmeye başlamışlardır. Bu sebeple bugün Müslümanların tevhit inancına dayalı vahdeti gerçekleştirme yolunda gayret sarf etmeleri bir zorunluluktur.

Tevhit, İslam'ın en temel ilkesi, Kur'an ve sünnetin ruhu, bütün peygamberlerin gönderiliş gayesidir. İslam'ın tevhit dini oluşu, onu diğer din ve inançlardan ayıran en bariz vasfıdır. Tevhit ilkesinden üç temel esas ortaya çıkar: Selam, eman ve vahdet yani barış, güven ve birlik. İslam-selam ilişkisi, iman-eman ilişkisi ve tevhit-vahdet ilişkisi doğru kurulamadan bir toplumun İslam toplumu olması mümkün değildir.

İslam, öncelikle insanların zihin ve gönül dünyalarına Allah'ın birliği ve eşsizliği inancını yerleştirerek, şirk başta olmak üzere onları bölünmüşlük ve parçalanmışlığa sevk eden ve saptıran her türlü yanlış inanç, düşünce ve ideolojiden arındırır. Tevhit inancı, insanların kalplerine ve akıllarına sadece Allah'ın birliği ve eşsizliği inanç ve düşüncesini yerleştirmekle kalmaz, aynı zamanda kâinatın tüm farklılık ve çeşitliliğine rağmen mükemmel bir uyum içinde bir ve bütün olarak nasıl var edildiğine ve işleyişine dikkatleri çeker. Dolayısıyla tevhit inancı, en az birlik kavramı kadar çokluk ve farklılık kavramlarını da esas almayı gerektirir. Bu anlayış, irfan geleneğimizde "kesrette vahdet, vahdette kesret" şeklinde ifadesini bulmuştur. Tevhit, sadece bir inanç ve düşünce sistemi değil, aynı zamanda bir hayat tarzı ve yaşama biçimidir. Tevhit inancının toplumsal hayattaki karşılığı vahdetir. Vahdet şuurunu toplumsal hayatta gerçekleştirmenin yolu da sosyal adalet ve ahlak bilincinin fertlere yerleşmesinden geçmektedir.

Vahdet; kardeşlik, dostluk, sevgi, yardımlaşma ve dayanışmadır. Birlikte yaşama, paylaşma, ortak değerlere sahip olma ve ortak ideallere yönelmedir. Tevhidin sancağı altında toplanma, Allah'ın dini yolunda her türlü dünyevi menfaati bir kenara bırakmadır. İslam dünyasında yaşanan acıları ortak, dertleri ortak ve duaları ortak kılmaktır. Müslüman kanının dökülmesini önlemekten daha değerli bir stratejinin, Müslümanların parçalara ayrılmasını engellemekten daha önemli bir siyasetin olmadığını bilmektir. İslam ümmetinin inşa ettiği mümtaz medeniyetlerin, bu medeniyetlerin ortaya koyduğu büyük tecrübelerin farkında olmaktır. Unutulmamalıdır ki yeryüzündeki bütün muhtaçlara, bütün mazlumlara, bütün insanlığa huzur ve saadet getirecek yegâne nizam İslam'dadır, imandadır, İslam'ın tevhit ve vahdet anlayışındadır. Ancak bunun için bizzat Müslümanların tevhit ve vahdeti iyi ve doğru bir şekilde kavraması gerekmektedir. Şüphesiz ki Allah'ın dini iki kelime, kelime-i tevhit ve vahdet-i kelime yani Allah'ın birliği ve ümmetin birliği üzerine kurulmuştur. Müslümanların bugün küfrün karşısında tek ses, hainin karşısında tek yürek, zalimin karşısında yekvücut olabilmesi, her şeyden önce mezhebini, meşrebini, ırkını, dilini, coğrafyasını ve ideolojisini değil, İslam'ın tevhit ve vahdet anlayışını esas almasıyla mümkün olabilecektir. Birliğe, dirliğe ve huzura giden yol da dostu düşmanı tanımının yolu da emperyalistleri değil, ümmetin yüzünü güldürmenin yolu da buradan geçmektedir.

Müslümanların vahdetini, uhuvvetini ve maslahatını ön planda tutmak ve bu uğurda her türlü riski alarak hakkı, hakikati, adaleti ve ahlaki savunmak İslam dünyasındaki bütün âlimlerin, münevverlerin ve entelektüellerin en başta gelen vazifesidir.

"Hz. Peygamber, Tevhit ve Vahdet" teması ve "İnsanlığı yüceltmek, insanlığı diriltmek ve insanlığı yaşatmak için gelin birlik olalım!" çağrısı etrafında kutlu doğumunu idrak edeceğimiz Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa'nın (s.a.s.) getirdiği tevhit dininin ve rahmet yüklü evrensel mesajların; başta ülkemiz olmak üzere bütün Müslümanların vahdetine, birliğine, dirliğine ve huzuruna vesile olmasını, insanlığın merhamet dini İslam'ın rahmet ve adaletinden hiçbir zaman nasipsiz kalmamasını Yüce Rabbimden niyaz ediyorum.

GÜNDEM

KESRETEN VAHDETE

**GELİN
BİRLİK
OLALIM**

Âleme baktığımız zaman varlıktaki kesret, ilk göze çarpan ve dikkat çeken husustur. Ancak kesret âlemine hikmet ve ibretle bakıldığında kesret zail olur ve onları var eden, varlığı kendinden; kâim bi-nefsih Allah Teala'nın dışında her şey gözden muzmahil olur.

Prof. Dr. H. Kâmil YILMAZ
Diyaret İşleri Başkan Yardımcısı

■ İslam'ın “mebde ve mead” anlayışına göre her şeyin başı da sonu da Allah'tır. O hiçbir şey olmadan önce de vardı; her şey fena bulup sona erince de var olmaya devam edecektir. Varoluş O'nun ilim, irade ve kudretiyle zuhura geldiğinden her şey O'nun eserdir. Âlemdeki her varlık O'nun “kûn” emriyle meydana gelip kesret/çokluk hâlinde zahir olmaya başlamıştır. Ancak bu âlemdeki kesret ve çokluğun varlığı, irfan gözüyle bakıldığında sadece gölgeden ibarettir. Çünkü var olanların her biri gerek meydana gelmekte, gerekse hayatiyet ve devamlarını sürdürmede O'ndan bağımsız ve O'na rağmen bir varlığa sahip değildirlere. Bu yüzden bu âlemde gördüğümüz kesret/çokluk aslında “vahdet”in; bir olanın yansımasıdır.

Allah Teala bu âlemde vahdet/birlik sırrını göstermek için evrendeki varlığı anasır-ı erbaa denilen

toprak, su, hava ve ateşten oluşan dört temel unsurdan terkip ile kesret/çokluk hâlinde ızhar etmektedir. Nitekim şair bunu şöyle ifade eder:

Gösterip kesrette vahdet sırrını

Bir aceb terkib olupdur çârdan

(Aziz Mahmud Hüdayi Divanı, hzr. H. Kâmil Yılmaz, DİB, Ankara 2015, s. 201, 155/6.)

Âleme baktığımız zaman varlıktaki kesret, ilk göze çarpan ve dikkat çeken husustur. Ancak kesret âlemine hikmet ve ibretle bakıldığında kesret zail olur ve onları var eden, varlığı kendinden; kâim bi-nefsih Allah Teala'nın dışında her şey gözden muzmahil olur. Böylece insan kesrette vahdeti görür. Bu aynı zamanda bize kesretin vahdet kaynaklı varlıklar olduğunu ifade ettiği gibi, manevi güç ve kuvvetin inançta tevhidin yanı sıra toplumsal hayatta vahdet ve birliğe bağlı bulunduğunu anlatmaktadır.

Bir yıl kadar önce Kosova'da tanıştığım ve daha sonra dost olduğum bir Melami şeyhine sormuştum: "Melamilik denilen irfan yolunun aslı, esası ve usulü nedir?" diye. Verdiği cevap, hem inançta tevhidî, hem toplumsal hayatta birliği ve gerçek manada kesretten vahdete giden yolu; yani vahdet-i vücudu anlatıyordu. Şeyh Efendi dedi ki: "Melamilik üç kelime de özetlenecek bir yoldur. O üç kelime de: Ene/ben, nahnü/biz ve nihayet Hu/O; yani Allah'tır. Biz önce "ene"yi; benlik iddiasını aşmak için uğraşırız. "Ben" demekten kurtulmak ve "nahnü/biz" olmak isteriz. Bundan sonra bizliğimizi aşıp her şeyin O'ndan geldiğini, her şeyin başının ve sonunun O olduğunu algılamaya başlarız."

Bu anlayış tevhit ve vahdetin üç derecesini kapsamaktadır: 1- Benliği aşmak, 2- Bizliğe ulaşmak, 3- "O" bir olanla buluşmak.

Benliği aşmak

Enaniyet denilen nefsanî duygu ve benlik, tevhide erişmede insanın önündeki en büyük engeldir. Yerine ve adamına göre nefis ve heva, kişinin en büyük putu ve tanrısıdır. (bkz. *Casiye*, 45/23.) İnsanlığın kabiliyet ve istidatlarıyla kendini gerçekleştirme, onda yüksek seviyede bir ego şişmesi meydana getirebilir. İşte bu noktada nefis, ya kendi tanrılaşarak ya da yeni tanrılar üreterek insanın önünü keser. Bu yüzden nefis putunu kırmadan, benliği aşmadan, gönüldeki ikiliği ortadan kaldırmadan gerçek tevhide erişilemez.

Bizliğe ulaşmak

İnsanlığın nefisinden sonra-

ki en büyük problemi ise ötekiyle ilişkisidir. Kendisini ötekenden ayrı ve üstün gören Âdemoğlu, toplumsal ilişkilerde her zaman sorun yaşar. Ancak benliği aşan, öteki kardeşleriyle problemlerini çözen kimse bizlik ve birlik sırrına erer. Allah; Fatıha suresinde, huzuruna duran kullarına ben yerine biz diye dua etmelerini öğütlemektedir: "Ancak Sana kulluk eder, ancak Senden yardım dile- riz." (*Fatiha*, 1/5.) Bu inanç ve idrak, tek başına olduğunda bile kardeşlik ve birlik bilinci içinde inananlarla yekvücut olmak demektir.

Toplumda farklı inanç ve yapıda olan insanların, her birinin ayrı bir özgül ağırlığı vardır. Bunlar kaynaşınca yeni değerler ortaya çıkar. Nitekim Mevlana birlik ve beraberliği sıkılan üzüm tanelerinden çıkarılan şıra metaforuyla şöyle anlatmaktadır: Tek başına olduğunda koruk olan üzüm, insanın ağızını burkar. Ama kesret içinde vahdete erip diğerleriyle bir olduğunda içtimai birlik ve beraberlik o koruk tadındaki üzümle- ri eritip toplumsal bir lezzet kıvamı oluşturur. (bkz. *Mesnevi*, II, b. 3699-3715.) Tek başına bir anlam ifade etmeyecek pek çok insan, toplum hayatında değerli hâle gelerek bir boşluk doldurur, ayrı tat ve koku- su ile birliğin içinde yerini alır.

Mevlana'ya göre insanları birliğe çağırınlar, insanlığı güneşe çağırınlar gibidir. Güneş bir tanedir, ama evlerin penceresinden içeri girdiği zaman onun ışığı binlerce olur. (bkz. *Mesnevi*, IV, b. 415.) İnsanların algısında evler sayısınca güneş vardır. Ama evlerden güneş ışığına ve oradan da güneşe döndüğünüz zaman yönünüzdeki güneşin tek olduğunu görür-

sünüz. Dolayısıyla ışığı arayanlar, ışığı takip ettikleri zaman birliğe, güneşin birliğine doğru yol alırlar.

Toplum hayatında insanlar sayısınca kesreti sembolize eden çokluk vardır. Ancak insanlığı kaynağa inince orada biri ve birliği görür ki bu da kendisinin diğer insanlardan, diğer insanların da kendisinden farkının olmadığıdır. Çünkü hepsinde aynı ilahi ruhtan bir nefha vardır. Bu yüzden insanlığının her biri değerlidir. İnsanı birlik fikrine götüren insandaki bu ruhtur.

"O" bir olanla buluşmak

Kendini gerçekleştirmek yerine, ya da ondan sonra, insana lazım olan kendini aşmak ve Müteal olana ulaşmaktır. Başarısını O'nun tevfiğine bağlayıp kendisine bir şey izafe etmemektir. Fail-i hakikiyi görüp kesrette vahdete ermektedir. Nitekim Allah Teala, Bedir zaferinden sonra Habib-i edibi ile onun mümtaz arkadaşlarını uyarmakta ve şöyle buyurmaktadır: "Öldürdüğünüz zaman siz öldürmediniz, Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, atan Allah'tı. Ve bu müminler için bir imtihandı." (*Enfal*, 8/17.) Bu manada tevhide erenin ağızından dökülecek teslimiyet lafızları ancak şöyle olur:

Yâ Rabbenâ izzet Senin

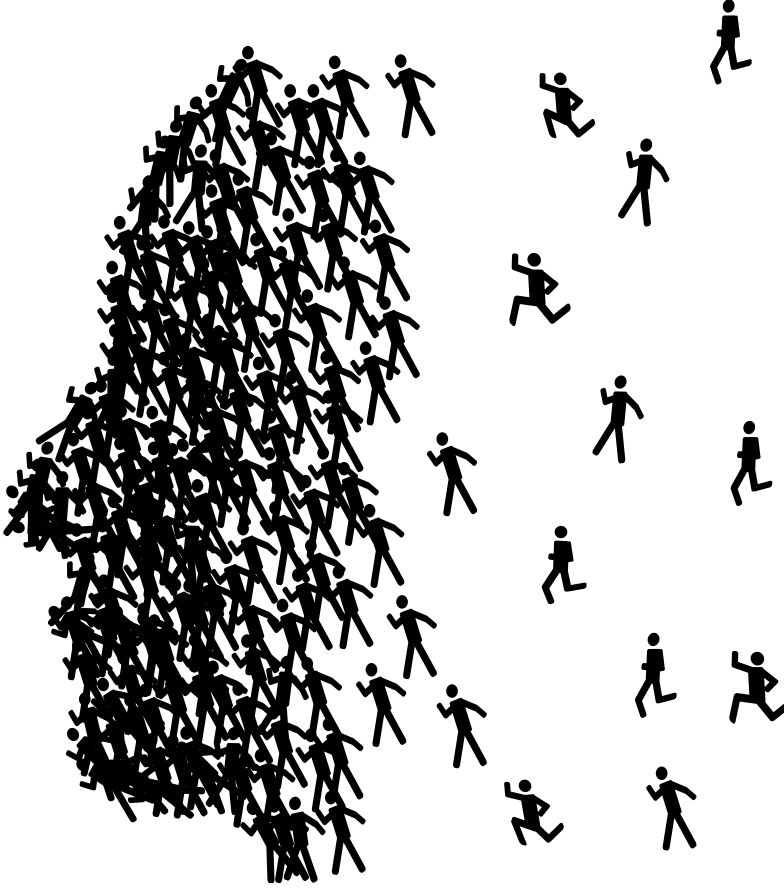
Kesretdeki vahdet Senin

Kuvvet Senin kudret Senin

Senden Sana sığınırım

(Aziz Mahmud Hüdai Divanı, s. 190, 145/4.)

İrfani yoruma göre vahdetten kesrete, kesretten tekrar hem toplumsal vahdete, hem de tevhit inancına yönelişin anlamı budur.

Tek başına bir
anlam ifade
etmeyecek
pek çok
insan, toplum
hayatında değerli
hâle gelerek
bir boşluk
doldurur, ayrı
tat ve kokusu ile
birliğin içinde
yerini alır.

Hayata bu gözle bakıldığında in-
sanoğlu bu âleme Hakk'ın vahdet
ilinden kesret âlemini seyr ve mü-
şahede için geldiğini anlar:

*Tenezzül eyleyip vahdet ilinden
Bu kesret âlemin seyrâna geldik*

(a.e., s. 141, 94/2.)

Hakk'tan firkatte olanların gözün-
deki kesret, aslında gölge ve ha-
yalden ibarettir. Kesrete aldanma-
mak gerekir. Gözümüze su gibi
görünen seraba aldanmadan sara-
ya bakıp tevhit sırrına vasıl olmak
gerekir:

*Şeb-i firkatdeki kesret hayâl-i zıldır
aldanma*

*Serâbı ko sarâya bak sarây-ı sırra
ol vâsıl*

(a.e., s. 155, 110/2.)

Dünyada yaşanan kesretin tılsım
ve büyüsü, çoğu zaman vahdet
hazinesine engel olur. Nice genç
ve yaşlı, kesret dünyasının has-
ret ve tutkusuyla vahdet sırrından
mahrum kalır:

*Kesret tılsımı mâni' olup genc-i
vahdete*

*Hayretde kaldı hasretiyle nice şeyh
ü şâb*

(a.e., s. 57, 9/5.)

Bu âlemin kesret dalgalarına al-
danmadan geçebilmenin yolu,
vahdet deryasına girmek, birlik

hazzını tatmaktır. Çünkü Hakk'ın
didarını görenlerin bir daha fâniye
aldanması söz konusu olmaz:

*Kesret emvâcına aldanır sanma
Vahdet deryâsına girip gelenler
Bir dahi fâniye nazar eylemez
Hakk'ın didârını görüp gelenler*

(a.e., s. 100, 51/1.)

Bir olanla buluşmak demek, kes-
rette vahdeti, baki saadeti ve sırr-
ı hakikati bulmaktır. Bu âlemde
hem Allah ile hem de Allah'ın
kullarıyla huzur içinde yaşamak-
tır. Birlik duygusuyla insanlarla
kaynaşmaktır. Bu duygularla bu
güzel ülkenin insanları olarak gel-
lin birlik olalım!

İslam'ın Evrensel Çağrısı:

TEVHİT

Prof. Dr. Kaşif Hamdi OKUR
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Yüce Kitabımızda tevhit ilkesinin en vurgulu biçimde ele alındığı bölüm, Hz. Peygamber'in "Kur'an'ın üçte birine denk olduğunu" (Buhari, Fedailü'l-Kur'an, 13.) ifade ettiği İhlas suresi'dir: "De ki: O Allah'tır, Tektir! O hiçbir şeye muhtaç değil, her şey O'na muhtaçtır. Evlat sahibi değildir, kimsenin evladı da değildir. Hiç kimse de O'na denk değildir!" (İhlas, 112/1-4.)

■ Tevhit kelimesi en temel anlamıyla Yüce Allah'ın bir olduğuna, ortağı ve benzeri bulunmadığına inanmak demektir. (Mütercim Asım Efendi, *el-Okyanusu'l-basit fi tercemeti'l-Kâmusi'l-Muhit*, Bulak 1250, I, 705.) Bu da Allah'ın yaratıcı olduğunun bilincine varmakla, "tek" olduğunu ve eşi emsali bulunmadığını kabul etmekle gerçekleşir. İnsanın akıl ve hayaline gelebilecek her türlü tasavvur ve düşüncenin Yüce Allah'ı tanıma ve niteleme konusunda yetersiz kalacağına bilincine varması da tevhit ilkesinin bir gereğidir. (Seyyid Şerif Cürçani, *Kitabü'l-Tarifat*, İstanbul 1300, s. 48.) Yüce Kitabımızda tevhit ilkesinin en vurgulu biçimde ele alındığı bölüm, Hz. Peygamber'in "Kur'an'ın üçte birine denk olduğunu" (Buhari, Fedailü'l-Kur'an, 13.) ifade ettiği İhlas suresi'dir: "De ki: O Allah'tır, Tektir! O hiçbir şeye muhtaç değil, her şey O'na muhtaçtır. Evlat sahibi değildir, kimsenin evladı da değildir. Hiç kimse de O'na denk değildir!" (İhlas, 112/1-4.) Bu surenin yanında Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde Yüce Allah'ın "her şeyi yaratan" (Enam, 6/102.), "her şeyi bilen" (Bakara, 2/29.), "her şeye gücü yeten" (Maide, 5/17.), "yaratıklarının yaptığı eylemleri gören" (Al-i İmran, 3/15, 20.), "kullarının dua ve yakar-

malarına karşılık veren" (Bakara, 2/186.), "her şeyi kuşatan" (Fussilet, 41/54.), "esirgeyen ve bağışlayan" (Enam, 6/165.), "sonsuz varlığa sahip olan" (Rahman, 55/27-28.), "eşi benzeri bulunmayan" (Şûra, 42/11.) tek bir yaratıcı olduğu vurgulanmıştır. Evren hem varlığını hem de varlığının devamını, "var" demeye layık olan tek "varlığa" yani yaratıcısı olan Yüce Allah'a borçludur. Bu hakikatin farkına varanlar, kendilerinin Yüce Yaratıcı'nın varlığı karşısında bir "hiç" mesabesinde olduklarını idrak ederek O'nu tanımaya, O'na kulluk etmeye çabalarlar. Artık hayatlarının merkezine tefekkür, zikir ve ibadet yoluyla O'na "kulluk" edebilmek düşüncesi yerleşmiştir. Bu basiretli davranışı gösterebilen sağduyu sahipleri, Kur'an-ı Kerim'de şu ifadelerle bizlere örnek gösterilmiştir: Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde gerçekten deliller vardır o akıl sahiplerine ki, onlar, ayakta iken de Allah'ı anarlar, otururken de, yatarken de; göklerin ve yerin yaratılış hakkında da derin derin düşünürler: "Ey bizim Rabbimiz, Sen bunu boşuna yaratmadın; Seni her türlü eksiklikten tenzih ederiz; kuru bizi ateşin azabın-

dan! Ey bizim Rabbimiz, ateşe attığın kimseyi, onu, artık sen muhakkak rezil etmişindir; zulmedenlerin yardımına da kimse koşmayacaktır. Ey bizim Rabbimiz, muhakkak biz 'Rabbimize iman edin!' diye seslenen bir davetçiyi işittik ve hemen iman ettik. Ey bizim Rabbimiz, bağışla günahlarımızı, ört kötülüklerimizi ve canımızı iyilerle beraber al! Ey bizim Rabbimiz, ver bize peygamberlerin vasıtasıyla vadettiklerini, Kıyamet gününde bizi utandırma! Sen asla sözünden caymazsın!" derler (Al-i İmran, 3/190-194). Bu ayetlerde dile getirilen suur ve düşüncüyü yakalayabilenler için tevhit ilkesi bir dünya görüşü ve hayatın anlamı haline gelmiştir. Dünyaya bu pencereden bakan bir mümin, kendisine verilen ömrü boşa geçirmemek için "iman-salih amel-tebliğ-sabır ve sebat" (Asr, 103/1-3) şeklinde özetleyebileceğimiz dörtlü bir eylem planını uygulamaya çalışır. Bu çabasında kendisine güç veren kaynak yine tevhit ilkesi olmaktadır. Nitekim yüz yıllar boyunca başta Anadolu'muz olmak üzere bütün dünyaya ışık saçan Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin, her sabah okumayı alışkanlık haline getirdiği duasında (virdinde) yer alan

Tevhit bilinci, insanın evrene ve diğer canlılara bakışını da etkiler. Bu bilince sahip olan bir kişi kendisini yeryüzünün sahibi olarak değil, aksine kendisine emanet edilen malı itinalı bir şekilde kullanan bilinçli bir kiracı gibi telakki eder. Diğer canlıları korumayı, ekolojik dengeyi gözetmeyi bu emanete riayet bir gereği olarak görür.

şu ifadeler, tevhit ilkesinin bir mümin tarafından nasıl içselleştirildiğini bizlere göstermektedir: “Her korku karşısında ‘Allah’tan başka ilah yoktur!’; her üzüntü karşısında ‘Allah’ın dilediği olur’; her nimet karşısında ‘Allah’a hamt olsun’; her sevinç karşısında ‘Şükür Allah’a!’; şaşkınlık veren olaylarla karşılaşınca ‘Allah’ım seni över ve yüceltirim’; her günah karşısında ‘Allah’tan bağışlanma dilerim’; sıkıntılı zamanlarda ‘Allah bana yeter!’; musibetler karşısında ‘Biz Allah’a aitiz ve O’na döneceğiz!’; kaza ve kaderin tecelli ettiği her durumda ‘Allah’a tevekkül ettim’; her itaat ve günah karşısında ise ‘günahtan kaçınmak ve itaat etmek için gerekli güç ve kuvvet ancak Allah’tan gelir.’ sözünü söylemeye hazırım!” (Metn-i Evrad-ı Mevleviyye, İstanbul 1282, s.

36.) Her sabah okuduğu duasında bu ifadelere yer veren bir insan, tevhit ilkesinin gereğini sürekli kendisine hatırlatmış olmaktadır. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) “Sık sık Allah’tan başka ilah yoktur demek suretiyle imanınızı yenileyin!” (Münavi, Fezül-kadir, Beyrut 1972, III, 345.) uyarısı da aynı bilinci canlı tutmayı hedeflemektedir.

Tevhit, İslam düşüncesinde yalnızca metafizik bir ilkeyi değil, bunun yanında bir dünya görüşünü de temsil etmektedir. Bir Müslüman tarihe, bilgiye, ahlaka, adalet ve hukuka, iktisadi faaliyetlere ve sanata tevhit penceresinden bakar. (Konuyla alakalı ayrıntılı bilgi için bk. İsmail R. Faruki, Tevhid, çev. Dilaver Yardım, İstanbul 1987.) Tarihe tevhit açısından yaklaştığında kendisini, insanlığa örnek olmak için tarih sahnesine çıkarılmış en

hayırlı ümmetin (*Âl-i İmran, 3/110.*) bir ferdi olarak görür. Her zaman için insanlığa sunulacak doğru bilgiyi üretmek, doğru davranış ve doğru ahlaki ortaya koymakla yükümlü sayar. Hz. Ali'nin dediği gibi (*Seyyid Şerif Radiyy, Nehcü'l-belaga, Mısır ts., II, 86.*) diğer insanlara ya bir din kardeşi ya da yaratılıştaki bir eşi olarak bakar. İnsanların dillerinin ve renklerinin farklı olmasının Yüce Yaratıcı'nın kudretinin bir göstergesi (*Râm, 30/22.*) kabul eder. Bunları bir üstünlük vesilesi olarak görmez, ırkçılığın her türünü reddeder. İnsana değer katan şeyin yaratıcısına karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmek (takva) olduğunun (*Hucurat, 49/13.*) idraki içerisinde. Bundan dolayı farklı inanç ve kültür havzalarına mensup olanlara da şu çağrıyla yapar: "Ey kendilerine kitap verilenler, gelin aramızda müşterek olan bir kelime etrafında toplanalım: Allah'tan başkasına tapmayalım, hiçbir şeyi O'na ortak koşmayalım. Allah'tan başka kimimiz kimimizi rab edinmeyelim." (*Âl-i İmran, 3/64.*) Bu evrensel çağrıya müspet cevap alınamaması durumunda, gösterilmesi istenen tavır da tevhitte bağlantılıdır: "Yine de yüz çevirirlerse onlara deyin ki, Bizim özümüzü Allah'a teslim etmiş olduğumuza şahit olun!" (*Âl-i İmran, 3/64.*)

Tevhit bilinci, insanın evrene ve diğer canlılara bakışını da etkiler. Bu bilince sahip olan bir kişi kendisini yeryüzünün sahibi olarak değil, aksine kendisine emanet edilen malı itinalı bir şekilde kullanan bilinçli bir kiracı gibi telakki eder. Diğer canlıları korumayı,

ekolojik dengeyi gözetmeyi bu emanete riayetinin bir gereği olarak görür.

Tevhit bilinci insanı ister istemez temel bir tavrı benimsemeye götürür: İnsanın yapması gereken şey Allah'ın kendisine yönelttiği emirleri saygıyla yerine getirmek ve onun yaratıklarına karşı şefkatle davranmaktır. Bu tutum dinin özünü oluşturmaktadır. O halde insan, hayatının her aşamasında uyması gereken doğru davranış formlarını tespit etmekle yükümlüdür. Nitekim hikmet dünyamızın güzide temsilcilerinden İbn Rüşd dinin temel amacının insana kendisi, evren ve yaratıcısı hakkındaki "doğru bilgiyi" ve davranışlarında uyması gereken "doğru kuralları" öğretmek olduğunu ifade etmiştir. (*İbn Rüşd, Faslı'l-makâl, Beyrut 1991, s. 49-50.*) Öyleyse insan için en anlamlı çaba, kendisine faydalı ve zararlı olabilecek eylemleri tespit etme imkânı verecek bir melekeyi kazanmasıdır. Bu meleke "fıkah", ilgili melekeyi kullanarak her somut olayda doğru çözümü bulma çabası ise "içtihat" olarak adlandırılmaktadır. İçtihat yapabilecek yeterliliğe sahip olanlara "müçtehit" adı verilir. Diğer insanlar müçtehitlerin yorum ve çıkarımları ışığında uymaları gereken doğru davranış kurallarını öğrenirler. İçtihat her olayda Yüce Yaratıcı'nın iradesine uygun olan somut çözümü arama çabasıdır. Elinden gelen bütün gayreti sarf ederek bu çabayı gösterenler, üzerine düşen yükümlülüğü yerine getirmiş olurlar. Bu esnada farklı sonuçlara ulaşmak da mümkündür. Çünkü insan-

dan istenen doğru çözümü yüzde yüz tespit edebilmek değil, bu yolda elinden gelen çabayı göstermektir. Bu çabalar neticesinde ortaya çıkan farklı görüş ve içtihatlar, tevhit ilkesinin bir gereği olarak, aynı ağacın dalları ve aynı kaynaktan beslenen pınarlar gibi kabul edilir. (*Abdülvehhab Şarani, el-Mizanü'l-kübra, Beyrut 2009, I, 60-62.*) "Allah katında tek bir doğru çözüm olsa da her müçtehit isabet etmiştir." (*Pezdevi, Usulü'l-Pezdevi (Kenzü'l-vusul), Beyrut 2014, s. 616.*) sözünün anlamı da budur. Tevhit perspektifinden bakıldığında Müslümanlar arasındaki görüş farklılıkları birer alternatif olarak değerlendirilmeli, tahammülsüzlüğe ve taassuba yol açmamalıdır. Hak dinin mensubu olan Müslümanların diğer inanç sahiplerine karşı tolerans göstermesinin, taassupla hareket etmemesinin arka planında da tevhit bilinci yer almaktadır. Zira imtihan gereği insana dünyada inancını seçebilme özgürlüğü tanıyan Yüce Yaratıcı, inanç grupları arasındaki nihai hükmü de kıyamet gününde verecektir: "Gerçekten iman edenler, Yahudiler, Sabiiler, Hristiyanlar, Mecusiler ve Allah'a ortak koşanlara gelince Allah bunların hükmünü verecektir kıyamet gününde; Çünkü Allah her şeyi ayan beyan bilendir." (*Hac, 22/17.*)

Sonuç olarak tevhit bilincine sahip olmak, hem Müslümanların dinlerini doğru anlayabilme ve yaşayabilmelerinin hem de diğer inanç ve kültür grupları ile evrene sağlıklı bir şekilde bakabilmelerinin olmazsa olmaz şartıdır.

TEFRİKAYA KARŞI

Vahdet

Prof. Dr. Ahmet YAMAN
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

■ Hatemü'l-Enbiya Aleyhi Ekme-lü't-Tahâyâ Efendimiz gönderildiğinde Yüce Allah onunla birlikte Müslümanlara çok büyük lütuflarda bulunmuştur. Onun bahsettiği en büyük nimetlerden birisi de müminleri birbirine kardeş kılması, kalplerinin arasını birleştirmesidir: “Hep birlikte Allah'ın ipine (dinine) sımsıkı sarılın! Parçalanıp bölünmeyin! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın! Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O'nun

bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de O sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz.”

(*Al-i Imran 3/103.*)

Müslümanların başlangıçtaki bu niteliği başkalarında bulunmuyordu. Nitekim Hak Teala, “... Kendi aralarındaki çekişmeleri pek şiddetlidir. Sen onları birlik içinde sanırsın. Hâlbuki kalpleri darmadağındır...” (*Haşr, 59/14.*)

buyurarak gayrimüslimlerin görünürdeki vahdetlerinin bir gerçekliğinin olmadığını bildirmiştir. İşte bu kardeş olup kalpleri birbirine kaynamış olan Müslümanlar topluluğu, tek bir ümmet yani Hz. Muhammed'in (s.a.s.) tebliğ ettiği iman, amel ve ahlak umdeleri etrafında kenetlenmiş bir topluluk haline gelmişti: “Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a iman edersiniz...” (*Al-i Imran, 3/110.*)

Ayrılık hissi nasıl girdi sizin
beyninize?
Fikr-i kavmiyyeti şeytan mı
sokan zihninize?
Birbirinden müteferrik bu
kadar akvâmı,
Aynı milliyetin altında tutan
İslam'ı,
Temelinden yıkacak zelzele,
kavmiyettir.
Bunu bir lâhza unutmak
ebedî haybettir...

Fakat ne var ki, Müslümanlar da Hz. Peygamber'in (s.a.s.) saadet asrından sonra parçalandılar. Pek çok büyük sahabe henüz hayat-tayken bölündüler ve hatta birbirleriyle savaştılar. Oysa Müslümanlar tefrikaya düşüp vahdetlerini kaybetmemeleri konusunda Allah ve Rasulü tarafından ne kadar da uyarılmışlardı: "Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın!" (*Al-i Imran* 3/105.); "Allah'a ve Rasulü'ne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider..." (*Enfal*, 8/46.); "Benden sonra yaşayacak olanlarınız çok ihtilaflar görecekler." (*Ebu Davud, Sünnet*, 5; *Tirmizi, İlim* 16.); "Vah sizin halinize! Benden sonra ayrılığa düşerek birbirinizin boynunu vurmayın!" (*Buhari, İlim* 43; *Müslim, İman* 118-120.)

Acaba hangi sebepler Müslümanları tefrikaya sevk ediyor, birliğini bozup dağıtıyor?

Öyle görünüyor ki, bu kötü durumun esaslı sebebi çıkar çatışması ve egemenlik kavgası. Dini yorum farkı, etnik böbürlenme, mezhep-meşrep kaygısı ve bölgecilik gibi diğer bütün sebepler bunun hamisinde kalıyor. Diğer sebepleri bu esas sebep etkinleştiriyor. Allah Teala'nın "Şüphesiz Allah katında din İslam'dır. Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra sırf, aralarında ki ihtiras ve aşınlık yüzünden ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın ayetlerini inkâr ederse, bilsin ki Allah hesabı çok çabuk göründür." (*Al-i Imran*, 3/19.) tespiti ile Hz. Peygamber'in "Ben sizin, benden

sonra Allah'a ortak koşacağınızdan korkmuyorum. Fakat ben sizin, dünya hakkında yarışa gireceğinizden ve birbirinizle bu sebeple çarpışıp sizden öncekilerin helâk olduğu gibi yok olup gideceğinizden korkuyorum." (*Buhari, Cenaiz*, 72; *Müslim, Fedail*, 31.) öngörüsü ne yazık ki, gerçekleşmiş ve Müslümanlar daha çok dünya malına ve iktidara sahip olma ihtirasıyla birbirlerinin kanını akıtmışlardır.

Tefrikanın bir başka önemli sebebi ırkçılık belasıdır. Tek bir özden/nefisten yaratılmamız dolayısıyla hepimizin Âdem-Havva'nın çocuğu olduğu gerçeği, kendi ırkımızı seçebilme özgürlüğü-müzün olmadığı hakikati, insanı soyunun değil amel ve ahlakının yücelteceği ilahî irşadı yanında ırk ve kavmiyet üstünlüğü yarışına girmek normal bir akıl ve izanın anlayabileceği bir husus değildir. Merhum Mehmet Âkif'in:

"Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?"

Fikr-i kavmiyyeti şeytan mı sokan zihninize?"

Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı,

Aynı milliyetin altında tutan İslam'ı,
Temelinden yıkacak zelzele, kavmiyettir.

Bunu bir lâhza unutmak ebedî haybettir...

diye haykıran mısralarının da belirttiği üzere Ruh-ı Nebi'nin en büyük düşmanı olan ırkçılık davası şeytani bir yıkıcılıktır.

Vahdeti bozan bir diğer sebep de

Allah'a yönelmiş kimseler olarak yüzünüzü hak dine çevirin, O'na karşı gelmekten sakının, namazı dosdoğru kılın ve müşriklerden; dinlerini darmadağın edip grup grup olan kimselerden olmayın! (Ki onlardan) her bir grup kendi katındaki (dinî anlayış) ile sevinip böbürlenmektedir.

(Rum, 30/32.)

dinî-mezhebi yorum farklılığını bir zenginlik olarak değerlendirmeye yerine dışlayıcı bir unsur hâline getirmektedir. Allah kelâmı olan Kur'an-ı Kerim ile Hz. Peygamber'in onu tebliğ ve beyan süreçlerinin toplamı olan sünneti yorumlama farklılıklarını sosyal ve siyasal parçalanmanın aracı hâline getirmek bizi Yüce Allah'ın şu ikazlarıyla karşı karşıya bırakır: "Allah'a yönelmiş kimseler olarak yüzünüzü hak dine çevirin, O'na karşı gelmekten sakının, namazı dosdoğru kılın ve müşriklerden; dinlerini darmadağın edip grup grup olan kimselerden olmayın! (Ki onlardan) her bir grup kendi katındaki (dinî anlayış) ile sevinip böbürlenmektedir." (Rum, 30/32.); "Dine bağlı kalın ve onda ayrılığa düşmeyin!" (Şûra, 42/13.); "Şu dinlerini parça parça edenler

ve kendileri de grup grup ayrılmış olanlar var ya, (senin) onlarla hiçbir ilişğin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra O, yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir." (En'am, 6/159.)

Pekâlâ, tefrikanın ilacı nedir? Bir başka ifadeyle bizi vahdet nimetine kavuşturacak olan nedir?

Yukarıdaki ilahî beyanlarda vurgulanan "Dağılmayın, parçalanıp ayrılığa düşmeyin, bölünmeyin!" ikazlarını hayata geçirecek reçeteyi Hz. Peygamber'in beyanlarıyla yazabiliriz:

Cemaatten ayrılmamak: "Cemaatten ayrılmayın! Aynlıktan sakının! Şüphesiz şeytan tek başına kalanlarla birlikte. İki kişiden ise uzaktır. Kim cennetin ortasını isterse cemaate yapışsın." (Tirmizi, Fiten 7.)

Sevad-ı azama uymak: Gerek inançta (akait) gerek amelde (fıkıh ve ahlak) Müslümanların büyük çoğunluğunun tercihi doğrultusunda yürümek, vahdetin anahtarı olacaktır. Hz. Peygamber'in "Ümmetim dalalet üzerine birleşmez. Öyleyse bir konuda ihtilaf olduğunu gördüğünüzde sevad-ı azama tabi olun!" (İbn Mace, Fiten, 8.) hadisi, senet açısından eleştirilse de, içeriğini teyit eden pek çok rivayetle birlikte bu gerçeğe işaret etmektedir.

Mescid-i dıralardan uzak kalmak: Yukarıda geçen iki ilkenin zorunlu bir sonucu olarak Müslümanların cemaatinin ve itikadî-amelî ortak kimliklerinin dışında fitneler üreten cami görünümüyle ayrılıkçı oluşumlara meyledilmemelidir. Vahdete zarar verip ürettiği fitne ve nifakla toplumsal

yapıyı bozucu etkileri dolayısıyla böyle camiler bizzat Yüce Allah tarafından mescid-i dırar diye isimlendirilmiştir. Şu ayet böyle mescitlere karşı uyanık olmaya davet etmektedir: “Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, müminler arısına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Rasulüne karşı savaşanlara üs olsun diye bir mescit yapanlar vardır. Bunlar, ‘Bizim iyilikten başka hiçbir kastımız yok’ diye de mutlaka yemin ederler. Ama Allah şahitlik eder ki bunlar kesinlikle yalancıdırlar. Onun içinde asla namaz kılma! İlk günden temeli takva (Allah’a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescit, içinde namaz kılmana elbette daha layıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz olanları sever.” (Tevbe, 9/107-108.)

Sünnete uymak: “Size Allah’a karşı sorumlu davranmayı ve Habeşli bir köle bile olsa dinleyip itaat etmeyi tavsiye ederim. Zira benden sonra yaşayacak olanlarınız çok ihtilaflar görecekler. O zaman siz, benim sünnetime ve doğruyu bulan, hidayete erdirmiş halifelerin sünnetine sarılın! Bunlara tıpkı azı dişlerinize tuttuğunuz gibi sıkıca sarılın! Sonradan uydurulmuş şeylerden sakının! Çünkü sonradan uydurulup çıkarılmış olan her şey bidattir.” (Ebu Davud, Sünnet 5; Tirmizi, İlim 16.)

Ehlikableyi tekfir etmemek: İslam’ın en temel iman formülü olan kelime-i tevhidi (Allah’tan başka ilah bulunmadığına ve Hz. Muhammed’in O’nun elçisi olduğunu) ikrar edip Müslümanlığın

göstergesi olan temel ibadetleri ve hükümleri (zarurat-ı diniyye) kabul eden herkes, hangi itikadi mezhep ya da meşrepten olursa olsun Müslümandır. Artık bu sıfatı alan bir kimse, mezhebi farklılıklarından ya da amelî kusurlarından dolayı tekfir edilemez yani İslam dairesinin dışına itilemez. “Kâbe’ye doğru yönelerek namaz kılmanın farzîyetini kabul edenler” anlamına gelen bu ifade, tarih boyunca Müslümanları, yoruma dayalı dinî tartışmalardan ve bu sebeple birbirlerini dışlamalarından koruyan bir işlev görmüştür.

Arabuluculuk yapmak: “Size namaz, oruç ve sadakadan daha faziletlisini haber vereyim mi? Bu, insanların arasını uzlaştırmaktır; çünkü ilişkilerin bozulması traşlayıcıdır; saçı traş eder demiyorum, fakat dini traşlar.” (Tirmizi, Sıfatü’l-iyame, 56.)

Kardeşlik hukuku ve ahlakına riayet etmek: Müminler mademki Yüce Allah’ın birbirine kardeş yaptığı kimselerdir, öyleyse birbirlerine de kardeşin kardeşe yaklaşımı gibi yaklaşmalıdırlar. “Zandan sakının! Çünkü zan, yalanın zirvesidir. Birbirinizin sözlerine kulak kabartmayın! Birbirinizin özel hayatını araştırmayın! Birbirinizle üstünlük yarışına girmeyin! Birbirinize haset etmeyin; kin beslemeyin! Birbirinize sırt çevirmeyin! Ey Allah’ın kulları, kardeş olun!” (Müslim, Birr, 28.) “Birbirinizi kıskanmayın, alışverişte birbirinizi aldatmayın, birbirinize düşmanlık beslemeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, birinin pazarlığı üzerine pazarlık yapmayın; ey Allah’ın kulları, kardeş

olun! Müslüman Müslüma’nın kardeşidir; ona zulmetmez, onu yardımsız bırakmaz, onu küçük görmez.” (Müslim, Birr 32.) hadis-i şerifleri, kardeşlik hukukunun en çok ihmal edilen maddelerine parmak basmaktadır.

Selamı yaymak: “İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Size, yaptığımız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir iş göstereyim mi: Aranızda selamı yayınız.” (Müslim, İman, 93.)

Sosyal bağları kurup ilişkileri canlı tutmak: “Müslüman’ın Müslüman üzerindeki hakkı altıdır. Onunla karşılaştığın zaman selam ver, seni davet ettiğinde ona icabet et, senden nasihat istediğinde nasihat et, aksırıp Allah’a hamt ettiğinde ona duayla karşılık ver, hastalandığında onu ziyaret et, öldüğünde cenazesine katıl!” (Müslim, Selam, 5.) İlişkiler canlı olunca “Müslümanlar birbirini sevmede ve korumada bir vücudun organları gibidir. Vücudun herhangi bir organı rahatsızlanırsa diğerleri de bu yüzden ateşlenir, uykusuz kalır.” (Buhari, Edeb, 27; Müslim, Birr, 66.) hadisinin de işaret ettiği üzere dertler paylaşarak azalır ve sevinçler çoğalır.

Son sözümüz, bize aynı zamanda bir vahdet duası öğreten Allah kelamı olsun:

“... Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. İman edenlere karşı kalplerimizde hiçbir kin bırakma! Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin.” (Haşr, 59/10.)

HZ. PEYGAMBER ÖRNEKLİĞİNDE VAHDET TOPLUMU

Prof. Dr. Zekeriya GÜLER
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

■ Asabiyet, kabile ve soy sop anlayışına dayanan cahiliye toplumu, küfür, şirk, isyan, tefrika, alay, hakaret, öfke, şiddet, savaş, kibir, haset, riya, israf gibi kötü tutum ve davranışlara dayanan çarpık bir yapıdır. Bu çarpık yapının ürettiği gayrimedeni toplum, yirmi üç yıl gibi kısa bir zaman diliminde “etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderilen” (*Ahzab*, 33/46.) ve “muazzam bir ahlak ve geleceğe sahip olan” (*Kalem*, 68/4.) Hz. Peygamber örneğinde, tevhit merkezli vahdet toplumuna, rahmet ve medeniyet temelli Medine site devletine dönüştü. Şüphesiz yaşanan bu dönüşümün temelinde,

de, rahmet elçisinin yumuşaklık, af, istiğfar, istişare, kararlılık ve Allah’a iltica gibi dönüştürücü unsurlar vardı:

“Allah’ın rahmetinin bir eseri olarak sen onlara yumuşak davrandın. Eğer sen kaba ve katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onların bağışlanmaları için dua et. Onlarla işlerinde istişare et. Karar verdiğinde de artık Allah’a güvenip dayan. Çünkü Allah tevekkül edenleri sever” (*Al-i Imran*, 3/159.)

“Ben iyi ahlakı tamamlamak için gönderildim.” (*Muvatta’*, *Husnül-huluk*,

8.) buyuran Rasul-i Ekrem’in tamamladığı yeni ahlak düzeninde bireysel ve toplumsal anlamda sağlamaya çalışılan hedefler, dikkat çekiyordu. Vahdet toplumu odaklı bu hedefin gerçekleştirilmesinde Yüce Kur’an’ın “ümme-i vasat” (*Bakara*, 2/143.) diye nitelediği ve Rasul-i Ekrem’in, “Orta yolu benimseyin orta yolu! Böylelikle maksada ulaşırız.” (*Buhari*, *Rikâk*, 18.) hadisiyle tavsiye ettiği itidal çizgisi etkili oluyordu. İtidal, insanın duygu, düşünce ve eylemlerindeki denge demektir. İtidalden sapma durumunda ise, aşırı uçlar yani, ifrat veya

“Ey iman edenler, derin bir duyarlıkla Allah’a karşı sorumluluğunuzun hakkıyla farkında olun ve ancak Müslüman iken ölün. Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı tutunun ve birbirinizden kopmayın. Ve Allah’ın size verdiği nimetleri hatırlayın: Siz birbirinize düşman iken kalplerinizi nasıl uzlaştırdı da Onun lütfü ile kardeş oldunuz ve ateşli bir uçurumun kenarında iken sizi ondan korudu.” (Âl-i İmran, 3/102-103.)

tefrit meydana gelir. Fazlalık ve lüzumsuzluk yönündeki sapma ifrat, eksiklik ve ihmalkârlık yönündeki sapma ise tefrit diye ifade edilir. Her iki aşın uç da fanatizm, taşkınlık ve bağınazlık doğurur. Aslında ifrat veya tefritin özünde sünnetullahı aykırı düşen bir eylem planı vardır. Birey ve toplumun seviyesini yükselten ahlaki bir çığır olarak erdem (fazilet), itidal çizgisinin sürdürülüp karaktere dönüşmesiyle birlikte ortaya çıkar. “Allah’a saygı ve yaratıklarına şefkat” ilkesi de ancak bu çığır/ çizgi sayesinde hayata geçirilebilir.

Şu ayet-i kerime, sağlam bir aile ve toplum yapısı için her insanda görev ve sorumluluk bilincinin yerleşmesi gerektiğini öğretir: “Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yaratık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah katında en değerli ve en üstünüzdü, en takva sahibi olanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.” (Hucurat, 49/13.) Ayette geçen takva, kulluk görev ve sorumluluk bilincine ulaşmak, hesap günü kulu zor durumda bırakacak ve onu mahcup edecek her türlü eylem, tutum ve davranıştan sakınmak demektir.

Vahdet bilinci ve İslâm kardeşliğine vurgu yapan şu ayet-i kerimeler de hafızalarda canlı tutulmalıdır:

“Ey iman edenler, derin bir duyarlıkla Allah’a karşı sorumluluğunuzun hakkıyla farkında olun ve ancak Müslüman iken ölün. Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı tutunun ve birbirinizden kopmayın. Ve Allah’ın size verdiği nimetleri hatırlayın: Siz birbirinize düşman iken kalplerinizi nasıl uzlaştırdı da Onun lütfü ile kardeş oldunuz ve ateşli bir uçurumun kenarında iken sizi ondan korudu. Bu şekilde Allah ayetlerini size açıklar ki hidayet bulasınız.” (Âl-i İmran, 3/102-103.) “Bütün müminler kardeşlerdir. O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin ve Allah’a karşı sorumluluğunuzun farkında olun ki, O’nun rahmetine erişesiniz.” (Hucurat, 49/10.)

Yüce Kur’an’ın ilk canlı pratiği olarak Hz. Peygamber’in hedeflediği vahdet toplumunu ayakta tutan ahlaki değerler arasında özellikle şunlar göze çarpıyordu: İhsan, infak, sehavet, merhamet, iffet, sabır, adalet, barış, hak ve özgürlük, şükür, teşekkür, sılayırahim, ahde vefa, hilim ve tevazu. Bütün bunların yanında tekfir, tel’in, tahkir, zulüm, cinayet, hırsızlık, haddini bilmemek, yalan, iftira, zina, rüşvet, haset, tecessüs, gıybet, kovuculuk gibi sosyal bünyeyi tahrip eden yasaklar ve gayri ahlaki davranışlar da vurgulanırdı. Nitekim meşhur ahlak felsefecisi Ragıb el-İsfahani şu tespitte bulunur: “İyi ahlakın temeli, nefsin/ruhun ilim öğrenerek temizlenmesi, iffet, sabır ve

adaletin uygulanmasıdır. Neticesi ise hikmet, cömertlik, hilim ve ihsan ile donanmasıdır.”

Bu tespitte yer alan “nefsin ilim öğrenerek temizlenmesi” son derece önemlidir. Mesela gayri-ahlaki davranışlar arasında yer alan gıybet ve kovuculuk, nefsin iki büyük zafiyetidir. “Gıybet, kardeşini hoşlanmadığı bir şeyle anmandır.” (Müslim, Birr, 70; Ebu Davud, Edeb, 35; Tirmizi, Birr, 23.) hadisi, gıybetin günah ve kötü bir alışkanlık sayıldığını öğretirken, “Kovuculuk yapan cennete giremez.” (Buhari, Edeb, 49, 50; Müslim, İman, 168-170; Ebu Davud, Edeb, 33; Tirmizi, Birr, 79.) hadisi ise kovuculuğun (nemime) daha ağır bir günah olduğunu açıklar. Çünkü gıybetin bir adım ilerisi demek olan kovuculuk, iki tarafın arasını bozmak için söz taşımak, başkasından duyduklarını bir başkasına götürmek ve konuşmaları gizlice dinleyip başkalarına söylemek demektir. Bu durumda, teknik imkân ve iletişim araçlarıyla insanların konuşmalarını gizlice dinleyip bozgunculuk maksadıyla servis etmek büyük günah sayılır. Bu itibarla Peygamberimiz (s.a.s), çekiştirilen bir Müslüma’nın, bir vefa ve kardeşlik borcu olarak gıyabında savunulması gerektiğini öğretir: “Kim, kardeşinin şeref ve haysiyetini onu gıybet edene karşı savunursa, Allah da kıyamet günü o kimseyi cehennemden korur.” (Tirmizi, Birr, 20.)

Bireysel ve toplumsal ahlaki tahkim ederek vahdetin gelişim sürecini tamamlayan birkaç hadisin burada zikredilmesinde fayda vardır:

“Mümine lanet etmek, onu öldürmek gibidir.” (Buhari, Edeb, 44.)

“Bize karşı silah taşıyan bizden değildir.” (Buhari, Fiten, 7; Müslim, İman, 42.)

“Cemaatte rahmet, tefrikada azap vardır.” (Ahmed b. Hanbel, IV, 375.)

“Müslüman kardeşini aşağılaması kişiye kötülük olarak yeter!” (Müslim, Birr, 32; Ebu Davud, Edeb, 35; Tirmizi, Birr, 18; İbn Mace, Fiten, 2.)

“Yapacağı kötülüklerden komşusu güven içinde olmayan kimse cennete giremez.” (Müslim, İman, 73.)

“Kimin ameli kendisini geriletir ise, soy kütüğü onu ileri götürmez.” (Müslim, Zikir, 38; Ebu Davud, Vittir, 14; Tirmizi, Kıraat, 10; İbn Mace, Mukaddime, 17.)

“İrkçilik davasına kalkışan bizden değildir, ırkçılık üzerine savaşılan bizden değildir, ırkçılık üzerine ölen de bizden değildir.” (Ebu Davud, Edeb, 122.)

Ayrıca hicretten sonra ensar ile muhacirler arasında kardeşlik (muahat) projesi, yolculuğa çıkan grubun içlerinden birisinin emir olarak belirlenmesi, ezandan sonra Kâbe'ye yönelerek cemaat hâlinde namaz kılınması, cuma ve bayram günleri, hac ve kurban ibadetleri, toplumsal dokuyu güçlendiren dinî vecibeler arasındadır.

Bilinmelidir ki, bu ve benzeri hikmetlerle yetişen sahabe ve onları güzellekle izleyenler, işte bu yüzden birer hayırlı nesil olmayı

hak etmişlerdi. O bahtiyarlardan birisi Ebu Düçane'dir. Uhut ve Huneyn'de Rasul-i Ekrem'i koruyup gözeten bu cengâver sahabe, en çok güvendiği iki amelî-ahlaki vasıftan birisinin, kendini ilgiledirmeyen söze karışmamak, diğerinin ise kalbinde Müslümanlara karşı asla kötü bir duygu beslememek olduğunu hep tekrar ederek (Zehebi, Siyeru a'lami'n-nübela, I, 243.) vahdeti sarsan iki probleme dikkat çekmiş oluyordu.

Tarih boyunca derin bir üzüntü kaynağı olan Cemel, Siffin ve Kerbela vakaları kendisine hatırlatılan Abdullah İbn Abbas (r.a.), işte bu duygu ve düşüncelerle şu ayeti okuyarak muhataplarını sükûnete çağırıyordu: “Onlardan sonra gelenler şöyle yalvarırlar: Rabbimiz, bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla ve iman edenlere karşı kalplerimizde bir kin bırakma. Rabbimiz, şüphesiz sen çok şefkatli, çok merhametlisin.” (Haşr, 59/10.)

Aynı suale muhatap olan İmam Cafer es-Sadık da yine aynı mülahazalarla şu ayeti okuyup cevap vermekle yetiniyordu: “Onlara ait bilgi Rabbimin katında bir kitap-tadır. Rabbim ne şaşırır, ne unuttur.” (Taha, 20/52; Her iki cevap için bkz. Bakillani, el-İnsaf, Kahire 1950, s. 60.)

Hadis ve fıkıh âlimi Süfyan es-Sevri'nin benzer bir ortamda söylediği şu söz de ibretamizdir: “Ali ile Osman'ın sevgisi ancak necip insanların gönüllerinde birleşir.” (Zehebi, Siyeru a'lami'n-nübela, VII, 273.)

Kim bilir, belki de onların verdikleri bu cevapların temelinde, Kûfeli tabiidinden Kümeyl b. Ziyad'ın kendisine gelerek, “Senin hak yolda, Talha ve Zübeyr'in

de batıl yolda olduklarını haykırmak istiyoruz.” talebi üzerine Hz. Ali'nin, “Hayır, sen şahısları hak ile tanı, hakkı şahıslarla tanıma. Sen öncelikle hakkı tanı, onun ehlini zaten tanırısın” (Kasimi, Kavâidü't-tahdis, Beyrut 1407, s. 291.) diye yaptığı uyarı da yatıyordu.

Öte yandan, Horasan bölgesinde tebeü't-tabiinin ileri gelenlerinden Abdullah İbnü'l-Mübarek'in (v. 181/797), “Arapça, hadis, fıkıh, tarih, şecaat, ticaret, sehavet” gibi öne çıkan ilmî ve ahlaki vasıfları yanında, “farklı gruplar arasında sevgi, saygı ve itibar görmesi” (Hâkim, Ma'rîfetü ulumi'l-hadis, Beyrut 1397, s. 66.) gibi bir meziyete sahip olması, İslam ümmetinin ortak paydalarından birisi olarak onun birleştirici kişiliğini göstermesi bakımından önemsenmelidir.

Demek oluyor ki, ilk örnek nesiller için en önemli mesele, ifrat ve tefrite düşmeden itidal çizgisinde yürüyebilmek ve medeniyet yolunda mesafe kat edebilmektir. İnsanlar arasında ihtilafları körükleyip ayrıştırıcı ve kışkırtıcı bir dil kullanmak, o nezih şahsiyetlerin tarzı değildi. Zira onlar, dinî değerlerin kaynaştırıp sağladığı vahdetin, düşman karşısında güç ve mukavemet kazandırdığını, ayrılık ve anlaşmazlık ise bıkkınlık ve yılgınlık gibi ciddi hasarlara yol açtığından güç, izzet ve devletin zevali demek olduğunu çok iyi biliyorlardı:

“Allah'a ve Rasulüne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin, sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider. Sabredin/direnin. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.” (Enfal, 8/46.)

Vahdete Engel

Mezhepçilik

Prof. Dr. Cağfer KARADAŞ

Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

■ Vahdet

Çocukluğumuzda bize rabbimizin Allah, peygamberimizin Hz. Muhammed Mustafa (s.a.s.) olduğu öğretilirdi. Tarihi köklerimizle bağ kurmak için Hz. Adem'in zürriyetinden, Hz. İbrahim'in milliyetinden, Hz. Muhammed Mustafa'nın ümmetinden olduğumuz sorulu cevaplı zihnimize nakşedildi. Çünkü biz Allah'ı bir, peygamberi bir, zürriyeti bir, milliyeti bir ve ümmeti bir insanlardık. Yani vahdetin çocuklarıydık. Biz o zamanlar gösterişten uzak, görünüşe aldanmayan, içten ve içtenlikli bir yaşantının parçası, tarihin derinlerinden gelen bir mirasın devralıcısı, her soruna birlik ve beraberlik içinde çözüm üreten bir tecrübenin sahibiydik. Evet, İslam bir vahdet dini olarak geldi. Başta onu getiren Yüce Peygamber Hz. Muhammed Mustafa (s.a.s.) olmak üzere tüm müntesipleri Allah'ın birliği ve yegâne rablığı önünde bütün insanların kul olduğu ilkesinde buluştu.

Çünkü Yüce Allah Kur'an'da, "Sizler birbirinizden meydana geldiniz, bir asıldan ve eşit olarak yaratıldınız." (Âl-i İmran, 2/195; Nisa, 4/25.) buyurarak kişilerin cinsiyetleri, renkleri, ırkları, yapıları ve çevrelerinden kaynaklanan farklılıklarının bu eşitliği bozmayacağını vurguladı. Bu tür farklılıklar bilisip tanışmak için sadece bir araçtı. (bk. Hucurat, 49/13.) Tıpkı bir şehrin ismi, sokağın numarası, toprağın rengi, dağın yüksek, ovanın düz olması gibi. Zaten Hz. Peygamber'in bütün insanlığa çağrısı bu ortak noktadan üzerinden gerçekleşti. Yine Hz. Peygamber'in hicret sonrası, Mekke'den gelen muhacirler ile Medineli ensarı kardeş yapması, orada yaşayan Yahudiler ile bir arada yaşama belgesi olan Medine Sözleşmesini imzalaması, bu ortak zeminin bir gereği idi.

Mezhep olgusu

İnsanların olduğu yerde görüş ayrılıkları da kaçınılmaz bir gerçekliktir. Nitekim sahabe arasın-

da Hz. Peygamber zamanında olduğu gibi sonrasında da görüş ayrılıkları oldu. Aradaki fark Hz. Peygamber hayattayken bu görüş ayrılıkları çok fazla gün yüzüne çıkmıyor, onun liderliği etrafında birlik ve bütünlük sağlanıyordu.

Hz. Peygamber'in irtihali ile birlikte görüş ayrılıkları ayrışmalara, gruplaşmalara hatta çatışmalara dönüştü. Zaman içinde bu durum mezhep şeklinde kurumsal yapılara evrildi. Bu süreç aslında bütün dinler için doğal bir gelişmeydi. Mezheplerin oluşum nedeni, din içinde farklı bir yorumun ve anlayışın ortaya çıkması, amacı ise dinî hayatı sağlam esaslara bağlayarak sürdürmek, insanın çelişkiden uzak dengeli bir şekilde dinî hayatı yaşamasını sağlamak, diğer bir ifadeyle bizzat Hz. Peygamber tarafından tanımlanan "kurtuluşa erenler topluluğu=fırka-i naciye" ismini alan tarafta yer almaktı. Kurtuluş, Allah'ın rızasına ermek, hak ve adalet yolu üzere olmak, ce-

hennemden kurtulmak, cennete kavuşmak anlamına geliyordu. Bütün mezheplerin yegâne amacı ve çabası bunu gerçekleştirmektir. Şu kadar var ki, bir topluluğun ve yaşama biçiminin mezhep sayılabilmesi için belli unsurları ve kriterleri taşıması gerekiyordu. Nitekim bir mezhebi oluşturan dört unsur vardır. Bunlar; mezhebin tabanını teşkil eden topluluk, etrafında toplanılan bir imam/lider, mezhebi yaşatan ve sürdüren davetçiler ve son olarak sistematik fikri yapı. Sağlam kaynaklara dayanması ve dinin temel alanlarında özgün fikirler ortaya koyması ise mezhep olmanın temel şartlarıdır. Dinin genel çerçevesini gözetken ve yukarıdaki amaçlara hizmet eden bu şekildeki mezhebi oluşum, dinin zemininin sağlam tutulması ve hayatiyetini sürdürmesi için faydalı kurumsal bir yapıdır.

Mezhepçiliğin ortaya çıkışı

Ancak gerçek hayatta yaşananlar bu teorik anlatımda olduğu gibi gerçekleşmedi. Daha Hz. Ali döneminde ortaya çıkan Hariciler, her konuyu din ve iman meselesi hâline getirdiler, kendileri gibi düşünmeyen diğer Müslümanları tekfir etmek yani din dışında görmek suretiyle fitne ve çatışmanın fitilini ateşlediler. O dönemde sahabe arasında ciddi tartışmalar ve çatışmalar vardı. Ancak sahabeden hiçbiri ötekinin dinini ve imanını tartışma konusu yapmamıştı. Aralarındaki tartışma ve çatışmanın bir siyasi ve iktidar çatışması olduğunun bilinci içinde hareket etmişlerdi. Ancak sahabe arasındaki bu anlayışın tam tersi olarak Haricilerin başlattığı tekfir fitnesi, zaman içinde mezhepçilik fitnesinin doğmasını beraberinde getirdi.

Halbuki mezhep dini temsil edebilir ama din bir mezhepten ibaret görülemezdi. Bir diğer ifade ile bir mezhebe bağlanan kişi dinin bir müntesibidir. Bir mezhebin usul ve furuuna göre dinini yaşamak, o dinin bizzat kendisini yaşamaktır. Ancak dini, bir mezhepten ibaret görmek, diğer bir deyişle dini bir mezhebe indirmek, mezhepçiliktir. Bugün de aynı sorunla karşı karşıyayız. İslam dinini kendi mezheplerinden ibaret gören bazı gruplar diğer mezhep mensuplarını dışlamak suretiyle vahdeti parçalamak, daha da vahimi tefrika ve fitneye kapı açmak gibi tehlikeli bir yola girmiş görünmektedirler.

Halbuki ihtilaf rahmet, tefrika ise zulmettir. Bunun anlamı insanların aralarında görüş ayrılığı bulunması kaçınılmaz, doğal bir durumdur; hatta bu yeni fikirlerin ortaya çıkmasını ve hayatın kolaylaşmasını beraberinde getirmesi açısından gerekli ve faydalıdır. Asıl doğal olmayan şey, fikir ayrılıklarının ötekileştirme aracı hâline getirilmesi ve bazı insanların bu yolla dışlanmasıdır. Hayatın akışı içinde insanlar birbirinden farklı olmalarına rağmen ya yan yanadırlar ya da karşı karşıyadırlar. Yan yana olmak dayanışma, karşı karşıya olmak ise muhabbetleşme ve kucaklaşma olması gerekirken mezhepçilikle bu hâl nefret, fitne ve tefrikaya dönüştürülmektedir.

Her mezhep İslam'ın daha iyi yaşanması ve temsili için ortaya çıkmış kurumsal yapılar olduğu hâlde mezhepçilikle birlikte ortaya çıkan görüntü tam bir hazımsızlık ve müsamahasızlıktır. Çünkü mezhepçilik aynı istikamete giden yoldaki şeritlerin aynı hedefe gittiğini anlamayan bir

kafa yapısının ürünüdür. Halbuki yol kaç şerit olursa olsun aynı hedefe gitmektedir. Öte yandan mezhepçilik sadece kendisini ve grubunu hak ve haklı gören sığ ve dar kafa sahibi olmanın bir sonucudur. Bu insanlar biraz düşünse, başkalarının da hak üzere ve haklı olduğunu görebilir. Eski âlimlerin belirlediği "benim mezhebim haklı ama diğer mezhepler de hak olabilir" ilkesi her zaman ve zemin için geçerlidir.

Günümüzde durum

Özellikle sömürge dönemiyile başlayan modern zamanlar, dünya ve ahiret hayatına bakışın değişmesini, kadim değerlerin aşınmasını beraberinde getirdi. Bu da sonuçta zihniyette ciddi kırılmalara yol açtı. Modern dünyanın dünyevi zenginliklere odaklanması, onları elde etmek için bilimsel ve askerî birtakım organizasyonlara gitmesi ve bu girişimlerinde de büyük ölçüde başarılı olması, mağlup ve sömürge kurbanı milletlerde olduğu gibi İslam halklarında da yeni bir dünya algısının doğmasına neden oldu. Bunun anlamı, mezhep ve tarikat gibi eski oluşumlarda var olan dengeli dünya-ahiret mutluluğu ile kurtuluşa erme anlayış ve amacının yerini, dünyevi kurtuluşu önceleme, bağımsız ve güçlü bir İslam toplumu oluşturma ve yeniden dünyaya hükmetme amacı aldı. Artık eskiden var olan anlayış düzeyindeki dünya-ahiret dengesi, dünya lehine bozulmuş oldu ve dinî konuların yerini daha çok siyasal, toplumsal ve teknolojik meseleler aldı. Bunun doğal sonucu olarak dünya mutluluğu, zenginliği ve güçlü olma arzusu Müslüman aydınların, din önderlerinin, tarikat şeyhlerinin ve hatta halk kesiminin zihnini

Çatışma ve çekişme
toz duman hâli içinde
kullanılan İslam, iman,
mezhep, cemaat, tarikat,
cihat, imam, halife
ve mürşit gibi dinî
terimlerin ve şiarların
ya içi boşaltılmakta ya
sağa sola çekiştirilmekte
yahut da bir kişi ve
grubun dar yorumuna
mahkûm kılınarak
adeta işlevsiz hâle
getirilmektedir.

büyük ölçüde işgal etti. Bunun neticesinde Akif'in ifadesiyle İslam milletleri "seyl-i huruşan" (çağlayan sel) önünde çer çöp misali her biri bir tarafa savrulan bir yığın hâline dönüştü. Malik b. Nebi'nin ifadesiyle bu dönem insanı, cami ve sokak arasında bölünmüş çifte kimlikli bir şahsiyete evrildi. Camideki şahsiyeti ile sokaktaki şahsiyeti arasında derin uçurumlar meydana geldi.

Bugün sömürge dönemindeki hizipçilikten doğan parçalanmışlıktan kurtulalım derken bin yıl öncesinin Harici zihniyeti olan tekfircilik ve mezhepçilik yeniden hortlatıldı. Kendi dışındaki bir kaşık suda boğacak hipnotize edilmiş kitleler ortaya çıktı. Beyni yıkanmış bu genç kitleler, fikri olgunluk, yeterlilik ve yetkinlikten uzak oldukları için ilk çare olarak kaba kuvvete başvurmayı tercih etmekte ve sonuçta maddi manevi büyük bir yıkıma sebebiyet vermekteler. Öte yandan mezhepçiler için ara renkleri ve tonlar söz konusu olmadığı,

sürekli siyah veya beyaz, taraf tar veya öteki şeklinde tanımlar yaptıkları için her adımları fitne ateşine benzin dökmek şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Kur'an'da geçmiş milletlere yöneltilen en büyük eleştirilerden biri, dini ve dinî değerleri tahrif etmeleri, dünyevi arzu ve çıkarlarını önceleyerek ahireti arkalarına atmalarıdır. Bugünkü durum dünden çok farklı değildir. Çatışma ve çekişme toz duman hâli içinde kullanılan İslam, iman, mezhep, cemaat, tarikat, cihat, imam, halife ve mürşit gibi dinî terimlerin ve şiarların ya içi boşaltılmakta ya sağa sola çekiştirilmekte yahut da bir kişi ve grubun dar yorumuna mahkûm kılınarak adeta işlevsiz hale getirilmektedir. Öte yandan bir tevhit, sulh ve selamet dini olan İslam, terör ile özdeşleştirilmek istenmekte, kalplerin derinlerinde yer alan iman tartışmalı hâle getirilmekte, tarihî derinliklerden gelen Müslüman kimliği yok sayılmakta

ve bir yaşama biçiminin adı olan mezhepler, mezhepçiliğe kurban edilmektedir.

Bu hâl ve şart içinde İslam, dünyevi/şahsi menfaatlerin talep edilmesi, kolanması ve kovalanması için gelmiş bir din görüntüsüne sokulmuştur. Kapitalist dünyanın büyümesine kapılmış bazı dinî önderler, aydınlar ve aktivistler, siyasal veya ekonomik alanda söz sahibi olmak uğruna dinî ve mezhebî kimliğini kullanmanın yanında diğer mezhepleri ve görüşleri kötölemek, dalalette görmek ve tekfir etmekten de çekinmemektedirler.

Bu durum tam anlamıyla dinin bir görüşe bir mezhebe indirgenmesi demektir. Bu tür bir yaklaşımın dinin ve dindarın aleyhine ciddi sonuçlar doğuracağı açıktır. Zira dinin bir mezhebe indirgenmesi, dinin küçültülmesi; mezhepçilik ise, mezheplerin itibarsızlaştırılarak içlerinin boşaltılması ve dindarın bastığı zeminin altının oyulmasıdır.

Prof. Dr. İsmail Lütfi ÇAKAN

“Peygamberlik süresinin yarısını sadece tevhit eksenli tebliğ ile geçirmenin anlamı, önce gönüllerin şirk unsurlarından arındırılıp tevhit inancı ile donatılması, temelin sapasağlam atılması demektir.”

Yüce Allah'ın: “Hiçbir peygamber göndermedik ki ona 'benden başka tapacak yoktur, yalnız bana kulluk edin!' diye vahyetmiş olmayalım.” (Enbiya, 21/25) ayetinde buyurduğu üzere tüm peygamberler tevhibi tebliğ etmekle vazifelendirilmişlerdir. Her peygamberin mücadelesini verdiği tevhit, neden bu kadar önemli?

Allah Teala'ya hamd ü sena, Rasulü Hz. Muhammed Mustafa'ya salat ü selam, âl ve ashabına ve onların yoluna güzelce tabi olanlara saygı ve ihtiram ile sözlerime başlıyorum.

Tevhit, -sizin de bildiğiniz gibi- terim olarak, Allah Teala'nın mutlak birliği ve tekliği demektir. Bu gerçeğin kabul ve itiraf edilmesi tevhit inancını oluşturur. Bu inancımızı “La ilahe illallah” demek suretiyle ortaya koymuş oluyoruz. Böylece biz evrendeki tek gerçeği kabullenmiş, yaratıcı - yaratılan çizgisinde, bir başka şekilde söyleyecek olursak, uluhiyet ve ubudiyet kavramlarıyla konumlandırılan varlık nedenimizi yani kulluk durumumuzu fark ve teslim etmiş oluruz.

Tüm peygamberlerin tebliğ ettiği inanç esaslarının, asli ifadesiyle usulü'd-din'in esası, tevhitir. Allah'tan başkasını O'na eş-ortak kabul edip bu ortak kılınanlara kulluk etmek ise, şirkir. Şirk, yegâne yaratıcıyı yok sayıp inkâr etmek değil, ona ortak veya ortaklar yakıştırmak demektir. Bu sebeple de yaratılanların tümünün varlığına ve hukukuna saldırı anlamı taşıdığı için en büyük zulümdür. (Lokman, 31/13) ve Allah Teala'nın, affetmeyeceğini bildirdiği yegâne günahıdır. (bk. Nisa, 4/116.)

Yüce Rabbimiz, Zariyat suresinin 56. ayetinde, “Cinleri ve insanları ben, ancak (beni birleyip sadece) bana kulluk etsinler diye yarattım.” buyuruyor. Bir başka ayet-i kerime'de de “Elâ lehu'l-halku ve'l-emr; yaratmak da yönetmek de Allah'a aittir.” buyruluyor. (bk. A'raf, 7/54.)

Tevhit inancı üzere yalnızca kendisine kulluk etmeleri için yarattığı kullarına Allah Teala'nın yönetmekle ilgili hükümlerini tebliğ etmekle görevlendirilmiş peygamberler, ilahî iradenin

mükellefler arasındaki temsilcileri konumundadırlar. Yönetimle ilgili hükümleri kabullenmek de Allah'ın birliğini kabullenmekle başlayacağına göre rab-kul ilişkilerinin esasını tevhit teşkil eder. Bu sebeple tüm peygamberler tevhit tebliği ile görevlendirilmişlerdir. Nitekim Peygamber Efendimiz de bu durumu "Ben ve benden önceki peygamberlerin en önemli ikrar ve çağrısı, 'bir olan, eşi-ortağı bulunmayan Allah'tan başka tanrı yoktur.' sözüdür." (Muvatta, Kur'an, 32, Hac, 246, Daavat, 122.) diye açıklamış bulunmaktadır.

Böylesine asli bir meselenin, Allah'ı bir bilip yalnızca O'na kulluk edilmesi görev ve şerefının, bütün Allah elçilerinin çağrı odağını oluşturması kadar tabii ne olabilir?

Hız. Peygamber'in özellikle Mekke döneminde, tebliğinin tevhit ekseninde olduğunu görüyoruz. Bu konuda neler söylersiniz?

Evet, Rasuller dizisinin son incisi Sevgili Peygamberimiz peygamberlik süresinin tam yüzde ellisini, 11,5 yılını sadece tevhit inancını insanların gönüllerine yerleştirme gayretleriyle geçirmiştir. Mekke döneminde İsrâ ve Miraç olayına kadar, sadece ve sadece Allah'ın birliğini, mutlak kudretini ispat etmek ve putların, daha doğrusu şirk unsurlarının hiçliğini anlatmak öne çıkmıştır. Bir başka şekilde söylersek, bu dönemde tek gündem maddesi, Kur'an kıraatine dayalı tevhit tebliğidir. Bu durum yüce kitabımızın Mekki surelerinde açık seçik görülmektedir.

Peygamberlik süresinin yarısını sadece tevhit eksenli tebliğ ile geçirmenin anlamı, önce gönüllerin şirk unsurlarından arındırılıp tevhit inancı ile donatılması, temel in sapasağlam atılması demektir. Bu sebeple de çok önemli hatta zorunlu bir adım ve yöntemdir. Gönüller kazanılmadan davranışlar şekillendirilemez. Din, inanç ve amelden oluşur. İman olmadan amelin bir değeri olmadığı gibi, amel ile kendisini açığa vurmayan ya da vuramayan bir iman da sosyalleşme imkânı bulamaz.

Mekke döneminde -tabir caiz ise- İslam sistem ve medeniyetinin temeli, her türlü inanç sapsmalarına, sosyal darbelere, ahlak çöküntülerine dayanacak kıvam ve sağlamlıkta atılmıştır. Sonraki yıllarda bu temel üzerinde dinî kural ve kurumlar kolaylıkla toplumda kendilerine ait yer almıştır. Mekke devrini İslam'ın, tevhit inancı ile temellendirilmesi süreci olarak değerlendirmek,

Medine dönemi tevhit dini olan İslam'ın toplum, devlet ve medeniyet olarak sistemleşme ve kurumsallaşma devresidir. Bu dönem, inanç, düşünce ve ırki anlamda köken farklılıklarının, kavim-kabile ayrışması ortamının tevhit inancı ve Hz. Peygamber'in öncülüğü ile toplumsal vahdete ve güvene kavuşturulma başarısının yaşandığı "saadet asrı" olmuştur.

sanırım o dönemin yapısal anlamını en özlü ve kapsamlı şekilde anlatmak demektir.

Hız. Peygamber Medine döneminde farklı din, inanç, düşünce ve ırklardan oluşmuş bir toplumda vahdeti gerçekleştirmiş ve tüm bu farklı özellikteki insanlardan güçlü ve güvenli bir devlet meydana getirmiştir. Medine dönemini bu açıdan nasıl değerlendirirsiniz?

Medine dönemi tevhit dini olan İslam'ın toplum, devlet ve medeniyet olarak sistemleşme ve kurumsallaşma devresidir. Bu dönem, evet sizin de söylediğiniz gibi, inanç, düşünce ve ırki anlamda köken farklılıklarının, kavim-kabile ayrışması ortamının tevhit inancı ve Hz. Peygamber'in öncülüğü ile toplumsal vahdete ve güvene kavuşturulma başarısının yaşandığı "saadet asrı" olmuştur. Bu tarihî gerçekliği şöyle de ifade etmemiz mümkündür: Mekke döneminde yoğun olarak uygulanan tevhit tebliği hicreti doğurmuş; hicret olayı Medine döneminde tevhit tebliğini ve vahdet toplumunu yoğurmuştur. Yine bu dönem için, ümmet-i Muhammed'in sünnet-i Muhammed ile Kur'an-ı Kerim'e endeksli olarak gerçekleştirilme dönemi dememiz mümkündür. Bu sebeple de günümüz Müslümanları bizler için o dönemin fevkalade önemini ve yegâne örnekliğini, -bölünmüşlüğümüzün sorumlu ve aktörlerinin kulakları çınlasın diyerek- vurgulamış olacağımıza inanıyorum.

Kelime-i tevhit: "La ilahe illallah Muhammedün Rasulullah" Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed (s.a.s.) O'nun elçisi olduğuna iman etmeyi içeriyor. Dolayısıyla peygamberimize i-

man etmek tevhidin bir gereğidir. Bu hususta neler söylersiniz?

Tevhit inancının gereğini ve tevhit dışı kabullerin sapkınlık olduğunu biz Müslümanlara, ümmet-i Muhammed'e Peygamber (s.a.s.) Efendimiz; bizden önceki ümmetlere de kendi peygamberleri öğretmişlerdir. Yani her peygamber mutlaka tevhidi tebliğ ve telkin etmiştir, bu sebeple de peygamberler Allah elçileri ve tevhit tebliğcileridir. Tevhit gerçeğini öğreten peygamberlere inanmak, tevhit inancının ayrılmaz bir ögesidir. Tevhit, pek tabii olarak peygamberlerin, Allah Teala'nın elçileri olduğunu kabul edip bir şekilde bunu ifade etmeyi gerektirmektedir. Bu sebeple biz La ilahe illallah Muhammedü'r-rasulullah ifadesini kelime-i tevhit olarak kabul eder ve dilendiririz. Kelime-i tevhidin ilk cümlesinin tek başına açıkça söylenmesi, ikinci cümlesinin de zımnen söylenmiş olduğu anlamında kabul edilir. Gerek kelime-i tevhit gerekse kelime-i şahadet, İslam imanının ve tevhit inancının olmazsa olmaz ilkesidir. Kesinlikle iddia edildiği gibi bu bir ikilem ifadesi ve tevhide eklememe değildir.

Efendimizin sizi en çok etkileyen yönleri hangileridir dersek neler söylemek istersiniz?

Bu sorunuza “hangi yönü insanı etkilemez ki?” diye cevap vermeme “en çok” kaydımız engel oluyor. Rahmetli Muhammed Hamidullah hoca, “Rasulullah Muhammed” kitabının önsözünde “Efendimiz hakkında eser yazan kimseler vesika

yokluğundan değil, vesika bolluğundan sıkıntı çekerler.” der. Ben de şimdi “seçme sıkıntısı” çektiğimi itiraf etmeliyim.

Efendimizin “ameli bir hayat” sahibi yani davetini bizzat kendisinin yaşamış olması; kendisine asla bir ayrıcalık tanımaması, yaşadığı hayatın her aşamasının incelenebilir bir şeffaflıkta olması, hayatının araştırılmayan kesit ya da kesitlerinin olmaması, toplumun her kesimine örnek ve önder olacak zenginlik ve ahenkte, ifrat ve tefritten uzak mutedil bir kul-resul hayatına sahip bulunması beni en çok etkileyen yönleri olmuştur. Bendeniz Efendimiz'in sünnet-i seniyyesini tek kelime ile anlatmamı isteyen dostlara, temelinde engin şefkat, merhamet ve sevgi barındıran bir terim ile “itidal” diye cevap veriyorum. Duygu ve davranışlarda itidal yitirildiği zaman, aynı imanı paylaşanlar aynı değerleri benimsediklerini söyleyenler arasında bile -günümüzde görüldüğü gibi- karmaşa ve kaos hâkim olur. Merhum Âkif'in ifadesiyle, beşer yarıtcılıkta yamyamları geçer, dişsiz ve güçsüzleri kardeşleri yer.

Bugün İslam dünyası bir tefrika ile karşı karşıya ve birtakım nezuhur dinî anlayışlar yoluyla Müslümanlar arasında fitne tohumları ekiliyor. Müslümanlar bu tefrikalara karşı tevhit ve vahdeti nasıl gerçekleştirebilirler?

Kitap ve sünnet çizgisini takip etmek, Kitap ve sünnete sınıksız sarılmak (it'isam) suretiyle gerçekleştirebilirler. Başlangıçta toplum nasıl her türlü yoz, yabancı ve sapkın unsurlardan tevhide sarılmakla yeni bir şekle kavuşturulmuş, vahdet ve rahmet toplumu hâline getirilmiş ise, günümüzde de sizin ifadenizle “nezuhur dinî anlayışlar” terk edilip Hz. Peygamber ve ashabının yaşadığı dinî anlayış ve yaşayışı benimsemek ve öncelemekle ümmet birliği ve birlikliği büyük ölçüde temin edilebilir. “Ben Müslümanlardım” diye duruşunu ve kimliğini ortaya koyma yerine, “İslam benim anladığımdan, benim yaşayışımın ibarettir.” manasına gelen söylem ve davranışlar, tekelci ve parselci yaklaşımlar, gerçekliği tartışmalı “bizim kapımız herkese açık” lakırdıları devam ettiği sürece “toplumsal vahdet” acı bir hayalden ibaret kalmaya mahkûmdur.

İslam coğrafyasının her bir yanında savaşlar, çatışmalar ve göçlerin sürdüğü bir kaos hâli hakim. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in toplumsal vahdet hususunda ortaya koyduğu mücadele daha anlamlı bir hâle geliyor. Bizim Müslüman-

lar olarak nasıl bir ders çıkarmamız gerekiyor?

Çıkaracağımız ders, tefrikayı çoğalma yerine gerçekten vahdeti arayıp gerçekleştirme ve böylece tevhit inancının gereğini yerine getirme noktasında yoğunlaşmaktadır.

Burada peygamberlerin verdiği tevhit mücadelesinde dikkat çeken iki tarihî olgu ve yöneme işaret etmekte fayda görüyorum.

Birincisi, müminlerden yana tavır almak. Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'de, hiçbir peygamberin, birileri istemiyor, tehdit ediyor diye hiçbir mümini -sosyal durumu ne olursa olsun- çevresinden uzaklaştırmamış, kovmamış olduğu açıklanmaktadır. Hatta tam aksine inananlara kol kanat germiş, onları korumuş, desteklemiş, inananlardan yana ağırlık koymuş oldukları anlatılmaktadır. Hz. Nuh'un, Hud suresinin 29-31. ayetlerinde yer alan şu sözleri, bahis konusu tavrın belgesidir:

"...Ben iman edenleri kovamam... Ey milletim, ben onları kovarsam, beni Allah'ın azabından kim koruyabilir? Düşünmüyor musunuz?... Sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için, "Allah onlara asla bir hayır vermeyecektir." diyemem. Onların kalplerinde olanı, Allah daha iyi bilir. Onları kovduğum takdirde ben, gerçekten zalimlerden olurum."

O hâlde her türlü kaos ortamında tevhit eksenli düşünüp, inananlardan yana tavır almak, sosyal hayatta tevhide inananlar arasında bulunması gerekli olan vahdetin temel kuralı, başlangıç noktasıdır.

İkincisi, inançlı/muvahhit nesiller yetiştirmek. Bu konuda, Taif dönüşü Karn-ı sealip denilen yerde, her ne isterse yerine getirileceği, istemesi hâlinde Mekkeli müşriklerin toptan helak edileceği Cebrail (a.s.) tarafından kendisine bildirildiği zaman Rasul-i Ekrem (s.a.s.) Efendimiz'in verdiği cevap, tevhit tebliğinin ileriye dönük yöntemini ve bir anlamda da vahdet toplumu dileğini ortaya koymaktadır:

"Ben rabbimden, onların yok edilmesini değil, soylarından yalnızca Allah'a kulluk eden, ona hiçbir şeyi ortak koşmayan (muvahhit) bir nesil getirmesini dilerim." (Buhari, *Bed'ul-halk*, 7; *Müslim*, *Cihad*, 111.)

Öte yandan Efendimizin kıyamet koparken bile eldeki fidanı dikme tavsiyesi; fidan dikmeyi çocuk yetiştirmek diye anlayanların yorumunu

benimseyecek olursak, karmaşa ve kaos ortamında hem tevhit tebliği hem de vahdet toplumu inşası bakımından muvahhit nesillerin yetişmesine gayret edip zemin hazırlamak gerektiği anlaşılacaktır.

Bana göre, sözünü ettiğiniz İslam topraklarındaki yürekler acısı duruma ve benzerlerine yönelik olarak, Efendimizin verdiği mücadeleden çıkaracağımız ders, bu noktalarda yoğunlaşmaktadır. Bunların gerçekleştirilebilmesi için de merhum Âkif'in diliyle söyleyecek olursak, "felah-ı ümmet için çırpınan kalb-i rahîm" sahibi olmak ve "İhvan-ı İslam" olmayı öncelemek gerekmektedir diye düşünüyorum.

Söz buraya gelmişken, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığının bu seneki Kutlu Doğum Haftası etkinliklerine ana tema olarak "Hz. Peygamber, Tevhit ve Vahdet"i belirlemiş olmasını, özelde milletimizin, genelde ümmetin inanç ve toplumsal birlikteliği konusunda yeni açılımlara vesile olabilecek nitelikte görüyor, tebriklerimi, başarı dileklerimi sunuyorum.

Prof. Dr. İsmail Lütfi ÇAKAN

1945 yılında Samsun, Ladik'in Küçük kız-oglu köyünde doğdu. İlkokulu bitirdikten sonra hafızlığını ikmal etti. 1966'da Kayseri İmam Hatip Lisesi'ni, 1970'te İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nü bitirdi.

1977'ye kadar Diyanet İşleri Başkanlığı merkez ve taşra teşkilatında çalıştı. Ankara, Yenimahalle Vaizi iken İstanbul'da açılan Haseki Eğitim Merkezi'ne kursiyer olarak katıldı. Kursun bitimine altı ay kala 5 Aralık 1977'de İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'ne hadis asistanı olarak göreve başladı. 1982 yılında Erzurum İslamî Bilimler Fakültesi'ne sunduğu "Muhtelifü'l-Hâdis İlmi: Doğuşu, Muhtevası ve Çözüm Yolları" adlı teziyle doktor oldu. Bir ara kültürel işlere bakan müdür yardımcılığı görevini yürüttü. 1987'de doçentliğe, 1993'te de profesörlüğe yükseldi. 1994-97 öğretim yıllarında Marmara Üniversitesi İlahiyat Meslek Yüksek Okulu Müdürlüğü görevinde bulundu. Üçü erkek biri kız dört çocuğu vardır.

Ihtilafını Rahmete Dönüştüren Ümmetin

VAHDET İLE İMTİHANI

Doç. Dr. Abdurrrahman CANDAN
Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

ALLAH'IN rahmetinin tecellisi olan varlık âlemi vahdet üzerine inşa edilmiştir. Bütün varlık türlerinde vahdetin göstergesi de işbirliği içinde olmaları ve yardımlaşmalarıdır. Her bir varlık diğerinin tamamlayıcısı mesabesinde. Bu da her birinin dirlik, esenlik ve uyumu için bir gerekli bir durumdur.

Allah'ın zatı bir olduğu gibi her konuda bir ve bütün olmayı teşvik etmiş, dağınıklık ve kopukluğu yermiştir. Bu gerçeği hem âlemin yaratılışında (tekvin) hem de yarattıkları arasındaki ilahi kanunda uygulamıştır

Vahdet şuurunun zıttı da tefrika-dır. Ayrılık ve dağınıkluktur. Bu da cehalet, taassup ve kör taklitten kaynaklanmaktadır. İslam tarihinin en aşırı akımı olan Haricilik, ilmi gelenek, kardeşlik ve aklıselimden yüz çevirenler arasında ortaya çıkmıştır.

Vahdet, dengeli ve ölçülü ihtilafın zıttı değildir. Dinin temel esasları dışına çıkılmadan, meşru özgürlük alanlarında farklılık bir zenginliktir. Ulema, tarih boyunca

ölçülü, dengeli ihtilafı hoş görmüştür. Sadece vahdeti zedeleyen tefrikayı yermiştir. Muhatabını hor ve hakir görmeyen, ötekileştirmeyen, kendi içinde bütünlüğü ve ilkesi olan görüşler makbul karşılanmıştır. İslam ilim tarihinde mezheplerin gelişip saygı görmesi, ihtiyaç hâlinde birinin diğerinin görüşünü esas alması, kendi görüşünü makbul ve doğru görmekle birlikte muhatabının da doğru olduğunu ifade etmesi bu anlayışın somut tezahürüdür.

Mezhep anlayışı, Müslümanlar arasında derin kökleri bulunan eşsiz bir zenginlik hâlini almıştır. Mezheplerin ortaya çıkış gayesi; temel esasları en iyi şekilde anlayıp uygulama arayışı olduğu için Allah'ın rızasını kazanmaya matuf bir çalışma olarak görülmüştür. Bunun için Ömer b. Abdülaziz bir sözünde şöyle demiştir: "Ashabın fikir tartışmalarındaki sevindirici husus, olgunlaşmış kaliteli ürünleridir. Şayet tek bir görüş olsaydı, halk her bakımdan darboğaz içerisinde olurdu." (Şatibi, el-Muvafakat, 4/124; el-İtisam, 2/197.)

İslam medeniyet tarihinde farklı mezheplerin bulunması ilmi rekabete yol açmış, neticede muhteşem zengin bir ilim ve kültür mirası oluşmuştur. Mezheplerin çokluğu İslam'ın değişik kültür, ekol ve mektepleri olarak görülmüştür. Ebu Yezid el-Bestami şöyle demiştir: "Otuz sene nefis terbiyesi ile uğraştım. Ama ilimden daha ağır bir şey bilmiyorum. Eğer âlimlerin farklı görüşleri (ihtilaf) olmasa muhakkak yorulurdum. Evet, âlimlerin ihtilafı rahmettir; ama tevhit (hususundaki ihtilaf) dışında!" (Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 6/131.) Çok başlılık hoş karşılanmadığı hâlde çokluk güç ve kudret olarak anlaşılmalıdır. Bu anlamda çok olmanın vahdeti bozmadığı hatta vahdetin bir bileşeni olduğu anlamında da "çokluk birle sayılandır" önermesinin kullanılmasında buna işaret etmektedir.

İnsanlar belirli bir toplum ve kültür içinde hayatlarını idame ettirirler. Toplumsal ve bireysel anlamda her birini diğerinden ayıran pek çok karakteristik özelliği vardır. İnsanın yapısında rahmet,

merhamet, ünsiyet, yardımlaşma gibi olumlu temayül potansiyeli bulunmakla birlikte nefis, ki-bir, aşırı dünya tutkusundan ne-şet eden sapma durumu da bu-lunabilmektedir. Kur'an-ı Kerim, hem insanın yapısından kaynakla-nabilecek ayrışmayı hem de onto-lojik olarak kendini özdeş buldu-ğu dil, kültür, cinsiyet, kabile ve ırktan kaynaklanan farklılığı aşkın değerler vasıtasıyla vahdete dö-nüşürmektedir. Bunlar da temel-de iman, binada ise İslami esaslar-dır. İman ve İslam bağı farklı bi-reyler ve toplumlar arasını bir an-ne-babanın çocukları arasındaki ili-şki düzeyine çıkarır. "Müminler ancak kardeşirler." (Hucurat, 49/110.) ayeti buna işaret buyurmaktadır.

İslam'ın tüm emir ve yasakları, kardeşlik ve vahdeti sağlamayı he-def alır. "Allah'la bir olmak için i-badet (namaz), insanlarla bir ol-mak için zekât, ümmetle bir ol-mak için hac, hem aç olanların hâlini ve hem Allah'ı hatırlamak için oruç. Bu direkler Allah'ın ve insanların hizmetine hasredilmiş bir hayata kuvvet verirler. Onlar böyle bir gayenin böyle bir hayatın gerçekleşmesine yarayan vasıtalar-dır. (Roger Garaudy, Entegrizm, s. 102-103.) Bu şekilde yetişen müminler bir-lik ve vahdet şuurunun zirvesine ulaşır. Hz. Peygamber bu gerçeği şöyle ifade etmektedir: "Müminler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acılamakta ve birbirlerini korumak-ta bir vücuda benzerler. Vücutun bir uzvu hasta olduğu zaman, di-ğer uzuvlar da bu sebeple uyku-suzluğa ve ateşli hastalığa tutulur-lar." (Buhari, Edeb 27.) Bu şekilde tek bir insan uzvunun diğerlerinin ağ-rısına hassas olması tek bir can mesabesinde olmalarından dola-yıdır. Eğer Müslümanlar tek bir can şuuruna erişirlerse aynı du-rum söz konusu olur. Şirazlı Sadi

İslam'ın tüm emir ve yasakları, kardeşlik ve vahdeti sağlamayı hedef alır. "Allah'la bir olmak için ibadet (namaz), insanlarla bir olmak için zekât, ümmetle bir olmak için hac, hem aç olanların hâlini ve hem Allah'ı hatırlamak için oruç.

de bu hakikati şu şekilde ifade et-mektedir:

"Âdemoğulları bir vücudun uzuvla-rı gibidir,

Çünkü bir cevherden yaratılmıştır hepsi.

Ne zaman ki, bir uzva bir dert erişse, Diğer uzuvların da kalmaz huzuru.

Ey sen ki başkalarının mihnetinden elem duymazsın,

Sana adam demek hiç layık olur mu?"

(Şirazi, Sadi, Bostan ve Gülistan, s. 13. Bedir Yay, İst. 2000.)

Hz. Peygamber, risaleti boyun-ca bunu temin etmek için uğraş-mış, vahdet ve bütünlüğün önüne geçebilecek engelleri kaldı-rmıştır. Müslümanların omuz o-muza gelmelerini engellediği ge-rekçesiyle; sütunlar arasında na-maz kılmayı yasaklamıştır. (Tirmizi, Salat 169, No: 229; Ebu Davud, Salat 94, No: 674.) Vahdet, kardeşlik, Allah'ın bir lütfudur, dolayısıyla ona en-gel olabilecek her maninin önüne geçilmelidir. Allah Rasulü (s.a.s.) ihtilafın korkulduğu an, Kur'an okumayı bile yasaklamış-tır. Bu yasaklama, İslam'ın ayrı-lık ve tefrikayı hoş görmeyişi se-bebiyledir. "Rasulullah (s.a.s.) müteşabih nasslara tabi olanla-rı gördüğünüzde onlardan sakını-mız." buyurmuştur." (Buhari, Müslim,

el-Lü'lüü ve'l-Mercan, İlim 1, No: 1705.) Kur'an'ın kıraati üzerine tartışan-lara, Peygamberimiz (s.a.s.)'in kı-zarak söylediği şu hadis de pek anlamlıdır: "...İhtilafa düşmeyiniz! Şüphesiz sizden öncekiler ih-tilafa düştüler de helak oldular." (Buhari, Enbiya 54, No: 3476; Müslim, İlim 2, No: 2666.) "Kur'an üzerinde gönül-leriniz birleştiği müddetçe Kur'an okuyunuz. Kur'an hakkında ihtilaf edince de artık kalkıp dağılın."

(Buhari, Müslim, el-Lü'lüü vel-Mercan, İlim 1, No: 1706.)

Tarihî hakikatler Müslümanların vahdet hâlinde olmaları dışın-da bir alternatiflerinin olmadığını göstermiştir. Bu gerçekleştirileme-diği sürece mevcut hâl devam e-decektir. Merhum Akif'in dile ge-tirdiği hakikat bugün anokronik bir durum oluşturmadan haki-katini korumaktadır. Baş döndü-ren bunca değişime rağmen yitiri-len vahdete olan ihtiyaçta bir de-ğişiklik olmamıştır. Merhum şa-irimiz tespitinde şöyle demiş-ti: "Allah ve Rasulüne itaatle ara-nızda her türlü nizaı, çekişme-yi terk ediniz. Siz bütün mümin-ler kardeşsiniz, kardeş gibi geçini-niz. Eğer niza' eder, kavgaya tutu-şursanız, sonra rüzgârınız esmez olur. Yeryüzünde bir hükmünüz kalmaz, düşmanlarınızın zulüm ve kahrı altında mahv olur gider-siniz... Bunun için aramızda fit-neyi, fenalığı kaldırmaya çalışınız. Beladan azaptan çok korkunuz. Zira bela gelince yalnız fenalara, zalimlere erişmekle kalmaz, iyile-re de zararı dokunur, birkaçınızın uğruna bütün ümmet mahv olur. İyi biliniz ki Allah'ın azabı şiddet-lidir, gelince cümlelerinizi perişan e-der." (Ersoy, Mehmet Akif, Tefsir Yazıları, s. 179-180.)

SOSYAL TEVHİT ve Önündeki Engeller

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ
Necmettin Erbakan Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dekanı

Dinî ıstılahta tevhit; Allah Teala'yı zatında, sıfatlarında ve fiillerinde bir kabul edip; zatında, sıfatlarında ve fiillerinde O'na bir başkasını denk, emsal ve ortak tutmamaktır. Allah'ın birliği inancı olan tevhit, İslam binasının su basmanı gibidir. İnsana gönülde, dilde ve davranışlarda istikamet kazandırır.

İSLAM dininin özünü tevhit inancını oluşturur. Tevhit kelimesi kök anlamı itibarıyla, “tek” anlamına gelen “ehat” ve bir anlamına gelen “vahit” sözcüklerinden türemiş olup “birlemek, bir şeyin bir olduğuna hükmetmek” demektir. Bu anlamda tevhit Allah hakkında kullanıldığı zaman “eşi, ortağı ve benzeri olmayan bir ve tek” manasına gelir. “Sizin ilahınız bir tek ilahdır.” (Bakara, 2/163.) ayetinde geçen “vahit” ile “De ki: O Allah bir tek tir.” (İhlas, 112/1.) ayetinde geçen “ehat” sözcüğü tevhit kelimesiyle aynı köktendir.

Dinî istilahta ise tevhit; Allah Teala’yı zatında, sıfatlarında ve fiillerinde bir kabul edip; zatında, sıfatlarında ve fiillerinde O’na bir başkasını denk, emsal ve ortak tutmamaktır. Allah’ın birliği inancı olan tevhit, İslam binasının su basmanı gibidir. İnsana gönülde, dilde ve davranışlarda istikamet kazandırır.

Varlık alanında tevhit ise, her şeyin her şeyle ve her şeyin bir Şey’le ilişkili olduğunu ortaya koyar. Bir tek Allah inancı, kişinin hem kendini hem de yaşadığı kâinatı, başlangıcı, bugünü ve sonrası açısından anlamlandırmasını sağlayan esas unsurdur. Allah inancı olmaksızın bu anlamlandırmayı yapmaya çalışanlar, insanın aklını ve de ruhunu tatmin etmeyen bir takım saçma teorilerin kıskacında bocalayıp durmuşlardır.

Tevhidin zıddı, tefrikadır. Tefrika, iki varlığı birbirinden ayırmak ve parçalamaktır. Kur’an-ı Kerim’e göre; “açık hükümler karşısında ayrılığa düşmek” (Al-i İmran, 3/105.); “dini ikame etmemek” (Şara, 42/3.); “Allah ve Rasulünü birbirine

rakip iki güç olarak karşı karşıya getirmek” (Nisa, 4/150.); “peygamberler arasında ayrımcılık yapmak” (Bakara, 2/136.); “bireysel ve toplumsal hayatın düzenlenmesinde Kur’an’a uygun davranışlarda bulunmamak” (Al-i İmran, 3/103.); “dini parçalamak” (En’am, 6/159.) gibi davranışların her biri dinde tefrika çıkarmaktır.

Her ne kadar, Müslümanlar arasında yorum farklılıkları, bazı sınırlar içinde doğal karşılanırsa da sosyal ayrılıkları derinleştirici yorumlar toplumsal hayatın yapısını sarsacağı, Müslüman topluluğu parçalara ayırıp onların şevket ve kudretini zaafa uğratacağı için doğru bulunmamıştır. Nitekim bu konuyla alakalı olarak Kur’an’da: “Siz kendilerine apaçık ayetler, deliller geldikten sonra parçalanıp dağılanlar gibi olmayın” (Al-i İmran, 3/105.) buyrulmak suretiyle dinî alandaki tefrikaya dikkatlerimiz çekilmiştir. Yoksa dini hükümlerin anlaşılması ve yorumlanması konusunda delillere dayanılarak farklı görüşlerin beyanı tefrika değil, rahmet olarak telakki edilir. Müslümanlar arasında ihtilaf konusu olarak ortaya çıkan ilmî bir mesele; düşmanlık, kin ve ayrılıklara yol açmadığı sürece makbuldür. Eğer herhangi bir mesele, Müslümanlar arasında düşmanlık kin ve tefrika meydana getiriyorsa o, dinî ve meşru değildir.

Kur’an-ı Kerim’de açıkça İslam ümmetini bölecek tefrika kaynaklı dinde ihtilaf çıkarmak şiddetle kınanmıştır: “Dinlerini parça parça edip gruplara ayıranlar var ya, (Habibim) senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur.” (En’am, 6/159.) Bu

ayette geçen: “Dinlerini parça parça edenler” ifadesi, dinin bazı hükümlerini kendi hevasını onaylatıcı bir tarzda okuyan işine gelmediği için bazı hükümleri tanımayan ya da manevi tahrife giderek Allah’ın ayetlerini kendi nefsanî arzularına alet ederek parçalayanlar, sosyal tevhit için değil de Müslümanların bölünüp parçalanması için çaba sarf edenler anlamına gelir. Yine aynı ayetin devamında: “Gruplara ayıranlar” tabiri ise, bir sapma vesilesi olan heva duygusuna taraftarlık ederek fırka fırka olup tefrikaya düşenler manasındadır. Burada ayrı bir öndere tabi olmak kınanmamaktadır. Kınanma, her bir önderin bir ada konumunda olan kendi topluluğunu diğer adalar arası geçişleri sağlayıcı ara köprüler kurmasından dolaydır. Sosyal ilişkiler bağlamında adalar arası köprülerin ortadan kaldırıldığı bir vasat, ümmetin birliğine değil, ayrılığın hizmet eder. Peşinen irade ve arzularını İslam milletinin birliğine, beraberliğine değil de şahsi kaprislerine tabi kılarak tefrika yönüne çevirenler hakkında Yüce Allah: “Kıyamete kadar aralarına düşmanlık ve kin saldık.” (Maide, 5/14.) buyurmak suretiyle insanın seçimini bozgunculuk yönünde her zaman kullanabileceğine dikkatlerimizi çekmiş, böylesi bir tavrın yeryüzünde düzeltici bir mümin tavrı olmadığına işaret etmiştir.

Öte yandan erdemli müminlerden beklenen davranış, ellerin, toplumun birlik ve beraberliğini bozmaya değil, birleştirmeye uzatılmasıdır. Bedenlerin birliğinden önce, gönüllerin birliği gelir.

İslami vahdetin olmazsa olmaz ilkelerinden birisi “ehlikible” oluşudur. Aynı inanç esaslarına bağlı ve namazda Kâbe-i Muazzama’yı istikbali kible edinenlere ehlikible denilir. İncancımıza göre ehlikible, tekfir edilemez.

Gönüller toplu vurmadıkça, bedenlerin birliği anlamsızdır. Gönüllerin birliğinin öncülü: “Rabbimiz, kalbimizde iman edenlere karşı kin bırakma.” (Haşr, 59/10.) şeklindeki fiili duaya sarılmaktır. Ancak bu şekilde tefrika denilen ve toplumun sosyal dokusunu paramparça eden nifak hastalığının üstesinden gelebiliriz. Bundan dolayı, İslam’ın bağluları mütemediyen hidayete uymaya, iyilik ve takvada yardımlaşmaya, ayrılmaya düşmemeye ve var olmak için birlikte hareket gücünü

korumaya davet edilir. Bu bağlamda İslam bütün dinî akımların üzerinde kuşatıcı bir şemsiye gibidir. Herkes bu şemsiyenin altında toplanma hakkına ve sorumluluğuna sahiptir.

İslami vahdetin olmazsa olmaz ilkelerinden birisi “ehlikible” oluşudur. Aynı inanç esaslarına bağlı ve namazda Kâbe-i Muazzama’yı istikbali kible edinenlere ehlikible denilir. İncancımıza göre ehlikible, tekfir edilemez. Esasen Kur’an-ı Kerim’de: “Ey iman edenler! Allah yolunda sefere çıktığımız zaman, gerekli araştırmayı yapın. Size selam veren kimseye, dünya hayatının geçici menfaatine (ganimete) göz dikerek, “Sen mümin değilsin.” demeyin. Allah katında pek çok ganimetler vardır.” (Nisa, 4/94.) buyrulur. Ayrıca dinde dışlamacıktan sakınmak hususunda Hz. Peygamber’den gelen ağır uyarılar da söz konusudur. O uyarılardan birisi şöyledir: “Kim bir insanı/Müslümanı kâfir diye çağırırsa yahut öyle olmadığı hâlde, “ey Allah düşmanı” derse, söylediği söz kendisine döner.” (Buhari, Feraiz, 29; Müslim, İman, 27.) Dolayısıyla, İslam’a mensubiyetin temel ilkesi sayılan şahadeti ikrar eden bir kimseyi dışlamak, bir mümine yakışmaz. Kişilerin kalbine ancak Allah muttali olur. Bu sebeple Müslümanlar kendilerini bir yargıç gibi değil, davetçi gibi görmelidirler. Maalesef günümüzde bazı Müslümanlar, ağyara tanıdıkları hoşgörü ahlakını, birbirlerinden esirgemektedirler. Yaşadığımız dünyada kimi Müslümanların sosyal tevhidi gerçekleştirmelerinin önünde en büyük engeller arasında zihin tekelliliği

Müslümanlar, dinde zaruri olan noktalarda ittifak edip aralarında ferî meseleleri anlaşmazlık sebebi yapmamalıdır. Dolayısıyla aynı caddede her mümin yürüme hakkına sahiptir. Çağımızın bir âliminin ifadesiyle, bizim yolumuz ve metodumuz en doğru demek, diğerlerine o yolu kapatmak anlamına gelir.

gelmektedir. Hâlbuki Kur'an caddesinde olmak şartıyla; yürüyüşü, metodu ve anlayışı ne olursa olsun, bütün müminler birbirinin kardeşidir. Müslümanlar, dinde zaruri olan noktalarda ittifak edip aralarında ferî meseleleri anlaşmazlık sebebi yapmamalıdır. Dolayısıyla aynı caddede her mümin yürüme hakkına sahiptir. Çağımızın bir âliminin ifadesiyle, bizim yolumuz ve metodumuz en doğru demek, diğerlerine o yolu kapatmak anlamına gelir. İşin doğrusu, bir Müslüman bizim metodumuz hakır diyebilir, hak olan sadece bizim metodumuzdur diyemez. Aksi bir tavır sosyal tevhidî zedeler. Bu sebeple, Müslümanların birbirlerine dâima iletişim kanallarını açık tutmaları bir zorunluluktur. "Müslümanların Allah'a en yakın olanları selâmı önce verenlerdir." (Ebu Davut, Sünen, Sünnet, 198.) rivayeti bize bunu açıklar. Selâm, ötekine nasılsın demenin, yüreğini

açmanın ve açık olmanın bir delilidir.

Sosyal tevhitinden kopmanın bir diğer sebebi de grupların başlarındaki liderleri, hatasız ve masum görme hastalığıdır. Böyle bir inanç beraberinde itikadi bir sapmayı getirir. Peygamberlerin dışında herhangi bir kimse hakkında ismet iddiasında bulunmak, peygamberliğini iddia eden yalancının durumuna düşmek gibidir. Aslında hiç kimse doğrudan kendisi hakkında ismet niteliği yapamaz, ancak ona aşırı derecede sevgi besleyenler bunu yapar. Çünkü aşırı sevgi gözü kör eder. Böyle bir kimse de çok sevdiği kimsenin eksik ve kusurlarını göremez. Aşırı nefret de gözü kör eder. Kişi, sevmediği kimsenin hep olumsuz taraflarını görür. Bunun ikisi de yanlıştır. Ortasını bulmak, hakkaniyet ve istikametten ayrılmamak gerekir.

Sosyal tevhidin önünde en büyük

engeller arasında taassup bir başka hastalık türüdür. Tefekkür, tezekkür ve tahkike dayalı bir iman ve İslam anlayışına sahip olmak taassubu derinleştirir, Müslümanların birbirlerine yüreklerini kapatmalarına hizmet eder. Bu engeli ancak, eleştirel akıl anlayışıyla aşabiliriz. Müslümanların bilgi düzeyleri yükseltilmedikçe birlik çevresinde tartışılan sorunlarımız var olmaya devam edecektir.

O hâlde gelin, miladi 12. yüzyılda "itikatta orta yol" diyen İmam-ı Gazali'nin çağrısını, yeni bir üslupla yeniden seslendirelim. Tekfir ve tefrika, sosyal tevhidin iki düşmanıdır. İslam âlemini "tekfir ateşi ve tefrika hastalığı" sarmadan ıslah etme yolunda ciddi adımlar atalım. Bu konuda ön şartımız, "Ben Müslümanım diyen bir kimseye, sen mümin değilsin." deme hakkımızın olmadığını bilmemizdir.

“Burçlarla dolu göğe andolsun; vadedilmiş güne (kıyamet gününe) andolsun; şahitlik edene ve şahitlik edilene andolsun ki (Bürûc, 85/1-3.) hendek kazıp içinde alevli ateş tutuşturanlar lanetlenmiştir. O vakit onlar ateşin etrafında oturmuş, (ateşe attıkları) müminlere yaptıklarını izliyorlardı. Onlar müminlere ancak; mutlak güç sahibi ve övülmeye layık Allah’a iman ettikleri için kızıyorlardı.”
(Bürûc, 85/4-9.)

İnsanın İçindeki Derin Uçurum Merhametsizlik

Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ
DİB Başkanlık Müşaviri

YUKARIDA mealleri verilen ayetlerin ilk üçü, çok büyük ve önemli bir olgunun gündeme getirileceğine Kur’an üslubu içinde dikkat çeken kısa ve vurucu yemin cümlelerinden oluşuyor. Muhatap niçin yemin edildiği merakı içine sokulduktan sonra diğer ayetlerde, inanan kimselere uygulanan ateş işkencesi sahneye alınıyor ve söz, bu merhametsizliğin tek sebebinin “Allah” demek olduğuna getiriliyor.

Tefsir kaynaklarındaki ilgili nakillerin en yaygın olanına göre ayetler, Himyer Kralı Yahudi Zu Nuvas’ın Hristiyanlığı kabul eden Necran halkını dinlerinden döndürmek için giriştiği zorbalıkları konu etmektedir. Kitlelerin yakılarak öldürülmesinden doğan dehşeti daha da artıran şey bu merhametsizliğin seyirlik bir oyun gibi zevk içinde temaşa edilmesi oluyor. Zulmün çileden çıkarak sapkınlığa varması diyebileceğimiz bir durum söz konusu sanki.

Yeryüzü benzer bir sahneyi Nemrut’un Hz. İbrahim’i yakma teşebbüsünde yaşamıştı. Suç yine “ilahlar” değil de “Allah” demektir. Çözüm bulunmuştu: “Onun için bir yapı kurun, (içinde ateş yakıp) onu ateşe atın.” (Saffat, 37/97-98.) “Eğer bir şey yaparsanız, onu yakın da ilahlarınıza yardım edin, dediler.” (Enbiya, 21/68-69.) Yine tefsir kaynakları, halkın ibret olsun diye ateşin başına toplatıldığını bildiriyor. Kurdukları düzenek iş görmedi; yaktıkları ateş, yakma özelliğini yitirdi ve amaçlarına ulaşamadılar; fakat yüreklerdeki azgınlık ve merhametsizliğe bakar mısınız?

Söz bu noktaya gelmişken, Hz. Bilal’e, Hz. Ammar

ile babası Yasir ve annesi Sümeyye’ye ve daha nice sahabiler başta Ebucehil olmak üzere müşriklerin Müslümanlara uyguladıkları işkenceleri hatırlamamak olmaz.

Bu tür tecavüzlerin, cezalandırma oluşundan çok bir tür histerik tatmin ayini oluşları dikkat çekiyor. Özel yapılar kurup yahut çukurlar kazıp, seyretmeleri için zorla infaz yerine toplanan insanlar da bu ayinleri tamamlayan birer dekor unsur olarak rol oynuyor. Dış yüze bakarsanız işin bir “ibret olsun” tarafı varsa da asıl unsur, merhametsizlik duygusunu sapkın zevk dalgaları içinde başkaları ile paylaşarak normalleştirme eğilimi olarak kendini gösteriyor.

Neron’un -söylenildiğine göre- yazdığı bir şiirdeki yangın sahnesinin gerçekçi olması için ateşe verdirdiği Roma’yı seyrettiği sırada yaşadığı ruh hâlini hayal etmeye çalışalım. Aralarında annesinin de bulunduğu nice masumu katleden bir zalimden söz ediyoruz.

Romanın arenaları zulüm ve merhametsizliğin putlaştırıldığı mekânlar olarak geçmişin hafızasındaki yerini almıştır. Gladyatör adı verilen insanların birbirini öldürmeleri, masum insanların vahşi hayvanlara yem edilişi bir cezalandırma yönteminden öte diğer bütün örnekleri gibi birer seyirlik olaydı. İnsanlığın bu sefil yanı boğa güreşleri ile kara bir damar hâlinde günümüze kadar sürüp gelmiştir. Bir Batı Avrupa ülkesinin turistik kasabalarında her yıl ‘eglence’ diye pek çok boğa acımasızca öldürülüyor. Bu zavallı hayvanların öldürülmesi kadar acı olan bir başka gerçek ise

bu işin bir millî kültür olgusu olarak değerlendirilmesidir. “Bir canlının kızdırılarak, acı çektirilerek ve dakikalar boyu şişlerle delik deşik edilerek öldürülmesinin nasıl bir eğlendirici yanı olabilir ki? Cevap ruhumuzun karanlık yanında semiren acımasızlıkta gizli...

Bu kanlı oyunda ön plana çıkan iki tip var: Merhametsizliğin kanlı eli matador ve merhametsizliği seyirlik zevk haleti içinde baş tacı eden canlılar yığını. Katı yürekli insan adını koymadığı gizli bir korkunun müptelasıdır. Geceleyn mezarlıktan geçerken ıslık çalan adamın ruh hâli saklıdır onun içinde. İşte zulüm ve merhametsizlik çok kere böyle bir zaafın görünen yüzüdür. Gaddarlığın izini sürün, korkak bir adama ulaşacaksınız. “Korkaklık zalimliğin anasıdır.” der Montaigne ve devam eder: “Kötü ve insanlık dışı bir kalbin acısının ve burukluğunun genelde kadınsı bir yumuşaklık barındırdığını tecrübeyle tespit ettim. Önemli sebepler yüzünden kolayca ağlayan zalimler gördüm. Zalim Alexandre, o her gün birçok insanı acımasızca öldüren zorba hükümdar, halkının kendisini ağlarken görmesinden korktuğu için tiyatrodaki trajedi seyretmeğe gidemezmiş. Bu tür insanları aşırı uçlara yönelten şey ruhlarının zayıflığı olabilir mi?” (Montaigne, *Denemeler*, s. 202.) Böyle bir adamın dökeceği gözyaşları, bilinçaltından kendisine ‘sen katı kalpli biri değilsin’ diye seslenmesidir. Oysa “Gözyaşı suçun rengini soldurmaz.”

Tüm dünyanın izlemesi için işlediği vahşet yüklü iğrençlikleri görsel kayda geçiren İŞİD zihniyetine gelince, bunu sadece “mecrasından çıkarılmış din” algısı ile izah etmek zordur. Roman kahramanı Dr. Henry Jekyll’in öteki yüzü, “canavar Mr. Hyde” misali insan kelimesini utandıracak biyolojik varlıklardır ortalıkta bulunanlar.

Acıma duygusunu yitirmiş bir kalbin ilk kurbanı kendi sahibidir. Böyle bir kalbi, dünyanın hiçbir maddi imkânı tatmin edemez, huzura kavuşturamaz. Bizim temel derdimiz kendimize acımayışımızdır. Nefse itaat ve isyanlarla, ruha hakkını veremeyip maddenin demir kafesine tıklıp kalmakla kendimize karşı en büyük merhametsizliği işliyoruz. İstemese de, kendimize reva gördüğümüz merhametsizlikten nesillerimiz de nasibini alıyor. Çocuklarımızı sevgi ve şefkatten mahrum

bırakmamız merhametsizliği ele veren bir davranış oluyor. (Buhari, *Edeb*, 19.) En büyük merhametsizliği en çok sevdiğimizimize karşı sergiliyoruz.

Hâkim dünya görüşünün hücrelerimize sindirdiği mutlak bireysellik yönelişi deterjanlı sular gibi merhamet fideligimizi içten içe zehirleyip kurutuyor. Yerli televizyon dizileri bu yönüyle Batı kökenli benzerlerini çoktan geride bıraktı. Konuyu oluşturan olayların kahramanları birbirleriyle didişen, birbirinin kuyusunu kazıp yok etmeye çalışan, aile bağlarını ve insani ilişkileri hiçe sayan acımasız varlıklardır. Esas endişe veren durum, bu tür “ürün”leri ortaya koyanların işlerine gerekçe gösterdiği “toplumsal talep”te gizlidir.

“İnsan niçin merhametsizlik yapar?” sorusuna arayacağınız bütün cevaplar bir şekilde din ile bağlantılı olacaktır. Bu arada “merhamet ve vicdan insanda doğuştan var olan yapısal bir hâldir, dinsel bir olgu değildir; bunların zıddı olan merhametsizlik ve vicdansızlık da öyle...” türünden bir karşı duruş söz konusu olabilir. Eğer çok “iyi niyetli” değilse böyle bir sözün, insanın dinden bağımsız olduğu düşüncesine zemin hazırlayıcı niyetini sezmemek mümkün değil. Hemen burada, dinsiz vicdan insanı yolda bırakır, diyelim ve ekleyelim: Bir şeyin dinî olması için onu dinin “getirmiş” olması gerekmez. Dinin sahibi, kendisine din gönderdiği insanın da yaratıcısıdır ve insanın doğuştan getirdiği ruhi özellikleri din ya teşvik eder ya da sınırlar. Vicdan dinin ruhu ile paralel bir nitelik taşır ve her ikisi de aynı amaca, insanı insan yapma amacına hizmet eder. Müşrik Ömer ile Hz. Ömer arasındaki farkı gözlemek bu konuda başka söze yer bırakmayacaktır.

Merhametsizliği en üst düzeyde reddeden, buna karşılık nezahetten de ayrılmayan şu nebevi ifadenin güçlü mesajına bakalım: “Yeryüzündekilere merhamet edin ki gökteki (Allah) da size merhamet etsin.” (Timizi, *Birr ve Sila*, 16.) Allah’ın yardımı kesin, ama Hz. Peygamber’i dini tebliğ görevinde başarılı kılan temel etkenlerden birisi de onun, affediciliği ve merhametidir. “Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi.” (Al-i İmran, 3/159.) ayeti bunu söylüyor.

Zübeyir b. Avvam'dan rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.s.) şöyle dedi:
 “Geçmiş toplumların hastalığı size de bulaştı: Haset ve kin beslemek! İşte bunlar,
 kökten yok edicidir. Saçı tıraş eder demiyorum, aksine dini kökünden kazıyıp
 yok eder. Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki iman etmeden cennete
 giremezsiniz, birbirinizi sevmeden de mümin olamazsınız. Birbirinizi sevmenizi
 sağlayacak şeyi size haber vereyim mi? Aranızda selamı yayın.”

(Tirmizi, Sıfatü'l-kıyame, 56.)

Kalbi Esir Alan En Kötü Hastalık: Haset ve Kin

Hale ŞAHİN

Diyaret İşleri Uzmanı

KALBI esir alan en kötü hastalıklardan biriydi. İblisi Rabbine isyan ettirip kıyame-
 te kadar lanetlenmeye mahkûm eden de,
 Kâbil'e yeryüzündeki ilk cinayeti işleyen de,
 Yusuf'un kardeşlerine babayla oğlu yıllarca
 birbirine hasret bırakacak tuzağı hazırlatan
 da hep aynı duyguydu. Uzun lafın kıyası
 çok eskilerden beri vardı bu hastalık. Allah
 Rasulü ashabını uyarmadan edemiyordu:
 “Geçmiş toplumların hastalığı size de bu-
 laştı: Haset ve kin beslemek! İşte bunlar,
 kökten yok edicidir. Saçı tıraş eder demiyorum,
 aksine dini kökünden kazıyıp yok eder. Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki iman etmeden cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmeden de mümin olamazsınız. Birbirinizi sevmenizi sağlayacak şeyi size haber vereyim mi? Aranızda selamı yayın.” (Tirmizi, Sıfatü'l-kıyame, 56.)

Birlik ve beraberliğe engel olan haset ve kin duyguları ne kadar da tehlikeliydi. Sevgi, muhabbet, ülfet ve samimiyet gibi bütün güzel duyguları bıçakla kesmişçesine yok ediyordu. Lakin bu saçın tıraş edilmesi gibi

basit bir kesme eylemi ve maddi bir kayıp değildi. Haset ve kin Hz. Peygamber'in ifadesiyle “dini kökünden kazıyıp yok ediyor” yani kişiye hem dünyada hem de ahirette ciddi zararlar veriyor, iyi olan ne varsa hepsini ortadan kaldırıyor. Bu ise tafefisi imkânsız bir kayıptı.

Ümmetine çok düşkün olan Rasulüallah'ın bütün çabası onların selameti içindi. Dünya ve ahiret mutluluğuna giden yolda Allah'a ve Rasulü'ne iman edenlere rehberlik ederek Rablerinin rızasına birlikte nail olmak en büyük arzusuydu. Göz göre göre ateşe düşmelerine müsaade edemezdi. Özellikle de haset, kin, nefret, düşmanlık ve bozgunculuk gibi müminlerin birliktelik ruhuna darbe vuracak ve hiçbir şekilde imanla beraber zikredilmesi mümkün olmayan kötü hastalıkların pençesine düşmeleri söz konusuysa. Hâlbuki müminin kalbinde bu kötü duygular barınmamalıydı. Müminin kalbi “mahmum” olmalıydı. Allah'tan korkan, tertemiz bir kalp... Onda günaha, zulme, kine ve hasede yer yoktu asla. (İbn

Mace, Zühd, 24.) Rasulü Allah tarafından cennetlik diye övülen Medinelî bir sahâbiyi, Abdullah b. Amr'ın "İşte seni yücelten bu! Bizim yapamadığımız da bu." diyerek takdir ettiği gibi. Nitekim bir gün Hz. Peygamber ashâbıyla birlikte otururken, "Şimdi cennetlik bir adam geliyor." demiş, o esnada sakalından abdest suyu damlayan, nâlinları elinde bir sahâbi çıkagelmişti. Bu olay iki gün daha tekrar etmiş, gelen yine aynı kişi olmuştu. Abdullah b. Amr onu cennetlik yapan özelliğın ne olduğunu merak etmiş, sahâbinin peşine düşmüştü. Babasıyla tartıştığı ve üç gün eve gitmeyeceğine yemin ettiği bahanesiyle cennetlik sahâbiden evinde kalmak için izin istemişti. Böylece onu yakından gözlemlene imkânı bulacaktı. Üç gün boyunca gece gündüz ne yaptığını izlemiş, ibadet yönünden pek de farklı bir yönünü görmemiş hatta küçümseyecek olmuştu. Bununla birlikte konuşurken hep güzel şeyler söylediğini işitmişti. Sonunda ona babasıyla tartışmadığını, sırf cennetlik diye nitelenmesinin sebebini öğrenmek ve aynısını yapmak istediğı için yanında kaldığını söyledi. "Seni Rasulü Allah'ın söylediğı mertebeye ulaştıran şey nedir?" diye sordu. Cennetlik sahâbi "Yalnızca gördüklerin." dedi. Abdullah b. Amr yanından ayrılacağı esnada ise tekrar çağırıldı ve şöyle dedi: "Ancak bir şey daha var. Ben kalbimde hiçbir Müslüman'a karşı kin ve nefret beslemem. Allah'ın kendisine ihsanda bulduklarından dolayı hiç kimseye haset etmem." (Ahmed b. Hanbel, III, 166.)

Allah'a yeminle sesleniyordu Hz. Peygamber, "İman etmeden cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmeden de mümin olamazsınız." diye. Zira müminler kardeşti. (Hucurat, 49/10.) Müminler birbirlerinin dostuydu. (Tevbe, 9/71.) Nasıl vücudun bir organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle aynı acıyı paylaşıyorsa, müminler de birbirlerini sevmede, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermede tek bir vücut gibiydiler. (Müslim, Birr, 66.) Birbirine haset etmek, birbirine kin beslemek, birbi-

rine sırt çevirmek kardeşliğe asla sığmazdı. (Müslim, Birr, 28.) Aksi takdirde müminin çevresindekilere güven veren vasfından nasıl söz edilebilirdi? Mümine yakışan kardeşliğe yaraşır davranmak, kendisi için istediğini kardeşi için de isteme erdemini göstermekti. (Buhari, İman, 7.)

Ashâbını haset ve kin besleme hususunda uyaran, birbirini sevmeden gerçek imandan bahsedilemeyeceğini vurgulayan Allah Rasulü'nün söyleyecekleri henüz bitmemişti. Birbirini sevmenin, birbirinin iyiliğini istemenin en güzel yolu neydi öyleyse? "Birbirinizi sevmenizi sağlayacak şeyi size haber vereyim mi?" diye soran Hz. Peygamber, sorunun cevabını vermekte de gecikmiyordu: "Aranızda selâmı yayın." Selâm imanın, barışın ve iyi niyetin en somut göstergesiydi çünkü. Karşılaştığı kimseye Allah'ın selâmıyla esenlik dileyen, dua eden kişi Müslümanlığını beyan etmekte, dolayısıyla güvenilir olduğunu kendisinden ona herhangi bir zarar gelmeyeceğini bildirmekteydi.

Selâm ilk bakışta insanların birbirini sevmesini sağlayan oldukça kolay bir yöntem gibi görünse de, içinde barındırdığı derin mana ve mesajları düşününce bugün karşımızdaki bir insana selâm verirken ona vaat ettiğimiz üzere gerçekten kendisini güvende hissettirebiliyor muyuz? İyi niyetimizi ne kadar yansıtıyoruz? Birbirimize güven sorunu yaşadığımız böyle bir zamanda özelleştirme yapmaya, Allah Rasulü'nün bu hadisini hakkıyla anlayıp toplumsal ilişkilerimizde uygulamaya oldukça ihtiyacımız var. Kalplerimizi ancak bu şekilde bütün kötü duygulardan arındırabilir ve birbirimizle iyi ilişkiler geliştirebiliriz. Bu doğrultuda Rab-bimizden niyazımız şudur: "Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin tutturma!" (Haşr, 59/10.) "Allah'ım! Kalplerimizi birleştir. Aramızı düzelt ve bize kurtuluş yollarını göster." (Ebu Davud, Salat, 177, 178.)

Birlik ve beraberliğe engel olan haset ve kin duyguları ne kadar da tehlikeliydi. Sevgi, muhabbet, ülfet ve samimiyet gibi bütün güzel duyguları bıçakla kesmişçesine yok ediyordu. Lakin bu saçın tıraş edilmesi gibi basit bir kesme eylemi ve maddi bir kayıp değildi.

Ey Bahar Topla Bizi!

Fatma BALCI YÜRÜR

BİR hüzne değince dağılıyor insan, yokuşlarda batan güneş gibi... Kaybedince dengeyi bulmuyor zihin, solan gülün remzi... Sahiplendikçe yaban, verdikçe "benim!" sırrını karartan kim? Aynada tek, surette çift görünen kim? Kendi yazıyla başkalarının cehenneminde yanan kim? Buhran dehlizlerinde çırpınan kim?

Soruların ardı arkası kesilmez, lakin cevaplar asırlar öncesinden gelir. Deva gibi, şifa gibi... Günümüzün dağılan, bulanık zihinlerine ab-ı hayat bahşeder. Eşyanın kölesi olmuşlara eşyanın hakikatini, hürriyetlerinin esaretinde prangalar eskitenlere kulluktaki saadeti gösterir. Karanlıkları mağaralarla kurtuluşu erdirir, bir güvercin kanadında esenliği bütün dünyaya gönderir. Zorlu yollardan korkanlara yıldız olur. Şehirlerin kalbine, ülkelerin gönlüne ve ruhun derinliklerine hicret eder. Buhran çıkmazlarını, tamah çukurlarını, kibir dağlarını, öfke hırsızlarını, cimrilik kuyularını tek tek anlatır. Üzerine sekine inen, selamı yayan, huzuru çoğaltan Rasul-i Zîşan, çokları birlemeye gelir, şerikleri yok etmeye... Bedevi nefislere hitap etmeye... Medeni çöllerin bedevi insanlarına da... En çok da ahir zamanda yaşayan kardeşlerine... Günahın cezbesinin arttırdığı, sevabın uzaklaştırıldığı devirlere...

Kutlu şehrin banisi, medeniyetin mimarı, insanlığın süruru Yüce

Peygamberimiz, hem mekâna hem de zihinlere düzen getirir. Zamanın ruhunu, zeminin bedeninden ayırmaz. Zahiri ve batını dengede tutar. Temizliği hem bedene hem de ruha mahsus kılar. Kördüğüm sevdaların, eş muhabbetinin sırlarını can aynasında temaşa eder. Körpe gülüşlerin, çocuk kalbinin hamisi olur. Mütebessim çehresiyle huzurun timsali, mütevazı yürüyüşü ile selametin koruyucusu, merhametin adaletle yoğrulmuş vicdanıdır. Mazlumun ve masumun yanında, yetim ve öksüzün hizmetindedir. Fakirin azığı, garibin yoldaşısıdır. En çok da kardeşlerini özler. Çetin yollarda, kızgın kumlarda, engeli arazilerde yorulacaklarını, hırpalanacaklarını hisseder. Din bölünmüş, ruhlar parçalanmış, kardeşlik dağılmış bir haldeyken ayakta kalmaya çalışanları müjdeliler. Bir dirlik çağrısı gibi onları selamlar. Daraldıklarında yüreklerini serinletecek ayetleri okur, İnşirah vakitlerinin nasıl tazeleyeceğine fısıldar.

İşte seher yeli bu ferahlıkla gelir. Nisan ayı bu esenliği muştular. Tomurcuklar, yapraklar, kuşlar bu muhabbetle baharı karşılar. Ağaçlar Kubbe-i Hadra'ya özenir, güller Ravza-i Mutahhara'nın kokusuyla bezenir. Nasıl bir şenlik-tir canda, tende? Hilkatin cemali, ahlakın kemali baharda neşvü-ema bulur. Bahar nisanda saadete erer. Billur yağmurlar, beyaz çiçekler nasıl haber verirse güzel

günlerin gelişini, işte onun örnek davranışları ve tavsiyeleri de ruh iklimimize baharı bildirir. Hazan gibi dökülen ümitleri, fırtına görmüş iyi niyetleri, kar altında kalmış güzel huyları canlandırır. Nasıl bir hayat bağışlar yaşayan ölümlere? Nasıl bir hikmetle kuşatır çalkantılı gönülleri?

Nereden başlayacağını bilemez insan veya nerede bitireceğini. Kö-tülükleri yok etmeden, noksanları tamamlamadan rahat yoktur beşere. Huzursuzluk kuyularında debelenirken, hırs çukurlarında boğuşurken bir ay daha geçecek. Bir ay, bir ay daha... Bir mevsim, bir yıl daha... İki yılı, iki mevsimi, iki ayı hatta iki günü eşit olan ziyandaysa neden umursamazca geçsin yıllar, mevsimler, aylar ve günler? Sermayesi hızla tükene-nin bu israfı niye? Korkuyor mu peki savaşmaktan, usanmamaktan? Emek sarf etmekten, gayret göstermekten, çaba harcamaktan? Sorumluluğun bilinci değil mi yoksa bu kalabalıklar? İradesinin farkında değil mi bunca insan? Neden üşenir bir iyiliğe, neden koşar hızla kötülüğe? Bu vurdum-duymazlık, bu hercailik nereye kadar? Sonu gelir mi hazların, nihayete erer mi nefsin pervasızlıkları? Ne kadar dağıtıyor kendini insan? Ne kadar parçalıyor olur olmadık şeylere? Nasıl da bölünüyor umarsızca? Fani zevklerin, bitimli dertlerin pençesinde sıkıldıkça sıkılan bir ruh var ortada... Daha kötü bir cendere olabilir

mi? Ruh daralır, can sıkılır. Ulvi gayesini ve o gayeye ulaştıracak rehberi unutmuştur çünkü. Parça, bütüne meyyalken önüne çıkar engeller... Ruh birlemek ister, Bir'i ister. Nefis çokları, çoklukları arzular. Ruh toparlar, nefis dağıtır. Bu dağınık zihinler, bu keşmekeş duygular, bu parçalanmış gönüller işte o Rasul-i Kibriya'yı anlayamamaktan, onu kendimize örnek almayıştığımızdan... Sözü güzel, özü güzel, hali güzel o rehberi hayatımıza katamayışımızdan... Ah, nasıl yanıyor içimiz? Nedamet ateşleri kavuruyor bedenimizi, keşkeler yalın atıyor yüzümüze yüzümüze, ümitsizlik kör bıçak gibi dağılıyor hayallerimizi, çaresizlik deli gömleği gibi bağlıyor elimizi kolumuzu...

Gelin, bu pişmanlıklarımızı en derinde hissedelim. Bir daha aynı hataları yapmamaya azmedelim. Şevk ile gayret ile yola çıkalım. Yol olalım. Yolda olalım. Yollar dikenli, yollar sarp, yollar engeli... Olsun bizim yıldızlardan

parlak rehberimiz var, gecemizi aydınlatır. Güneşten sıcak kılavuzumuz var, buz tutmuş, ayaz vurmuş yüreğimiz çözülür hemen. Gelin, bildiğimiz bütün çoklukları, sayıları unutalım. Dağıtan, parçalayan, bulandıran ne varsa... Bir'i bilelim, Bir'de olalım. Toplayan, derleyen, düzenleyen Bir'de...

Gelin canlar bir olalım... Gelin canlar yeniden doğalım... Nisanı sağanak sağanak hissettiğimiz şu günlerde kutlu doğumu tekrar yaşayalım. Sancılarımız dinsin, bir başlangıç gelsin "Ya Medet" diyen çağlara! İstifleyelim iyilikleri kat kat... İkiyüzlülüklerimizi, yalan dolanlarımızı gömelim. Aza kanaat edişlerimizi müjdeleyelim. Doğalım yeniden kutlu vakitlere... Sırça saraylarımız yıkılsın, iç yangınlarımız sönsün, önyargılarımız parçalansın, şüphelerimiz dağılsın, zanlarımız hep iyi olsun, kutlu zamanlar gelsin, şerler de-folsun, hayırlar fetholsun!

İşte seher yeli bu
ferahlıkla gelir.
Nisan ayı bu
esenliği muştular.
Tomurcuklar,
yapraklar, kuşlar bu
muhabbetle baharı
karşılar. Ağaçlar
Kubbe-i Hadra'ya
özenir, güller
Ravza-i Mutahhara'nın
kokusuyla bezenir.
Nasıl bir şenliktir
canda, tende?

Hüziin Yurdu

Dr. Lamia LEVENT ABUL

Diyaret İşleri Uzmanı

HENÜZ yaratılmamış olan bir şeyi talep eden kimse boşuna yorulmuş olur diyen İmam Cafer-i Sadık'a bunun ne olduğu sorulduğunda o, dünya rahatı karşılığını verir. Bu söze itirazlar olacaktır elbette ancak bu söz üzere biraz tefekkür edilse hakikat anlaşılır. Dünya kimileri için zevki safa yeri ise de mümin için Mevlana'nın ifadesiyle kahr evidir. Zira bu dünya türlü kederlerin, hüznlerin yurdu. Rahat ve huzurun gölgesinde dünyanın keyfini sürmek daha bir faniye nasip olmamıştır ki, işte bu kişiye, dünyayı dize getiren kimse denilsin.

Mihnet yani bela ve dertlerle sınanma yeri olan dünya, en çok da mümin için sıkıntı ve meşakkatlerle doludur. İmanı kuşanan yüreklerin bileylenip kavileşmesi için bir parça hüznü ve acı ile yoğrulması gerekir ki halis ve pak olabilsin. Mihnet yoksa dert yoksa hüzn yoksa kim, nasıl ispat eder kulluğunu? Nasıl gösterir Rabbine verdiği söz üzere olduğunu ve her türlü mukavemet karşısında kavlinde sadık kaldığını?

Esasında zıtların mezcedildiği yerdir dünya. Masmavi gök kubbenin altında, esen tatlı

rüzgârlara bırakıp kendini, dünyanın her güzelliğinden kam alıp yaşamak ne saadet, ne devlettir! Ama dünya mükâfat yeri değil sınanma yeridir. İnsan olmak ama kâmil manada insan olmak, olgunlaşmak için Hz. Mevlana'nın da tabiriyle yanmak ve pişmek gerek. Bazen rüzgâr tersine döner, dünya tüm genişliğine rağmen dar gelir. Bir çıkış yolu ararsın ama beyhudedir tüm çırpınışlar. Sonra tüm çaresizlerin sığınağı ve duaların yegâne kabul merciiine yani O'na açarsın ellerini. Teslim olursun hakkında yazılan hükme. Ve türlü badirelerden geçmeden, hüznü de sevinci de zorluğu da kolaylığı da göğüslemeden insan olmanın, kul olmanın sırrına erilmediğini anlarsın.

Bak da ibret al Eyüp'ten, İbrahim'den İsmail'den... Âlemlere rahmet Muhammed Mustafa'dan. Musibetlere sabretmeseydi Eyüp, "O ne güzel kuldu." (Sâd, 38/30, 44.) övgüsüne mazhar olur muydu? Rabbi için ateşe atılan İbrahim'in teslimiyeti kor alevleri dahi söndürmedi mi? (Enbiya, 21/69.) Ya boynunu keskin bıçağa dayayan İsmail'e gönderilen koç? Yurdundan yuvasından sürülen Rasulüallah'a apaçık bir fetih nasip etmedi mi Yüce Mevla? Daha nice sıkıntılara sabır gösteren peygam-

“Mihnet yurdu olan şu dünyada kaldığın sürece üzüntülerin kederlerin meydana gelmesi garibine gitmesin. Çünkü dünya ancak kendi vafına layık ve doğasının gereği olan keyfiyeti ortaya koyar.”

İbn Ataullah İskenderi

berler, Allah dostları hep Rabbin yardım ve lütuflarına mazhar oldular. Zira düşün de gör; Rabbin en güzel sabırla sabır edenleri hesap-sız mükâfatlandıracağını müjdeliyor. (Züher, 54/10.)

İnsan insan olarak kalabilsin diye sevinci hü-zünle, zorluğu kolaylıkla dengelemek gerek. Diğer tarafta ise ahiretin tarlası olan dünya da salih amellerle bezemek gerek sevap hanesini. Ama kalp bu, birine meyledince diğerini ih-mal eder, birine kapılınca diğerini unuttur. O kalp ki göz açıp kapanıncaya kadar ki bir süre içinde bile değişir, halden hâle girer. Hâlbuki itidal çizgisinden sapmadan dur ki hem dünya hem ahiret yurdun mamur olsun.

İşte tam da bu sebepten kulunu türlü sıkın-tılarla, dertler ve kederlerle sınırlar Rabbülale-min. Her işi hikmet ile eyleyen kim bilir ne hayırlar murat etti şer olarak gördüğümüz işlerde. Acıyla sarmalayıp sabır ilacını içmek düşer bize evvela. Nedenini niçinini bir ke-nara bırakıp teslimiyetle Rabbe şükür faslına geçmek düşer. Sonra bilir ve inanır ki, bun-lar ilahi ikazlardır, uyarılardır. Kendine dön, içine bak, kalp haneni yokla. Neler var kim

bilir orda, ne hatalar, ne yanlışlar göreceksin! Sonra Efendiler Efendisinin muştusu ile sevin: “Bir Müslümâna herhangi bir musibet, bir sıkıntı, bir keder, bir üzüntü, bir eziyet, bir gam dokunursa, hatta kendisine bir diken batarsa, mutlaka Allah bunları onun günahlarına kefa-ret yapar.” (Buhari, Marda, 1.)

Eğer kalp gözüyle bakarsan anlarsın ki Rab-bin lütfu imiş, dillerden dökülen ahu eninlerle seni inletem dertler. Rabbin iltifatı ve tertemiz bir kalple ona ulaşmana vesile olacak dertler-miş ah eylediklerin. Sonra hata ve dahi günah-lara kefarete olur çekilen hastalıklar, sıkıntı ve musibetler. Sana düşen en güzel bir sabırla sabretmek ve onun hakkımızdaki hükmüne tam bir teslimiyetle teslim olmaktır.

O, senin sahibin Rabbin değil mi? Kabz hâlinde önce sıkır da o hal üzere bırakmaz seni. Ardından bast gelir her kabzın ardından. Genişletir yüreğini ve sırtındaki yükü hafif-letir. İnşirah rüzgârları eser ve aldığın nefese dahi şükredersin... Nârın için de nur, zorlu-ğun içinde kolaylık gizlemiştir. Sen yeter ki isyana düşme ve yolunu şaşırma. O'nun kahır da hoştur lütfu da!

Hilal'i Beklerken

Ahsen İKBAL

HİLALİ bekleyene selam olsun... Zarafetin, letafetin neşesi... Hurma dalında zamanın hengesesi... Yıldızlarla vaktin billur sesi...

Gidenlerin hürmetine, kalanların hatırına, gecenin şavkı ayda, ay daima vaktin nazarında... O kutlu nazar üç güzelin seyrinde... Seyrüsefer eyledi güzel atlılarla... Her dem beklenirler şevkle iştihakla... Biz de bekleriz yeni umutlarla yeni nedametlerle... Mah cemali görünsün isteriz üç atlının... Nal sesleri gaflet uyku-larımızı delsin, yeleleriyle şafaklara doğsun, cehaletimizi kandil kandil aydınlatsın diye bekleriz... Bir kere, iki kere değil her yıl bekleriz... Ne tez ulaşır, ne tez ayrılır menzilden... Miracıdır zamanın, berattır anın... Bir makbul duasıdır şehri recebin, bir kutlu fiildir şehri şabanın, bir ferasetli idradıdır şehri ramazanın...

Hilali görene selam olsun... O, vahdetin timsali... O, geceyle gündüzü ayıran ipliği... Aydınlıkta kaybettiğini karanlıkta arayanların eri... Fersah fersah denizlerin pusulası, ıssız çöllerin rehberi... Nice fırtınalardan sonra karaya oturan gemi, kum tepelelerinden aşan kervandır şimdi vakt... Durulmuştur sular, dinmiştir fırtınalar... Bir dinginlik anıdır üç aylar...

Ayaklar kapıda değil, eller eşikte-dir şimdi... Bir çocuğun yaramazlık sonrası annesinin eteğini sıkı-

Hilali uğurlayana selam olsun... O esenlikle giden, salih ameli ve sabrı tavsiye eden... Bir gecede bin gecenin tohumunu saklayan, ebedi azaptan kurtuluşu muştulayan... İklim iklim selamı yayan, barışı yeşerten... Ne mümbit bir misafirdir, ne cömert bir dosttur!

ca tutması gibi... "Senden başka kime gideyim?" diyerek ağlayan gözler kapıdadır şimdi...

Hilali ağırdayana selam olsun... O, tevezunun mayası, sabrın meyvesi... O, baharın narin çiçeği, bahçenin yedivereni... Gelişi rahmet, duruşu mağfiret, gidişi necattır...

O hep rahmettir de kimimiz gül kimimiz dikendir. O rahmete gül olarak ulaşmak gerekir. O rahmetten önceki hilaller onun içindir. Önce zararlı otları temizler sonra da toprağımızı besler. Kötü davranışlardan arınmadan, iyiliğe meyletmeden o hilali idrak edemeyiz. Şimdi başımızı iki elimizin arasına alıp düşünme zamanıdır. O Büyük Hesap Günü'nden önce hesaba çekme anıdır. Muhasebe mevsimi gelmiştir. Üç aylar ne hoş gelmiştir...

Hilali uğurlayana selam olsun... O esenlikle giden, salih ameli ve sabrı tavsiye eden... Bir gecede bin gecenin tohumunu saklayan, ebedi azaptan kurtuluşu muştulayan... İklim iklim selamı yayan, barışı yeşerten... Ne mümbit bir misafirdir, ne cömert bir dosttur! Hastalara şifa, dertlilere devadır. Ayna tutar kendimize, özün özünü gösterir can kafesinde. Kırk kanatlara sargıdır; her kuş, Refik-i Ala'ya uçabilsin diye...

Hilali gözetleyene, karşılayana, buyur edene, her gecede arayana selam olsun...

Ataleti hançer gibi delen, hilmi sancı sancı yüklenen, huzuru besleyen, büyüten, med-cezir gönülleri sabitleyen hilalleri; mah-ı recep, mah-ı şaban, mah-ı ramazan...

Hilalin cezbisine gelene selam olsun... O yörüngeden çıkmayana, bu yolun esiri olana binlerce selam olsun... Hilal ile hamdı birleştirenin, su ile bereketlendirenin adıyla selam olsun... İşte onlar vakti üç kere kuşanmıştır; malayaniyle savaşı kılıç gibi... Tefekkür yayıyla eşref-i saati vuran ok gibi... Yakazada ülkeler aşan taht gibi...

Kutlu beldeler vardır, kutlu vakitler, kutlu insanlar... En güzeli de kutlu beldede kutlu bir vakitte kutlu bir insan olabilmektir çünkü zaman ve mekân ruha nüfuz eder. Kutlu bir ruh da zamana ve mekâna işler. Artarak birbirine yansır, birbirinde çoğalır. Her zaman hepsi bir arada denk gelmez ama bir yerden başlamak lazım. Hüsnüniyet ile çıkılacak bu yolda sebat ve gayret olmalı. İlk hilalde kötülüklerimize tövbe etmeli, bir daha işlememeye azmetmeliyiz. İkinci hilalde iyiliklerimizi arttırmalı, üçüncü hilalde çevremizdeki iyilikleri çoğaltmalıyız. Bu mübarek üç ayların atmosferini diğer aylara da taşınmalıyız. Bir sonrakinde üst seviyeden başlayabilmek için... Başlamak istediğimiz hayırlı işlere ay hilalken başlaya-

bilir, kurtulmak istediğimiz kötü alışkanlıklarımız varsa onları da dolunayda azaltabilir, tamamen uzaklaşabiliriz. Kandil geceleri bunun için bir kez daha önemli olur. Üç ayları ve üç aylar içindeki kandil gecelerini şerhlerin defi, hayırların fethi için fırsat bilmeli, çaba sarf edilmelidir. Hayatın keşmekeşinden, günlük telaşlardan, kaygılardan sıyrılıp kendimize bakmalı, kendimizi bulmalıyız. Coşkunsak durulmalı, durgunsak coşmalıyız. Sıradanlığa, kapılıp gitmelere meydan okumalı, "durun, kalabalıklar!" diyebilmeliyiz. İç huzura ve barışa susayan gönüllere bu çağrıyı ulaştırmalı. Başkalarının acılarına merhem olmalı, diğerkâmlıktan korkmamalıyız. Bildiklerimizle amel etmeye çalışmalı, bu iyi amelleri de alışkanlık hâline getirmeliyiz.

Önce iliklerimize kadar nedameti hissetmeliyiz. Bilerek ve bilmeyerek yaptığımız hatalara, günahlara tövbe etmeliyiz. Bu hilallerle yenilenmeliyiz. Hayırları yinelemeliyiz. Rahmetinden ümidimizi kesmeden kendimizi inşa etmeliyiz.

Muhasebedir müminin her aralığı...

Uykuyla uyanıklık arası, iki iş arası...

Hesap kitaptır her yarası...

Omzundaki defterler ağrısı...

Tövbeyle hafifleyen sancısı...

Nedir Eksik Kalan?

Dr. Fatma ÇAKMAK

Kur'an Kursu Öğreticisi / Şanlıurfa

İnsan, kulluğun derin ve dinamik ritmine dünya yolculuğu başladığı anda dâhil oluyor, göbek bağı kesildiği anda yaşamla birlikte ölümü de sırtlayarak kişisel hikâyesini harf harf, kelime kelime yazmaya başlıyor âdeta.

İNSAN, kulluğun derin ve dinamik ritmine dünya yolculuğu başladığı anda dâhil oluyor, göbek bağı kesildiği anda yaşamla birlikte ölümü de sırtlayarak kişisel hikâyesini harf harf, kelime kelime yazmaya başlıyor âdeta. Genel anlamda kişinin, Yaratıcıyla kurduğu ve varoluşsal bir aidiyete bağlı kalarak devam ettirdiği bir şuur hâli olarak din, başlangıçla bitiş arasındaki bu hikâyeyi anlamlı ve amaçlı bir noktaya taşıyabilmenin niteliksel kodlarını inşa eden tüm mekanizmaların en saf kaynağı konumunda. İnsan için bu kaynak, sadece ihtiyaç anında

başvurduğu bir reçete olmadığı gibi tek batında doyup geri çekilebileceği bir yer sofrası hükmünde de değil elbette. Bu yüzden dinin bir kaynaktan akarak farklı mecralara dolan ve oradan hayatın içine karışan tüm bileşenlerinin temel bir kimyaya dayandığı ve bunu bir tavır, hâl ve duygu olarak insan bünyesine dâhil etmenin de yaşama ilişkin oldukça geniş bir çerçeveyi tanımladığı önemli bir gerçek.

İlahî dinlerde ibadet olgusu, inancın tanımladığı bu çerçevenin dışı aktarımında en önem-

li göstergelerden biri. Başka bir deyişle dinin yaşama aktarılması, somutlaşması, inancın insan üzerinden onun dâhil olduğu tüm karar süreçlerinde ve davranış alanlarında dolaşıma girebilme canlılığını kazanabilmesi, ibadetlerin zinde tuttuğu sorumlulukla her gün her saniye kendine alan açma imkânına sahip. Nitekim İslam'da, Allah'a (c.c.) kulluğun göstergelerinden ve O'na yaklaşmanın vasıtalarından olan ibadetler namaz, oruç, hac, zekât ve benzeri temel yükümlülüklerle birlikte, "amel-i salih" kavramı ile daha geniş bir yelpazeyle hayata

dokunmakta, bu durum Allah rızasını gündelik hayatın dinamik işleyişine bir niyet beyanı olarak dâhil etmektedir. Söz konusu bütüncül yaklaşım, ibadetlerin kişi üzerinde meydana getirebileceği tüm müspet durumlarla hayatın olağan akışı arasındaki iyileşme beklentilerini buluşturmakta, dolayısıyla ideal perspektiften bakıldığında; ibadetin gerçekleştiği yerde insanın derin ve kuşatıcı bir sorumlulukla biçimlendiği umulmaktadır. Diğer taraftan, kendisini dindar olarak tanımlayan biri için çevresi tarafından bu tanımın somut ve hissedilebilir ölçüsü olarak ideal bir örnek teşkil etmesiyle, dindar kimliğin rutin bir davranış biçimine dönüşerek genel bir hâle evrilmesinin de ibadetlerin hakikatleri ile kesişen bir yönü var. Kuşkusuz bunun mümküna; tek tek her ibadetin sahip olduğu hakikatin, insan ruhundaki fırtınaları teskin ettiği kadar davranışları şekillendiren bir değere dönüşebilmesi, kaçınılmaz bir şuur hâli olarak gündelik hayata yansımından geçiyor.

İnsanı etten ve kemikten toplanmış bir yığın olmaktan ayırarak yücelten, onu güzel ve aziz olan her şeyin kendisinde yer bulabileceği bir değerinde sabitleyen ruh ve beden bütünlüğüne benzer biçimde; tüm ibadetlerin de görünür niteliklerinin altında gizli olan ve sadece farkında olmak isteyene kendisini açan derin katmanları var. Ruhun bedende içkin olması, meyvenin kabukta hacim bulması gibi yol yol keşfedilebilmeyi bekleyen müstakil bir varlık ibadetin özü. Namazda kendi üzerine kıvrılan ruhun içeriden dışarıya doğru bir pencere açabilmesi; orucun, bozulmamış fitrattan ilha-

mını alan samimi şuurla derin bir otokritiğe dönüşebilmesi, haccın bir bilinç seferi olup mikat sınırlarını aşması bu özün katmanları arasında. Zekâtla, verebilmenin erdemine, kurbanla vazgeçmenin şükrüne ulaşmanın, merhamet ve maneviyatla mayalanmış her işte insanlığını çoğaltmanın bu öze değen daha doğrusu bu özden doğan bir değere yaslandığı aşikâr. Bu yüzden kulluğun bir gereği olarak yerine getirilen her ibadet, insanın doğumla başlayan yolculuğunda hikâyesini daha anlamlı bir yere taşıyabilmenin imkânını sunuyor. Ancak, hayatın rutin etapları içerisinde özünden koparılmış her şeyin bir anlam anarşisine kurban olup gittiği göz önünde bulundurulduğunda, ibadetlerin sağladığı bu imkânın üzerine titreme gerekliliği bir mecburiyet olarak beliriyor. Zira özün kaybolduğu yerde geriye kalan sadece kabuktan ibaret...

İslam'ın temel umdelerini pratiksel boyutlarda yaşanan hayatın içine dâhil eden ibadetlerin sadece birtakım formlardan ibaret kalması hususu, gündelik yaşamdan sürgün edilmiş bir din anlayışının işaretlerini taşıması bakımından oldukça düşündürücü. Sevap depolama histerisine dönüşmüş ibadet anlayışının ruhsuz tekrarlara dönüşmesi kadar, ibadetlerin bir gösteriş aracı hâline getirilerek sahip olduğu anlamların gasp edilmesi de aynı oranda endişe verici. Örneğin; kalpte bir merhamet pırlıtısına dönüşemeyen secdelerin gölgesi cami eşiklerinden öteye geçemediğinde; başka bir deyişle namazın ruhu sevgi, hoşgörü, adalet, diğerkâmlık ve daha pek çok güzelliğe bürünüp hayata akmadığında bir yönü eksik

kalıyor mabetlerin. Ramazanların sıcaklığı, orucun sükûnetiyle buluşamıyorsa, açlık "oruç asabiyyetinin" mekanik zırhını aşamadan mükellef sofralarda tükeniyorsa bir yanı eksik kalıyor sevinçli sabırların. Zekât bir yüksünmenin kurbanı oluyorsa; kurban, vazgeçerek tamamlanmanın huzurunu paylaşmadan bir yeme şölenine dönüşüyorsa bir yanı eksik kalıyor bayramların. Hac; ağız dolusu hatıraların, valiz dolusu yüklerin beraberinde bir fikir enginliği, yürek genişliği olarak dönmüyorsa memleket sathına bir yanı eksik kalıyor berrak yüzlerin.

Kısacası bütün bunlar gibi akla gelebilecek her ibadet, bir an sonrası için anlamlı bir huy ve davranış biçimine, gündelik hayatta iyi ve güzel olana doğru gözle görünür bir onarıma dönüşmediği müddetçe bir yanıyla eksik kalmakta dolayısıyla tutarlı ve esaslı bir manevi hayatın imkânlılığı da zorlaşabilmektedir. Kişisel bir yönelişi ifade etmesi bakımından değeri kendi içinde biricik olan her ibadet, zamanın hızlı ve nobran akışının meydana getirdiği güçlüklerle çeşitli eksikliklerin veya aşırılıkların bariyerlerine takılabilmekte ve rahmani tabiatından uzaklaşabilmektedir. Sosyolojik koşulların, psikolojik eşiklerin ortaya koyduğu çeteleler dindarlıkların da değişen bir tabiatı olduğunu gösteriyor. Bu yeni durumlar içerisinde insanı varoluşun dayanaklarına dair iddialarında anlamlı bir yerde tutmanın yolu ibadetlerin ruhuna dokunmaktan geçiyor şüphesiz, öyle ki özü tüketilmemiş her ibadet insan ruhunun üzerinden kalın çizgilerle geçecek ve orada mutlaka bir iz bırakacaktır.

Tevhit: KULUN İKRARI

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Murat ÖZEL
Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

BİR seyyah düşünelim. Boydan boya İslam coğrafyasını geziyor olsun. Dikkatini ve ilgisini kültürel ve sanatsal yapılara ve eserlere yöneltme kabiliyetinde birisi olsun. Tarihi değeri olan kitapları okuyabilsin, camilerin mimarisinden zevk alabilsin, dinlediği musikiyi duyabilsin. Böyle bir seyyahın, önyargılı olmamak şartıyla karşılaşacağı temel ilke ne olacaktır? Ya da şöyle soralım: Böyle bir seyyah, görünen pejmürdeliğin ve sosyoekonomik yorgunluğun ardında, özellikle de İslam tarihinin altın çağlarında üretilmiş eserleri ortaya çıkartan temel fikir, başlıca perspektif, baskın hayat görüşü olarak neyi tespit edecektir? Bu gördüğüm hayatı ortaya çıkartan temel dünya görüşü nedir, sorusu için hangi cevabı bulabilecektir? Kanaatimizce soyut ve müteal bir inanç manzumesinin, paradoksal olarak doğurduğu somut ve akli bir hayat akışını. Bir başka deyişle tevhidî...

“İnsan bu dünyada şairane mümkündür.” demişti büyük Alman şairi Hölderlin. Ehliislam içinse bu dünyada ikamet, muvahhidane mümkündür. Ehliislam’a hayatı boyunca eşlik eden dünya görüşünü şekillendiren bu tevhit anlayışdır: Müteal, aşkın, münezzehten bir ilah fikrinin düzenlediği bir inanç dizgesine eşlik eden, sade, inançla el ele olan, anıştırma ka-

Cami bütün somutluğu, güzele yönelik bir dikkatin ürünü olması, renk ve ışık oyunlarının yarattığı atmosferiyle, dünyadaki öte dünya gibidir. Bir camide ya da bir dinî musiki eserinde hissettiğimiz, somut malzeme ve yöntemle, soyut ve aşkın bir inancın duyurulmasıdır.

biliyeti yüksek bir gündelik hayat. Bu söylediklerimizi biraz açalım: Söz gelimi Şintoizm, yüksek düzeydeki şekilciliği, merasimciliği, çoktanrılı hâliyle teşbihçi bir inanç manzumesinin ürünüdür. Müteal olan, bu dinde somuta irca edilmeye çalışılmış, bu somutluk arayışı dinî merasimlere orantısız bir kıymet yüklemiştir. Bu merasimci anlayış Şinto toplumların hayatında gözlemlenebilir bir unsur olarak belirlemiştir. Ya da Yahudilik, seçilmiş kavim anlayışını da besleyen bir tenzihçi itikat doğurmuş, böylece Tanrı'sı da, toplumu da, sair insanlara ilgisiz bir dini yapı ortaya çıkarmıştır. İslam söz konusu olduğundaysa, müteal ve münezzehtir ama Kâbe onun evidir. Her nereye yönelirsek, Allah'ın veçhi oradadır ama namazda biz yine de Kâbe istikametine dönmek zorundayızdır. Allah Teala herhangi bir heykele ya da resme konu edilemez ama ismini gösteren levhalar her yerdedir. Şeytan ateş tabiatlı ve görünmez bir düşmandır ama yine de onu temsil eden bir direk hac esnasında taşlanır. Bu dünya geçicidir ve öte dünya karşısında önemsiz bir konumdadır ama yine de Müs-

lûmanın bu dünyanın imanı gibi bir gündemi bulunur. Bir çabada nihai olarak Allah'ın dediğinin olacağı bilinir ama yine de çabanın gerektirdiği süreçlere riayet edilmelidir. Allah görünmezdir ama onu görüyormuş gibi ibadet etmek esastır.

Tevhidi, itikadi ve doktrinel anlamda bir tek ilaha inanmak olarak ele almak yanında, bu inancın maddi tezahürlerini de kapsayarak, tenzihle teşbih arasında bir denge durumu olarak kavramak, mutasavvıfların temel tespiti olmuştur.

Bu iki yönlü, zahir ve batını dengeleyen, görünenle görünmeyen arasında hemen her zaman köprüler kuran anlayış tevhit anlayışıdır. Maddi ve somut olan, o şekilde düzenlenmiştir ki, asla müteal ve münezzehtir olanın bu hususiyetlerini zedelemesini. Aksine bu dünyada kalarak, öte dünyaya atılım yapma imkânını verir. Zaman ve mekân kategorileri içinde bulunarak, zaman ve mekândan soyutlanmış bir ilahî idrak etmeyi temin eder.

Böylece bir camiye girdiğiniz zaman, herhangi bir resme, bir heykele ve somutlamaya ihtiyaç duymadan soyut ve aşkın olanı sezersiniz. Cami bütün somutluğu, güzele yönelik bir dikkatin ürünü olması, renk ve ışık oyunlarının yarattığı atmosferiyle, dünyadaki

öte dünya gibidir. Bir camide ya da bir dinî musiki eserinde hissettiğimiz, somut malzeme ve yöntemle, soyut ve aşkın bir inancın duyurulmasıdır.

Bu dengeli anlayışın sahipleri, yaratılmıştaki ilahî nitelik ve öz (nefha-i ilahiye) gördükleri için, insan onuruna ve camına yüksek kıymet verir. Bu dengeli anlayışın sahipleri peygamberlerini ilahlaştırılmadan sevebilmeyi ve yüceltebilmeyi başarırlar. Bu dengeli anlayışın sahipleri bu dünyada güzel olanı ortaya koymanın, bu dünyalı olmayan bir ilkeyi anlamayı sağladığını bildikleri için, güzel ile doğru onlar için aynı şeydir. Kısaca bu somut, maddi dünyada, soyut ve müteal olanın izini sürmek, onu anlamaya yaklaşabilmek bu dengeyle mümkündür.

Hız. Âdem (a.s.), müteal ve uzak bir cennetten, somut ve maddi bir cennete indirildi. Mutasavvıflar bu indirilmeyi bir ceza olarak değil, onun tekâmülünün zorunlu bir aşaması olarak okumuşlardı. Bu dünyada ve nefis eşliğinde öte dünyayı ve ruh planındaki varoluşu duyabilmek, Hız. Âdem babilimizin ödeviydi. Bu ödev aynıyla bize de miras kalmıştır. İnsan bu dünyada o yüzden muvahhidane mukimdir.

Üsve-i Hasene ve EMANET

Dr. Sadık ERASLAN

Başkanlık Vaizi

İNSANLIĞIN en üstün ahlaki vasıflarına sahip olmakla birlikte Hz. Peygamberin, emanet sıfatıyla tebarüz ettiği açıktır. İçerisinde yaşadığı toplum nezdinde risalet öncesi hayatında da emin kişiliği ile ün kazandığı ve Muhammedü'l-emin unvanına sahip olduğu da bilinen bir gerçektir. Ayrıca “ve sen elbette yüce bir ahlak üzere-sin.” (Kalem, 68/4.) diye Allah Rasulü ahlakının Kur'an'da övülmüş olduğunu görmekteyiz. Bu ilahî övgünün en büyük tezahürlerinden biri de şüphesiz emanet sıfatıdır. Zira o, çocukluğu dâhil, hayatı boyunca hem itikadi ve hem de ameli olarak emin yaşamıştır. Yani içerisinde yaşadığı cahiliye toplumuna rağmen, şirke ait herhangi bir şeye bulaşmadığı gibi, insan ilişkilerinin de en mükemmelini ortaya koymuştur. Kur'an-ı Kerim aynı zamanda “Ant olsun ki, Rasulullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.” (Ahzab, 33/21.) demek suretiyle onun üsve-i hasene (güzel örnek) özelliğini de vurgulamaktadır. Bütün bunları yan yana getirdiğimiz zaman, özellikle tebliğde peygamber ahlakının önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

İslam Medeniyeti'nin temel değer

ölçülerinden olan “emanet vasfı” anlam itibarıyla geniş kapsamlıdır. Emin insan, sözünde, fiil ve davranışlarında güvenilir insan demektir. İşte Hz. Peygamber'in en meşhur unvanı sayılan bu vasfın gerek asr-ı saadette ve gerek İslam tarihinin sonraki devirlerinde, İslam'ın yayılışında çok önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu durumu Hz. Peygamber'in bizzat yaşadığı veya ahabının yer aldığı birçok olayda müşahede etmekteyiz.

Hız. Peygamber'in emanet vasfı, daha evvel de bilinmekle birlikte, kendisi yirmi beş yaşlarında iken Hz. Hatice'nin ticari ortaklığında dikkat çekici bir şekilde ortaya çıkmıştır. Zira Hz. Hatice, sahip olduğu “el-Emin” vasfı sebebiyle malını ona teslim etmiştir. Nitekim Suriye'ye götürdüğü ticaret mallarının satışında ve bu esnadaki davranışlarında Hz. Peygamber, ticaretle de ne kadar güvenilir olduğunu fiilen ispatlamıştır. Bunun üzerine Hz. Hatice, Hz. Peygamber'in bu güzel vasıflarından etkilenerek kendisiyle bereketli bir izdivaç gerçekleştirmiştir.

(İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, I, II, s. 188, Tarihsiz.) Daha sonra Kâbe inşası esnasında da Hz. Peygamberin el-Emin vasfı tüm Kureyş ileri gelen-

leri tarafından tasdik edilmiştir.

(İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, I, II, s. 197, Tarihsiz.)

Kısaca belirttiğimiz bu vasfın, daha sonra Hz. Peygamberin tebliğ hayatı boyunca onun davetinin kabulünde en önemli dayanak teşkil ettiğini görmekteyiz. Bu gerçeğin dile getirildiği sayısız örneklerden biri de meşhur Habeşistan hicretidir. Bu olayda Cafer bin Ebi Talip ile Kral Necaşi arasında tarihî bir diyalog gerçekleşmiştir.

Kral: “Toplumunuzdan ayrılıp girdiğiniz bu din nedir?”

Cafer: “Ey Kral! Biz cahiliye ehli olan bir toplumduk. Putlara tapar, leş etini yer, fuhuş yapar, akraba ile ilişki keser, komşularımıza kötülük yapardık. Kısaca, bizim güçlü olanımız âdeta güçsüzümüzü yerd. İşte Allah içimizden bir peygamber gönderene kadar biz böyle bir durumda kaldık. Aynı zamanda gönderilen bu peygamberin kim olduğunu, ne kadar doğru, güvenilir ve iffetli olduğunu biliyoruz. Ayrıca konuştuğumuz zaman doğru söz söylememizi, emanete sahip çıkmamızı, akrabaya, komşuya iyilikte bulunmamızı bize emretti. Biz de onu tasdik ederek iman ettik.” diye cevap verir.

Bunun üzerine Kral, Müslümanları serbest bırakır. (*Ibn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, I, II, s. 335, 336.*)

Burada üzerinde durmak istediğimiz husus, özellikle Cafer'in, Hz. Peygamber'e tereddütsüz inanmalarının gerekçesi olarak onun emanet vasfını ortaya koymasındır. Bu da bize Hz. Peygamber'in emanet sıfatıyla üsve-i hasene oluşunun, müşriklerin kendisine iman etmelerinde asıl etkileyici güç olduğunu göstermektedir.

Hz. Peygamber'in üsve-i hasene oluşu aynı zamanda fiili tebliğdir. Zira fiille desteklenmeyen sözlü tebliğin sonuç vermesi çok zordur. Güvenilmeyen insanı kimse dinlemez. Dinlese de konuşulanlardan kolay kolay etkilenebilir. Zaten bu konuda Kur'an da "Ey iman edenler! Yapmadığınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?" (*Saf, 61/2.*) diye bizi kesin bir dille uyarır. Nitekim bizim için üsve-i hasene olan Hz. Peygamber'in değişmez hayat prensiplerinden biri de, herhangi bir şeyi söylemeden önce kendisinin yapmakta öncülük etmesiydi.

Hz. Peygamber, kendisinin taşıdığı emanet vasfını aynen ashabında da görmek istemiş ve bu konuda onları eğitmiştir. Bunun çarpıcı örneklerinden biri şudur: Rivayete göre, Necran Hristiyanlarından bir heyet Hz. Peygambere gelerek dediler ki, "(İrşatta bulunmak üzere) bize emin bir adam gönder." Hz. Peygamber de, "Ben size gerçek manada emin birini göndereceğim." dedi ve bunu üç sefer tekrar etti. Bu arada (orada bulunan ashap) bu sözlere dikkat kesildiler. Hz. Peygamber ise Eba Ubeyde bin Cerrah'ı seçti ve onun ümmetin

Hz. Peygamber'den miras aldıkları bu emanet vasfı ile Müslümanlar, dünyanın dört bir tarafına dağılıp birer üsve-i hasene olarak İslam'ı en güzel şekilde temsil etmişlerdir.

emini olduğunu buyurarak bu vasfın sahibini takdirle, övgüyle tanıtmış oldu. (*Ebu Davud, 329, Hadis No. 412; Ibn Mace, Fadlu Ebu Ubeyde bin el-Cerrah 48, 49, Hadis No. 135, 136.*)

Ayrıca Hz. Peygamber, "(Gerçek) Mümin insanların malları ve canları konusunda kendisinden emin olduğu kişidir." (*Ibn Mace, Hurmetu Demi'l-Mümini ve Malihî, 1298, Hadis No. 3934.*) buyurarak emanet vasfının önemini genel bir hayat prensibi olarak ortaya koymuş ve tüm inananları bu konuda hem eğitmiş ve hem de ihmal ihtimali karşısında bu şekilde uyarmıştır.

Hz. Peygamber'den miras aldıkları bu emanet vasfı ile Müslümanlar, dünyanın dört bir tarafına dağılıp birer üsve-i hasene olarak İslam'ı en güzel şekilde temsil etmişlerdir.

Hz. Peygamber'in ahlaki eğitiminden geçen asr-ı saadet İslam toplumunun üsve-i hasene özelliğinin, dinin yeryüzüne yayılışındaki etkileri sadece Müslümanlar değil, aynı zamanda Batılı müsteşrikler tarafından da itiraf edilmiştir. İngiliz tarihçi Arnold'a göre, Yakubi Hristiyanları denilen

Mısır'ın Kıpti ahalisi, asırlardan beri memleketlerinde var olmayan dinî özgürlüğü Müslümanların kendilerine getirdiklerine şahit olmuşlardı... Amr bin As bunları kiliselerine sahip olmakta serbest bırakmış ve mabetleri ile ilgili her türlü tasarrufu onların eline vermişti. Böylece uzun zamandır çektikleri sıkıntılardan onları kurtarmıştı? (Bu tarihi bilgilerin Yakubi piskoposlarından Yuhanna'nın Paris Milli Kütüphanesinde bulunan el yazması hatıralarının Fransızca tercümesinden alındığı rivayet edilmiştir. (*Arnold, T. W, İntişar-ı İslâm Tarihi, s. 106, İstanbul, 1943.*))

Özet olarak, gerek İslam'ı yaşamada veya temsil etmede Hz. Peygamber ve onun asr-ı saadeti şüphesiz yegâne örneğimizdir. Her Müslüman da mutlaka böyle düşünür. Ancak çoğu zaman Hz. Peygamber sadece ibadet hayatıyla örnek alınıp muamelat yönü ihmal edilmektedir. Mesela, Hz. Peygamberin namaz kılışı titizlikle takip edilmekte fakat o nispette ticari hayatı ölçü alınmamaktadır. Günümüz toplumunun İslam'ı temsil ve dolayısıyla tebliğdeki eksikliği, ilimden ve ibadetten ziyade asr-ı saadete benzer üsve-i hasene olmayışındandır. Yıllardır Batı'ya yerleşme imkânını elde eden çeşitli İslam toplulukları eğer Hz. Peygamber ahlaki adına hakkıyla üsve-i hasene olabilmış olsalardı, şüphesiz buldukları bölgelerin de çehresi değişirdi. Onun için, kanaatimizce İslam adına tebliğ ve irşatta başarılı olmanın yolu "Yapmadığınız şeyleri niçin söylüyorsunuz." ayeti rehberliğinde öncelikle peygamber misali üsve-i hasene olmaktan geçer.

Verdim ve Aldım

Cengiz DERE

Malatya İli Vaizi

ERZURUM Ömer Nasuhi Bilmen Eğitim Merkezini bitirdiğimizde vaiz olmayı beklerken bize istediğimiz şehre imam-hatip olarak atanma hakkı verildi. Atatürk üniversitesindeki doktora programıma devam için Erzincan ilini istedim.

Erzincan Taksim mahallesine tayinim çıktı. Bir arkadaşımı aradığımda büyük bir şok yaşadım. Arkadaşım buraya gelmemem için elimden geleni yapmamı istiyor; aksi hâlde bu mahallenin çocuklarına zarar verebileceklerini, arabamın camlarını kırıp boyasını çizeceklerini, can ve mal güvenliğimin tehlikede olacağını, burada hiç rahat edemeyeceğimi kesin ve net ifadelerle belirtiyordu. Doğrusu ilk anda irkildim. Çingen (Bölgemizde “Roman” ismi pek kullanılmaz. Onun yerine olumlu manada “Poşa” biraz da olumsuz

ama genel manada “Çingen” ismi kullanılır. Biz çingene ismini asla bir hakaret olarak kullanmıyoruz. Aksine o, güzel bir toplumu ifade eden normal bir isimdir.) mahallesinin imamı olmak gibi bir durumla karşı karşıya idim. Ne yapacağımı ailemle iyice istişare ettim. Bu gibi yerlerin de bizlere ihtiyacı olduğuna karar vererek ne olursa olsun gitmeye karar verdik.

Ev eşyayı taşıyan kamyon mahalleye girer girmez gençler yavaş yavaş cami lojmanına doğru gelip toplanmaya başladılar. Birkaç tanesi “Hocam boşaltalım mı?” deyince “Hayır!” dedim. Daha sonra iki kişi aynı teklifi yapınca evi onlara taşıttırdım ve ücretlerini verdim.

İlginç ve karmakarışık bir mahalle; kadınlar vakitlerinin çoğunu sokak aralarında oturarak geçi-

riyorlar. Çocuklar yüksek sesle bağıra bağıra sokaklarda koşturuyorlar, evlerden son ses verilmiş teypten müzik sesi geliyor. Bazen anadan üryan iki üç yaşında çocuklar evlerden fırlıyor sokak ortasına. Hemen hemen her evin önünde hurda yığınları var, eski arabalar da gözden kaçmıyor. Sokaklarda tüm bunlara rağmen bir temizlik hâkim. Kadınlar her gün bir kahvehane gibi oturup muhabbet ettikleri bu mekânları temizliyor temizliyor yine süpürüp temizliyordu. Temizlik görevlilerini hiç görmeyen bu mahalle her gün çöpçü girmiş gibi tertemiz görünümü.

İlk icraatım bu sokak arası sohbet eden kadınlarla diyalog kurmak oldu. Yosma Bacı seksen yaşında şeker hastası, gözlerinden rahatsız bir kadın. Dili yumuşak, yılların verdiği tecrübeyle kime nasıl hi-

Çocukların cami ile diyalogunu ise çikolata ile yaptım. Toptancıdan aldığım çikolatalarım kısa sürede mahallenin tüm çocuklarını camiye topladı. Mahalleye ilk geldiğimde doğrusu bazı çocuklar benim arabamı çizmişlerdi. Ancak şimdi aramızda çok kuvvetli bir muhabbet hâsil olmuştu.

tap edeceğini bilen tecrübe abidesi bir yaşlı. Selam verdim. Her gün camiden veya çarşıdan eve dönüşte mahallemin sakinlerine usulca selam veriyor; onlardan hemen hemen her defasında ya bir soru alıyorum veya bir rüya dinleyip yorumluyorum. Birkaç sohbetten sonra beni tartmış olacaklar ki artık ben her o sokaktan geçerken Osmanlı kadınlarının âlimlerine gösterdiği saygı gibi önümde ayağa kalkıyor, ben geçinceye kadar oturuyorlardı. Bu durum beni oldukça düşündürüyordu. Sevgi vermek ve sevgi almak...

Göreve ramazan gibi mübarek bir zamanda başlamıştım. On beş gün mahalleyi tanıdım. Oruç tutan çok azdı. Teravih cemaati bir safi geçmiyordu. Beş on kişi. İlk talebemi tam ramazan ortasında ilginç bir şekilde kazandım. Teravih bitmişti genç bir adam yaşça 14-15 yaşlarında bir kızla beraber caminin önünde beni bekliyordu. “Buyurun” dedim, “hocam” dedi sert bir sesle. “Bu kız senin yanında Kur’an okuyabilir mi?” “Hayır” dedim. “Ben kızları yazın okutacağım ancak kışın kızların babalarını okutuyorum. Gel seninle başlayalım.” Önce olmaz falan dediyse de ertesi gün derse başlattım. Sonra da en iyi yardımcım oldu.

Ramazan gecelerini ev ziyaretlerine ayırdım. Bazen bir gecede iki eve gidiyor, kısa ama eğitici, sorumlu cevaplı çay sohbetleri yapıyordum. Sohbetlerimin neticesiyle yaşlı-genç pek çok kimseyi cami dersleriyle Kur’an okumaya ikna ettim. Akşam namazında başlayan cami derslerimiz geç saatlere kadar devam ediyordu.

Çocukların cami ile diyalogunu ise çikolata ile yaptım. Toptancıdan aldığım çikolatalarım kısa

sürede mahallenin tüm çocuklarını camiye topladı. Mahalleye ilk geldiğimde doğrusu bazı çocuklar benim arabamı çizmişlerdi. Ancak şimdi aramızda çok kuvvetli bir muhabbet hâsıl olmuştu. Öyle ki çocuklar benim arabamı çizmek isteyen aşağı mahallenin çocuklarını bir güzel dövüyordu. Âdeta arabamı koruyorlardı.

Günler günleri kovaladı. Talebelerimin sayısı oldukça çoğalmıştı. Bir yandan Kur’an öğretirken bir yandan duaları ezberletiyordum. Özellikle her öğrencime ilmihal bilgilerini özenli bir şekilde vermeyi asla aksatmadım. “Her eve bir Kur’an” kampanyamızla evlere kitap ve Kur’an hediye etmek için çok çalıştım. Erzincan Müftülüğünün katkıları ve zengin bazı kardeşlerimizin destekleri ile hemen hemen her eve kitap ve Kur’an-ı Kerim kazandırdık. Dokuz ay kaldığım bu mahallede 48 kişiye Kur’an öğrettim. Onlarca kişiye de ilmihal bilgilerini anlattım.

Çocuklar camiye o kadar alışmıştı ki artık tüm sorunlarını, okul derslerini hatta arada bir babalarının yaptığı bazı işleri bana anlatıyorlardı. Bir çocuk vardı. Belki camiye davet için beş kere evine gittiğim hâlde bir türlü camiye gelmiyordu. Birkaç hafta sonra bir gün caminin kapısında heyecanlı beni beklerken gördüm onu. “Hocam” dedi buğulu gözlerle. “Dün gece bir rüya gördüm. Rüyamda bir ay camiden çıktı gökyüzüne vardı. Sonra evimize indi, evimiz birden nurlandı. Ben de Kur’an’a gelmek istiyorum” dedi. O çocuk şeytanın elinden kurtulup tertemiz bir hayata kavuştu.

Bu noktada Dalton Kardeşlerden bahsetmek isterim. Bazı hırsızlık olaylarına adı karışan bu kar-

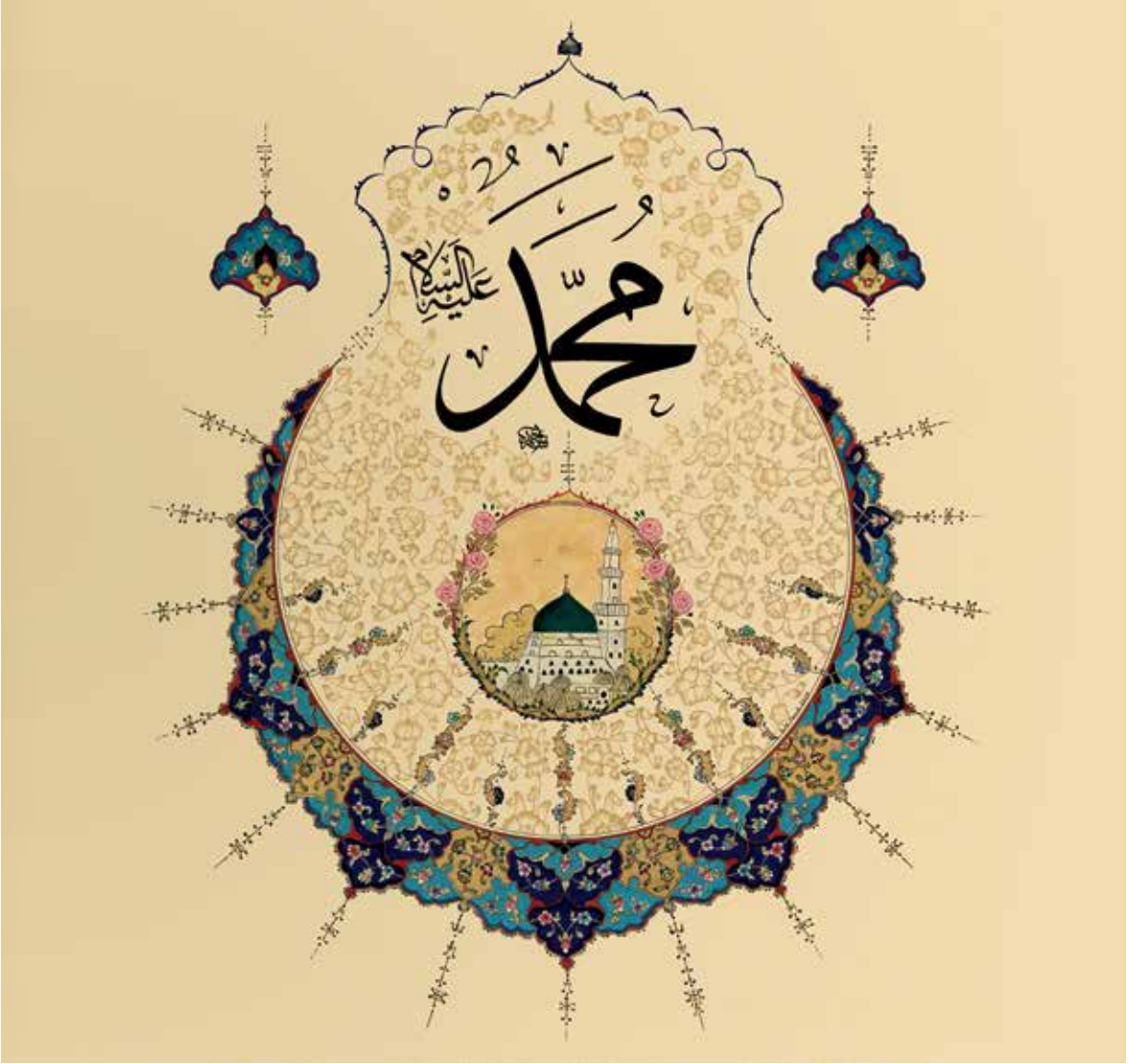
deşlerle tanışmam biraz geç oldu ama meyvesi çok bereketli oldu. Kur’an öğrenmeye başlamaları ve ailenin cumaya hatta bazı vakit namazlarına gelmeleri yıllarca cami ile ilişkileri çok zayıf bu insanlar için büyük bir adım idi.

Birkaç ay sonra düğünlerine ve taziyelerine mutlaka beni çağdırmaya başladılar. Onlardan biri gibi hediyemi yanıma alarak icabet ettim ve taziyelerinde defaatle bulundum. Özellikle taziyelerini tam bir dinî hava içinde geçirmelerine yardımcı oldum. Artık bayramlarda tüm mahalle evime geliyordu hatta son çocuğum dünyaya geldiği zaman evim hediyelerle dolmuştu. Ben de kestiğim akıka kurbanımı tüm komşularıma dağıttım.

Gittiğim tüm evlerde mahallelinin söylediği “Evimize ilk defa bir hoca geliyor” cümlesi idi. Kelime-i şahadeti bile söyleyemeyen insanları görünce ne kadar çok işimizin olduğunu anladım. Nikâh kıymadan düğün yapan, hayvan keserken besmele çekmeyi bilmeyen, hatta gusül abdesti bilmeyen gençleri görünce ne kadar çok işimizin olduğunu iyice anladım.

Ve vaiz olunca tayinim çıktığı zaman mahalleden ayrılacağı gün gelince esas sürprizi yaşadım. İlk geldiğimde para ile evi indirmek için toplaşanlar şimdi gönülden ve ücret düşünmeden hep birden çok kısa bir sürede evimi kamyonla yüklediler yaptıkları yol azığı hazırlıkları ve son yemeği bizde yiyecekleri gözyaşlarımızın dökülmesine sebep olmuştu.

Aynadan el sallayan kardeşlerimi seyrede seyrede yol alırken bir daha anladım ki veren alır... Veren alır...

Necati'nin Naatı: DÖRT ŞAHİTLİ PEYGAMBER

Yrd. Doç. Dr. Dursun Ali TÖKEL

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

DİNİMİZİ, doğrudan medreseden, ilimden, kitaptan değil de tekkeden, aşktan, şiirden aldığımızdan olacak (ilk hocamız Ahmed Yesevi'dir ve bize ondan intikal eden metinler de hikmetler yani şiirlerdir) bizim Müslümanlığımızda biraz aşkınlık görülür.

Bizde gönül merkezli yani aşktan neşet eden sevgiden dolayı peygamberimize karşı apayrı bir muhabbet vardır. Bu muhabbet sadece gönüllerde kalmamış, naatlar, mevlitler, miraciyeler, hilyelerle asırlar boyu dilden dile aktarıla-

gelmiştir. Hiçbir Müslüman ülke-
de bizim kadar Mevrit yazılmamış
ve okunmamıştır. Divanlarımız,
tekke ve halk şiirimiz naatlarla
doludur.

Her şair kendine özgü bir bakışla
metin kurar, her şairin kendini
ispatı kendince olur. Hemen büt-
tün divan şairlerimiz kendi lisan-
larınca peygamberimizi övmeye,
onun kadr u kıymetini insanlığa
ifade etmeye çalışmıştır. Keşke
her birinin nasıl bir dil kullandığı-
nı tek tek tespit etseydik!

Naat ne demek?

Naat deyince kime sorsanız he-
men “Peygamber Efendimizi öv-
mek maksadıyla yazılan şiirlerle
verilen addır.” cevabını alırsız.
Acaba öyle mi?

Naatın gerçekte ne amaçla ya-
zıldığını İmam-ı Rabbani’ye ait
olduğu söylenen ahengi yüksek
ve manası pek derin şu beyit çok
güzel ifade etmektedir:

*Ve mâ medahtü Muhammeden bi
makâlâtı*

*Velâkin medahtü makâlâtı bi Mu-
hammed*

“Ben sözlerimle Muhammed
(s.a.s.) övmedim ve lakin sözleri-
mi Muhammed (s.a.s.) ile övmüş
oldum.”

Ne kadar veciz bir ifadedir bu!
Bizler naatlarla Hz. Peygamber’i
övmüyoruz, onun hakiki öveni
Allah’tır. O zaman kullar naatlar
yazarak ne yapıyorlar? Aslında
peygamberi övmek suretiyle ken-
di sözlerine değer katmış oluyor-
lar, Hz. Peygamber’i övme şerefi-
ne nail olmuş oluyorlar.

Bu hâli büyük şairimiz Fuzuli,
meşhur Su kasidesinde pek anlamlı
bir şekilde dile getirmiştir:

*Yümn-i natünden güher olmuş
Fuzûlî sözleri*

*Ebr-i nîsândan dönen tek lû’lû-i
şehvâra su*

Nasıl nisan yağmurları inci ta-
nesine dönüşüyorsa, Fuzuli’nin
sözleri de senin naatını yazmakla
mücevhere dönüşmüştür.”

Fuzuli seni övmek suretiyle keli-
melerine, ifadelerine eşsiz bir de-
ğer katmaktadır. Sanki seni öven
her kelime âdeta bir mücevher
kesilmektedir.

Hüseyin Siret’in naatı

Yirminci yüzyıl şairlerimizden
naat yazarlar da zaman zaman
bu hâle değinmiştir. Hazin hatı-
ralarla:

Gençlik yıllarını, sürgünler, ko-
valamacalar, yoksulluk ve vatan
hasreti ile geçen Servet-i Fünun
şairlerinden Hüseyin Siret Bey,
çalkantılarla geçmiş bir hayattan
sonra ahir demlerinde huzur-
lu bir ömür arzusuyla Cerrahi
Âsitanesi postnişini İbrahim Fah-
rettin Efendi’ye intisap eder.

Hüseyin Siret Bey, kendisi de şair
olan Fahreddin Efendi’yle sık sık
sohbet eder. Sohbetin Peygamber
Efendimiz bahsinde koyulaştığı
bir demde Şeyh Efendi Hüseyin
Siret’e dönerek: “Madem şairsi-
niz, niçin Peygamber Efendimize
bir methiye yazmadınız?” deyince
şair mahzun bir edayla:

“Efendim, malumunuz biz par-
nasyen şairlerdeniz, gördüğümüz
güzellikleri anlatmayı biliriz. O
gül yüzlü sultanı görmek nasip
olmadı ki şiirini yazayım” der.

Fahreddin Efendi bunun üzerine:
“İnşallah görürsünüz de bir naat
yazarsınız” diye dua eder.

O dua tez kabul olur, Hüseyin
Siret Bey ertesi gün huzura gelir

ve “Efendim, himmetinizle Pey-
gamber Efendimizi görmek bu
fakire nasip oldu. Bu iştiyak ile
yazdığım naat-ı şeriftir.” diye-
rek elindeki şiiri şeyhine takdim
eder. (Türkan Alvan-M. Hakan Alvan, *Saz
ve Söz Meclisi: Şiir ve Musiki Medeniyetimiz,
Şule Yay., İstanbul 2016, s. 447-449.*)

Değişik makamlarda bestelenen
ve bu hâliyle de pek sevilerek
dinlenen yirmi beyitten oluşan
bu naatın son beyti “naat niçin
yazılıyor?” sorusunun en güzel
cevaplarından birisini vermekte-
dir. Hüseyin Siret de aynı fikir-
dedir: Peygamberimizi asıl öven
Cenab-ı Hak’tır, biz onu hakkıyla
nasıl övelim? Yıldızlar nuruyla
mehtabı methedebilirler mi hiç?

*Siret ne söyleyim ben meddâhı
Kibriyâ’dır*

*Tavsife muktedir mi mehtâb-ı germi
ahter*

Divan şairi Necati’nin gözüyle peygamberimiz

Yukarıda da söylemeye çalıştığımız
gibi divanlarımız birbirinden
güzel eşsiz naat örnekleriyle do-
ludur. Bu yazımızda on beşinci
yüzyıl şairlerimizden Necati’nin
Divan dibacesinde yer alan Pey-
gamberimize (s.a.s.) övgüleri
üzerinde durmak istiyoruz. Nesir
ve nazım diliyle ifade edilen bu
övgülerde benzersiz bir insan ör-
neği çizilir.

Necati’ye göre; Âdemin ekme-
li ve âlemin mâ-hasalı müsâfir-i
Leyletü’l-esrâ ve zâyir-i Sidretü’l-
Münteha yani, insanoglunun
en mükemmeli, varlığın netice-
si, İsrâ gecesinin aziz yolcusu,
Sidretü’l-Münteha’nın ziyaretçisi
olan peygamberimiz Vema er-
selnake illa rahmetelli’l-âlemin
armağanı ile ruy-ı zemini teşrif
ve tezyin eyledi. Yani şaire göre o

yüce peygamber bizim gibi dünyaya gelen herhangi bir beşer değildi. O, “Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik” sözünü armağan olarak insanlığa getirmiş ve gelişi ile yeryüzünü süslemiş ve şerefleştirmişti.

Necati'ye göre Peygamberimiz sirette mukaddem ve surette muahhar gelmekle ümmet-i Ahmed devlet-i sermed buldu yani Peygamberimizin görünüşte en son amma aslında ilk önce gelmesinden dolayı onun ümmeti de en son gelmekle büyük bir şeref kazanmıştır: Peki en son gelmekle aslında nasıl en önde gelmiş oluyor? Diye sorulursa Necati bu soruya da şu muhteşem kıtasıyla cevap veriyor:

Fahr-i âlem Muhammed-i Arabî

Enbiyâya egerçi hâtemdir

Hazret-i İzzetin huzurunda

Fazl ile cümleden müsellemdir

Fâtihâ süresini ey dervîş

Mushaf aç gör nice mükerrermdir

Her işe hâtime olur ammâ

Âzam-ı süreden mukaddemdir

(Necati Divanı, (Haz: Ali Nihat Tarlan), MEB. Yay., İstanbul 1997, s. 3.)

Âlemin övücü olan peygamberimiz, gerçi peygamberlerin en sonuncusu olarak gelmiştir amma Allah'ın huzurunda faziletiyle hepsinden önce gelir. (Eğer bunun nasıl olduğunun anlamak istiyorsan) Fatiha suresine bir bakiver! Fatiha suresi her işin sonunda okunur amma Kur'an'da bütün büyük surelerin önünde yer alır.

Necati bununla da kalmaz ve “Sirette mukaddem ve surette muahhar gelmekle ümmet-i Ahmed devlet-i sermed buldılar” diyerek peygamberimizin ümmetinin de

Âlemin övücü olan
peygamberimiz, gerçi
peygamberlerin en
sonuncusu olarak
gelmiştir amma Allah'ın
huzurunda faziletiyle
hepsinden önce gelir.
(Eğer bunun nasıl
olduğunun anlamak
istiyorsan) Fatiha
suresine bir bakiver!

büyük bir şerefe nail olduğunu ifade etmektedir.

Yine Necati:

Zâhir oldu çü kelâmında Mesîh

âsârî

Andan öğrense olur Sâhib-i Tûr

etvârî

Demek suretiyle, peygamberimizin kendisinden evvel gelen bütün peygamberlerin mirasını devraldığını da açıklamaktadır: Hz. İsa söz ve nefesiyle mucizeler gösterirdi. Hâlbuki peygamberimiz Kur'an ve hadisleriyle sözün güç ve kudretini en zirvelere taşımıştı. Hz. Musa devrinde sihir meşhurdu. Hz. Musa mucizeleriyle sihirbazları çaresiz bırakmıştı. Fakat Hz. Peygamber devrinde öyle söz ve kelam sihirbazları vardı ki, onlar kendilerini hiç kimseye denk görmezlerdi. Fakat peygamberimizin getirdiği sözün ve kelamın gücüyle hepsi dut yemiş bülbüle dönmüştü.

Necati'nin, peygamberimizin yüceliğini ispat için getirdiği daha pek çok delil vardır. Necati bu sözleriyle kuru bir övünme veya tarafgirlik gösterme peşinde de-

ğildir. Aslında derin bir nazarla bakıldığında peygamberimizin daha önce gelip geçmiş bütün peygamberlerin kudret, mucize ve şeriatına sahip olduğunu; en son göndermekle Cenab-ı Hakk'ın bütün peygamberlere verdiği kuvvet ve nüfuzu ona verdiğini; artık geçmiş devirleri yad ederek kuru ve içi boşalmış bir dindarlık sergilemenin bir anlamını kalmadığını anlatmaya çalışıyor veciz bir dille.

Biz bu yazımızda Necati'nin Divan dibacesindeki methiyelerinden yola çıktık. Onun divanının 69 beyitlik ilk kasidesi (*Kaside-i Na't-ı Restül*) Peygamberimiz için yazılmış bir naattır. İnşallah bu veciz kasideyi de bir başka sefer tettebbu nasip olur. Şimdilik yazımızı bu naatın 22 ve 41. beyitleri ile sonlayalım (*Necati Divanı, (Haz: Ali Nihat Tarlan), s. 18.*):

*Nübüvvetine şehâdetler itdi dört
kitâb*

Egerçi şahid-i şer ikidür bilâ-iskâl

“Dinen bir davayı ispat için iki şahit yeterli olmasına rağmen, Hz. Muhammed'in peygamberliğine dört kitap şahitlik etmektedir.”

Gerçekte naat yazmakla şairlerin ne murat ettiğini Necati şu veciz beytiyle açık bir şekilde ilan etmiş oluyor (age, s. 19, 41. Beyt):

*Şeref degül mi ki nâm-ı şerfünü
anamı*

Hezâr cehd ile İblîs idemeye idlâl

“Senin şerefli adını ana kişiyi İblis binlerce de çaba sarf etse yine de yolda çıkaramaz. Seni ananlar için bundan büyük şeref mi olur?”

Yrd. Doç. Dr. Musa TOZLU

Giresun Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Peygamber sevgisi ile maruf bir millet ve devlet olan Osmanlı'da mevlit törenleri ayrı bir önem arz etmekteydi. Kuruluşundan itibaren gayriresmî olarak tertiplendiği kabul edilen törenlerin, resmî olarak ilk defa kutlanması 1588'de III. Murad döneminde olmuştur.

ARAPÇA “v-l-d” kökünden türemiş bir kelime olan mevlit, sözlüklerde “doğum yeri” ve “doğum zamanı” gibi anlamlara gelir. İslam kültüründe, Hz. Peygamber'in doğum yıl dönümü olan Rebiulevvel ayının on ikinci gününde yapılan törenlere de mevlit adı verilmesiyle, kelime ıstılahi bir anlam kazanmıştır. Ayrıca Arap ve Türk edebiyatlarında O'nun doğumunu, hayatını, ahlakını, mucizelerini, savaşlarını, vefatını ve diğer özelliklerini anlatan eserlere edebî bir tür olarak da mevlit denir. (*İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 275-277.*)

Mevlit metinleri

İlk örneklerine Arap edebiyatında rastlanılan mevlit metinlerine, İran edebiyatında pek ilgi duyulmaz. Buna karşılık Türk edebiyatında mevlit, en çok rağbet gören dinî türlerden biri olmuştur. Edebiyatımızda yetmiş kadarının yazarı bilinen, toplamda ise iki yüzden fazla örneği olan mevlitler, genellikle manzum (şiir) olarak ve mesnevi nazım şekliyle yazılmışlardır. Çoğunlukla tevhit, münacat ve naat ile başlayan mevlitler, kâinatın yaratılmasına vesile olarak kabul edi-

İslam coğrafyasında Hz. Peygamber'in doğumu bir müjde ve mutluluk vesilesi olarak kabul edildiğinden, doğum yıl dönümü olan Rebiulevvel ayının 12. günü bir bayram ve şenlik havası içinde kutlanılmaktadır.

len nur-ı Muhammedi'den bahsederek devam eder. Sonra Hz. Peygamber'in doğumu ve beraberinde meydana gelen olağanüstü hallerin ifade edilmesi, miracı ve diğer mucizelerinin anlatılmasının ardından vefatı konusuna yer verilir. En sonunda da Hz. Peygamber ve ashabi başta olmak üzere eseri yazan, okuyan ve dinleyenler için bir dua ile biter. (Hasan Aksoy, *Eski Türk Edebiyatı'nda Mevlidler, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 5, s. 323-332.) Bilinen ilk Türkçe mevlit metni, 1409'da Bursa'da Süleyman Çelebi tarafından yazılan ve "kurtuluş vesilesi" anlamına gelen Vesiletü'n-Necat adlı eserdir. Eser Hz. Muhammed'in, diğer peygamberlerden fazilet noktasında daha üstün olduğunu ispat etmek amacıyla yazılmıştır. Kaynaklarda bu konuyla ilgili şöyle bir rivayet vardır: Süleyman Çelebi'nin Bursa Ulu Camii imamlığı sırasında kürsüye çıkan bir vaiz, Bakara

suresinin 285. ayetini açıklarken peygamberler arasında bir fark olmadığını; bu sebeple Hz. Muhammed'in Hz. İsa ve diğer peygamberlerden daha üstün olmadığını söyler. Cemaat aynı surenin 253. ayetini delil göstererek vaize karşı çıkıp tartışma büyüyünce, Süleyman Çelebi söylediği bir beyitle halkı teskin etmiştir. Daha sonra Ölmeyip İsa göğe buldu yol / Ümmetinden olmak için idi ol şeklindeki beyti, Hz. Peygamber'in hayatının bazı bölümlerini içine alacak şekilde geliştirerek Vesiletü'n-Necat adlı eserini tamamlamıştır. (Necla Pekolcay, *Mevlid, TDVIA*, c. 29, s. 485-486.)

Süleyman Çelebi'nin peygamber sevgisinin bir ürünü olan ve mevlit türünün tartışmasız şaheseri olarak kabul edilen Vesiletü'n-Necat, kendinden sonra yazılan bütün mevlitler üzerinde az da çok etkili olmuştur. Dilinin

sadeliği ve ifadelerinin güzelliğiyle halk arasında da çok ilgi gören eserin şöhreti, Osmanlı coğrafyasının her tarafına yayılmıştır. Ayrıca eserin Almanca, Arapça, Arnavutça, Boşnakça, Çerkezce, Farsça, İngilizce, Kürtçe, Rumca ve Tatarca gibi dillere çevirisi yapılmış veya yine bu dillerde benzer mevlit metinleri yazılarak Müslüman topluluklar arasında okunmuştur. Süleyman Çelebi'nin eserinden sonra en meşhur Türkçe mevlit metni, 16. yüzyılda Sivas'ta yaşamış olan Halveti şeyhi Şemseddin Sivasi'ye ait Mevlit adlı tasavvufi mahiyette bir eserdir. Bu eser de Anadolu'nun çeşitli yörelerinde yıllarca okunmuştur. Diğer bir önemli mevlit metni ise 15. yüzyılda Hamdullah Hamdi tarafından kaleme alınan ve ilk Türkçe mevlit metinlerinden olan Ahmediyeye adlı eserdir. Eser dil ve edebiyat tarihi açısından

da son derece önemlidir. Ayrıca Medine Müftüsü Cafer b. Hasan el-Berzenci'nin Mevlidü'n-Nebi adlı eseri, günümüz Arap dünyasında, Hindistan'da, Güneydoğu Asya ve Afrika'daki tüm İslâm ülkelerinde en çok okunan Arapça mevlit metni olması açısından önemlidir. (İsmail Durmuş, *Mevlid*, TDVIA, c. 29, s. 480-482.)

Mevlit törenleri

İslam coğrafyasında Hz. Peygamber'in doğumu bir müjde ve mutluluk vesilesi olarak kabul edildiğinden, doğum yıl dönümü olan Rebiülevvel ayının 12. günü bir bayram ve şenlik havası içinde kutlanılmaktadır. Tarihte bu kutlama törenlerinin ilk defa resmî olarak Mısır'da kurulan Fatimiler devrinde başladığı görülmektedir. Kutlamalar zamanla farklılıklar gösterse de Selçuklular, Memlükler, Mağrip, Endülüs ve Osmanlı Devletleri gibi diğer İslam ülkelerinde de yapılmıştır. Şenlik havasında geçen ve bazen günlerce süren törenlerde devlet erkânı, âlimler, din adamları ve mutasavvıflar genellikle hazır bulunur, resmigeçit yapılır ve halk selamlanırdı. Bazı devlet adamlarına hediyeler takdim edilir, kesilen kurbanlar halka dağıtılır ve yine herkese çeşit çeşit yiyecek içecek ve özellikle de tatlı ikramları yapılırdı. (Ahmet Özel, *Mevlid*, TDVIA, c. 29, s. 475-479.)

Peygamber sevgisi ile maruf bir millet ve devlet olan Osmanlı'da mevlit törenleri ayrı bir önem arz etmekteydi. Kuruluşundan itibaren gayriresmî olarak tertiplendiği kabul edilen törenlerin, resmî olarak ilk defa kutlanması 1588'de III. Murad döneminde olmuştur.

Mevlit törenleri, saray, konak ve evlerde yapılanlar ile padişahın katıldığı mevlit alayı denilen merasim yürüyüşünün ardından bir selatin camiinde yapılanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. (Mehmet Şeker, *Mevlid*, TDVIA, c. 29, s.479-480.) Genellikle Sultanahmet Camii'nde yapılan kutlamalarda padişahın âlimlere kadar tüm devlet erkânı resmî kıyafetleriyle hazır bulunurdu. Fetih suresinin okunmasıyla başlayan merasim, Ayasofya ve Sultan Ahmet camilerinin kürsü şeyhleri tarafından verilen kısa birer vaazla devam ederdi. Sonra cemaate şerbet dağıtılır ve üç mevlithan Süleyman Çelebi'nin Mevlid'ini okurdu. Hz. Peygamber'in doğumunu anlatan bölümde cemaat hürmeten ayağa kalkardı. Şeyhlere ve mevlithanlara samur kürk veya ferace giydirilip mevlit duası yapıldıktan sonra padişah, devlet erkânı tarafından camii dışında atları üzerinde selamlanıp alkışlanarak uğurlanırdı. (Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı* s.516-517.) Resmî kutlamalardan başka diğer camilerde, zengin konaklarında ve sıradan evlerde de mevlit okutulur, çağrılan misafirlere zengin sofralar kurulur ve renkli şekerler ikram edilirdi.

Görüldüğü gibi en seçkin tabakasından sıradanına kadar, Hz. Peygamber'in doğumu tam bir bayram havası içinde kutlanmaktadır Osmanlı Devleti'nde. Nitekim 1910'da mevlit törenleri resmî bayram olarak kabul edilip kutlanmaya da başlanmıştır aslında. Fakat Cumhuriyet'in ilanından sonra bu uygulama kaldırılmıştır.

Hz. Peygamber'in doğumunu kutlamak adına başlayan mevlit törenleri, bugün ülkemizde çok daha geniş bir uygulama alanına sahiptir. Doğumdan ölüme, sünnetten evliliğe, asker uğurlamasından hacca gitmeye, mezuniyetten iş kurmaya kadar birçok doğal hadiseyi vesile yapıp mevlit okur ya da okuturuz. Sadece ülkemizde değil, Afrika'dan Endonezya'ya, Balkanlardan Ortadoğu ve Tataristan'a kadar birçok Müslüman toplumda yine aynı gerekçelerle, farklı farklı da olsa mevlit metinleri okunup kutlamalar yapılmaktadır bugün. Yıllar geçse, şartlar değişse de halk irfanındaki peygamber sevgisinin hiçbir zaman azalmadığını ve her daim canlılığını muhafaza ettiğini göstermesi açısından bu durum son derece önemlidir. Ayrıca ülkemizde yakın zaman önce "Kutlu Doğum" adı altında devlet eliyle yeniden başlatılan Hz. Peygamber'i anma törenleri de, ona olan vefa borcumuz karşısında küçük ama sinelerimize ferahlık veren çok kıymetli faaliyetlerdir.

Sonuç olarak mevlit metinleri ve buna bağlı olarak yapılan mevlit törenleri; İslam coğrafyasında Hz. Peygamber'e duyulan sevgi, özlem, şükür, vefa ve hürmet duygularının yazıya ve eyleme dökülmüş en güzel örneklerindedir. Aynı zamanda ait oldukları toplumların örfünde de sağlam bir yer edinerek bu duyguların nesiller boyu canlı tutulup yaşatılmasına ve belki de Süleyman Çelebi'nin murat ettiği gibi o milletlerin kurtuluşlarına vesile olmuşlardır.

Edebiyatımızda Tevhit

Yrd. Doç. Dr. Şerife UZUN
Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

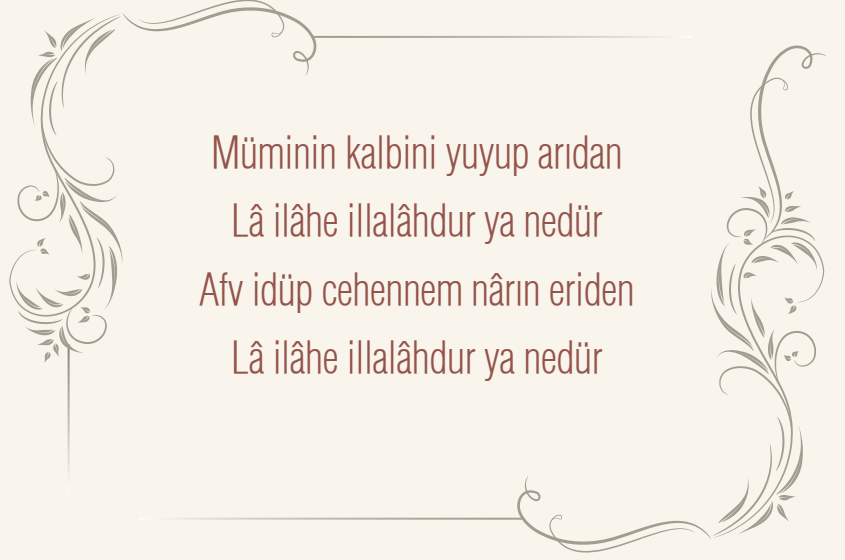
TEVHİT sözlükte birlemek, bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek; birkaç şeyi bir etmek, birleştirmek, bir saymak, bir olarak bakmak, birliğine inanmak anlamına gelirken terim olarak Allah Teala'nın bir olduğuna ve O'nun eşi ve benzerinin olmadığına iman etmek demektir.

Edebiyatımızda tevhit Allah Teala'nın sıfatları, birliği ve yüceliğinden bahseden manzum veya mensur edebî türe verilen addır. Bu türde yazılan eserlerin manzum olanları genellikle mesnevi ve kaside şeklinde ise de gazel, kıta, murabba gibi farklı şekillerde yazılanları da vardır. Bu şiirler genellikle şairlerin gerek divanlarının gerek mesnevilerinin ilk kısmında yer alır. Tahirü'l-Mevlevi eski şairlerin Allah Teala'nın varlığına ve birliğine dair yazdıkları bu manzumelere eserlerinin baş tarafında yer vermeyi şairliğin şanından saydıklarına dair bir tespitte bulunmaktadır.

Tevhit türüne ait örnekler edebiyatımızın İslamiyet'ten sonraki dönemlerinin hemen hemen hepsinde görülmektedir. Zira Türk edebiyatı İslamiyet'ten sonra yeniden şekillenmiştir.

Klasik Türk Edebiyatında tevhit

Klasik Türk edebiyatı İslami bir geleneğe dayanmaktadır. Özellikle klasik Türk edebiyatı içerisinde oluşan türler ve bu türlerin divan ve mesnevîlerin tertibindeki yer alış sırası bize bunu açıkça göstermektedir. Tevhit, münacat, naat, miraciye gibi dinî türler içerisinde tevhit, Allah Teala'nın varlığı, birliği, yüceliği ve kudreti gibi konuları işlediği için divan, mesnevi ve benzeri eserlerin baş kısmında yer almıştır.

Tevhitlerin hem manzum hem mensur şekilde yazıldığını görmekteyiz. Divanlarda yer alanlar genellikle kaside şeklinde, mesnevilerde yer alanlar ise genellikle mesnevi şeklinde yazılmışlardır. Ancak bunun dışında gazel, terci-i bent, murabba nazım şekilleriyle de yazıldığı görülmektedir.

Klasik Türk edebiyatı geleneğine göre mensur eserler genellikle besmele, hamdele, salvele gibi dinî ifadelerle başlar. Bu ifadeler bazen tevhit, münacat ve naat nazım türlerine dönüşmüştür. Bu türler içerisinde ilk sırayı tevhitler almaktadır. Klasik Türk edebiyatında en güzel, en sanatlı nesir örnekleri hiç şüphesiz Sinan Paşa ile verilmeye başlamıştır. Onun yer yer beyitlerle süslediği Tazarruname adlı eseri edebiyatımızın nesir alanında verilmiş en meşhur eserlerinden biridir. Sinan Paşa Tazarruname'si mensur besmele ve hamdelenin ardından Allah Teala'ya sunulan övgülerle devam eder. Allah Teala'nın esmasının tek tek zikredilip açıklandığı bu bölüm her ne kadar

tevhit başlığı taşımasa da tevhit özelliği göstermektedir.

Klasik Türk edebiyatında mürettep divanlarda geleneksel tertip hususiyeti gözetilir. Buna göre Allah Teala'nın konu edildiği manzumeler başta yer alırken Hz. Peygamber (s.a.s.)'e ve dört halife, dönemin büyüklerine yazılan manzumeler sırasıyla devam eder. Bunlar genellikle kaside nazım şekliyle yazılırlar. Ancak bu düzen genel olarak takip edilse de bazen bu konuları ele alan farklı nazım şekliyle yazılmış şiirler bulunabilir ve bu şiirler divanın değişik bölümlerine serpiştirilmiş olabilir. Fuzuli Divanı'nda gördüğümüz gibi başta kaside nazım şekliyle yazılmış bir tevhit bulunmasına rağmen, gazeller bölümünde ya da diğer nazım şekillerinin içinde tevhit konulu şiirler yer almaktadır. Zati'nin şu beytiyle başlayan gazeli güzel örneklerden biridir:

Süretin mir'ât-ı hüsn içinde hüveydâ eyledin

Manzarından ayn-ı 'uşşâkın temâşâ eyledin

Uzun hikâyelerin anlatıldığı mesnevilerde ise konuya doğrudan girilmez. Bir mesneviyi oluşturan ve mesnevilere özgü çeşitli bölümler vardır. Bunlar genellikle şu sırayı izler: Mensur ya da manzum dibace, tevhit, münacat, naat, miraciye, medh-i çihar-yar-ı güzün, eserin sunulduğu kişiye methiye, sebeb-i telif ya da sebeb-i nazmı kitap, ağaz-ı dastan ve hâtîme. Mesnevilerde yer alan tevhit, münacat ve naat birden fazla olabilir. Bazen mesnevinin içinde farklı bir nazım şekliyle yazılmış tevhitler de yer alabilir. Burada esas dikkat çekilmek istenen husus tevhid türünün eserin genellikle baş kısmında yer almasıdır.

Yeni Türk Edebiyatında tevhit

Tanzimat'tan günümüze kadar geçen süreçte Türk edebiyatı Batı kültürünün etkisi altında gelişmiştir. Tevhit yazma geleneği devam etmiştir; ancak konu eskiye nazaran oldukça değişmiştir. 19. asırda materyalist felsefeye bağlı olarak Tanrı'yı inkâr edenlerin çoğalması üzerine bu dönemde yazılan tevhitlere Allah Teala'nın varlığının ispatı meselesi bir problem olarak girmiştir. Önceden Allah Teala'nın kudreti, O'nun yaratma gücünün eşyada tecellisi, her şeyin ve bilhassa kâinattaki şaşmaz nizamın Allah Teala'nın varlığını ve birliğini göstermesi gibi konular işlenirken Tanzimat'tan sonra yazılan bu tür şiirlerde Allah Teala'nın kudreti karşısında duyulan hayretin hayranlığa dönüştüğü tespit edilmiştir. Ayrıca bu dönemde Allah Teala'nın varlığının sadece iman ile değil, eşyadaki tecellilere bakarak akıl ile de kabul edileceği söz konusu edilir.

Tanzimat sonrası edebiyatında

tevhit yazma geleneğinin Şinasi, Ziya Paşa, Abdülhak Hamid, Re-caizade Mahmud Ekrem ve Muallim Naci gibi şairler tarafından devam ettirildiğini görmekteyiz. Şiirlerinin pek çoğunda dinî-ahlaki değerleri ön planda tutan dönemin İslamcı şairi Mehmed Akif Ersoy'un da Tevhit yahut Feryat isimli uzun bir manzumesi bulunmaktadır:

*Ey nûr-ı ulûhiyyetinin zıllı avâlim
Zillın bile esrâr-ı zuhurun gibi muzlim!*

Kürsî-i celâlin –ki semâlarla zemînler

Bir nokta kadar sahn-ı muhîtinde tutar yer-

İdrâkin eder gâye-i ümmîdini haybet...

Yâ Rab, o ne dehşettir İlâhi, o ne heybet!

...
Fermânına mahkûm ezeliyyet, ebediyyet;

Ey pâdişeh-i arş-ı güzîn-i samediyet.

Tevhit bir tür olarak olmasa dahi muhteva olarak yaşamaya devam etmektedir. En eski dönemlerden günümüze kadar olan edebiyatımızda Allah Teala'nın varlığına, birliğine, isim ve sıfatlarına dair yazılmış ya da bunların konu edildiği pek çok eser bulunmaktadır. Necip Fazıl Kısakürek'in O Var!, Ziya Gökalp'in Tevhit, Orhan Seyfi Orhon'un Birlik ve Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Allah'a ve Bize Dair Şiirleri bu konuyla ilgili örneklerdendir. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere Tanzimat'tan günümüze Türk edebiyatında tevhit konusu şiirlerde işlenmiş ve oldukça güzel eserler ortaya konmuştur.

Halk Edebiyatında tevhit

Yazarları genellikle bilinmeyen ve halk arasında sözlü olarak nesilden nesile aktarılan hikâyeye, destan, türkü, mani, bilmece, masal, atasözü gibi çeşitler anonim halk edebiyatının kaynaklarını teşkil etmektedir. Bunların içinde en eski dönemlere kadar dayanan destanlar özellikle İslamiyet'in kabulünden sonra dinî bir nitelik kazanmıştır. Destanların dışında anonim halk edebiyatının diğer türleri olan mani ve ninnilerde de Allah Teala'nın varlığına ve birliğine dair ifadeleri görmekteyiz.

Tekke edebiyatında ise Allah Teala'nın varlığı ve birliği konularının işlendiği nazım türüne ilâhi denilmektedir. Allah Teala'nın varlığını, birliğini, yücelik ve kudretini anlatan ve telkin eden bu şiirler klasik Türk edebiyatındaki tevhit türünün karşılığıdır. Şiirlerinin nerdeyse tamamına yakını Allah aşkı ile söyleyen Yunus Emre, Allah Teala'nın varlığını, birliğini, yüceliğini sık sık dile getirmiştir. Aşağıdaki şiir kelimesi tevhide dairdir:

Müminin kalbini yuyup arıdan

Lâ ilâhe illalâhdur ya nedür

Afv idüp cehennem nârın eriden

Lâ ilâhe illalâhdur ya nedür

Netice itibarıyla edebiyatımızın her alanında pek çok İslami unsurun yanında doğrudan doğruya tevhide dair eserlere yer verilmiş; Allah Teala'nın varlığı, birliği, isimlerini ve sıfatları farklı şekillerde ele alınmıştır.

İki Umman'a Bende Olan Bir Deniz: AHMET AVNİ KONUK

Kâmil BÜYÜKER

MANASINI seyre ve tefekküre dalanlar için paha biçilmez iki büyük ummandandır Mesnevi ve Fususü'l-Hikem. Derinliklerini ve sınırlarını ölçemediğimiz bu iki büyük umman, büyüklüklerini kendilerini kaleme alan Hz. Mevlana ve Muhyiddin-i İbn Arabî'den alır. Bırakın şerhini yazabilmeyi, bu ummana dalmak, onları okumak bile cesaret ister. Yakın tarihimizde bu büyük ummanların izini süren ve onlara doğru akan bir deniz de Ahmet Avni Konuk'tur. Elbette onu eserleri hakkıyla temsil etmektedir. Ancak hakkında yazılıp çizilen yazı sayısı yok mesabesindedir. Ahmet Avni Konuk'u hususiyetli kılan en önemli amil son devrin en önemli Fususü'l-Hikem ve Mesnevi şarhi olmasıdır. Günümüz son dönem mesnevi mütercim ve şarihlerinden Şefik Can, "Bazılarının birbirinden uzak sandıkları Hz. Mevlana ile Muhyiddin birbirine çok yakındırlar." derken bu iki eserin birbirine yakınlığını dile getirmektedir. Konuk, bu isim ve eserlerin birbirinden ayrılmadığını ve bu yakınlığı yazdığı şerhlerle de ortaya koymuştur. Hatta Feridun Nafiz Uzluk'a yazdığı mektupta şunları söylemiştir: "Hazreti Hüdevdigâr (Mev-

Ahmet Avni Bey'e göre ilm-i tasavvuf "lûbb-i Kur'an olup, kulub-i safiyyeye min-indillah münzeldir." Yine onun görüşünde tasavvuf "kesr-i amel, kasr-i amel"dir. Yani amelleri çoğaltmak, emeli, arzuyu ve istekleri azaltmaktır.

lana) ile Hazret-i Şeyh-i Ekber'i ve Feridüddin-i Attar ve Hâkim Senai ve Seyyid Burhaneddin ve Sultanü'l-Ulema ve Sultan Veled Hazretlerini ayrı gördüğünüze zahib oldum; bilmem yanlış mı anladım? Bu zevat-ı kiramin hiçbirisi maarif-i ilahiye ve hikemiyyat-ı rabbanice birbirlerinden ayrı değildir. Çünkü hepsinin menbaı asl-ı hakiki olan Hak'tır ve hiçbirisi feylesof değildir, hepsi hakim-i ilahîdir. Binaenaleyh onların marifetleri lâ-şarkıyye ve lâ-garbiyyedir. (Ne Doğu'ya ve ne de Batı'ya aittir)" (Ahmet Avni Konuk, Mesnevi-i Şerif Şerhi-I, haz. Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı, Gelenek yay. 2004, s. 16-17.)

Peki, bu büyük ummana dalıp bu eserleri bizlere bırakan Ahmet Avni Konuk kimdir? Ahmet Avni Bey, hicri 1285 (1868) senesinde İstanbul'da doğdu. İbtidaiyi bitirdikten sonra Galata Rüştiyesi'ne girdi. Bu sırada 9-10 yaşlarında iken önce babasını, birkaç ay sonra da annesini kaybetti. (1878) Bu acı kayıplarından sonra rüştiyeye devamı mümkün olmadı ve 16 yaşında rüştiyenin dördüncü sınıfından Darüşşafaka'nın üçüncü sınıfına imtihanla kaydedildi. 1890 yılında 22 yaşında iken buradan mezun oldu. Darüşşafaka'dan mezun olduktan sonra cami

Onun 70 yıllık ömrünün
en kıymetli eserlerinden
biri de hiç şüphesiz,
Fususü'l-hikem
Tercüme ve Şerhi'dir.
Eser büyük boy ve yirmi
sekiz defterden ibarettir.

derslerine devam etti ve icazet aldı. Kur'an hıfzını ikmal ettiği kaynaklarda geçmektedir. Ancak bunun hangi yaşlarda gerçekleştiği tam net değildir. (Savaş Ş. Barkçin, Ahmet Avni Konuk-Görünmeyen Umman, Klasik yay. 2009, s. 15.) Ahmet Avni Bey, öyle sanıldığı gibi ulema sınıfına mensup değildir. İlk memuriyeti Galata İttihat Postanesinde Posta Memurluğudur. Posta memuru iken Mekteb-i Hukuk-ı Şahane'yi okumuş ve buradan birincilikle mezun olmuştur. (1898) Mesut Cemil Bey onun "Postacı Avni Bey" olarak tanındığını ifade eder. Okuldan mezuniyeti ile beraber buradaki görevi PTT Genel Müdür Yardımcılığı'na kadar çıkar. Nihayet memuriyet hayatında 1890'da başladığı görevi 1933 yılında 43 yıllık hizmeti ile son bulur. Ahmet Avni Bey, emekli olduktan 5 yıl sonra 14 Mart 1938 Pazartesi günü hastalanır ve 19 Mart 1938'de 70 yaşında iken vefat eder. 20 Mart 1938 tarihinde Merkezefendi Kabristanına defnedilir. (Barkçin, s.16) Ahmet Avni Bey'in yukarıda ifade ettiğimiz derinliği belirsiz ummanlara dalabilecek ilmi ve irfani müktesebatı yanında, hayatında öne çıkan üç büyük sufi vardır: Zekâi

Dede Efendi (1825-1897), Mesnevihan Mehmet Esad Dede (v. 1329/1911) ve Halveti-Melami yolunun büyüklerinden Ahmet Amiş Efendi (1807-1920). Onun hem musiki yönünü besleyen, hem Mevlevi yoluna bende kılan hem de Halveti-Melami tarikine girmekle irfani zeminini sağlam kılan bu üç isimdir. Bu isimlerin tesirini ve bereketini Ahmet Avni Bey'in yazdığı eserlerden rahatlıkla görebiliyoruz.

"Mesnevi-i Şerif gibi bir bahr-i bî-payan içinde yüzgeçlik etmek..."

Ahmet Avni Bey'e göre ilm-i tasavvuf "lubb-i Kur'an olup, kulub-i safiyyeye min-indillah münzeldir." Yine onun görüşünde tasavvuf "kesr-i amel, kası-ı emel"dir. Yani amelleri çoğaltmak, emeli, arzuyu ve istekleri azaltmaktır. Ahmet Avni Bey'in, bir Mevlevi müntesibi olarak yaptığı en önemli çalışmalarından birisi Mesnevi şerhidir. Yazdığı hemen hemen bütün eserleri gibi Mesnevi Şerhi de sağlığında iken yayımlanmak imkânına kavuşmamıştır. 19 Mart 1938'de vefatından, sonra dostları ve yakınları 1937'de tamamlanan bu şerhin basımı için imkân ve fırsat aramışlar ancak bu tarihi süreç

içerisinde yaşanan kırılmalardan dolayı bir türlü mümkün olmamıştır. Mesnevi-i Şerif şerhini 8 yılda hazırlar Ahmet Avni Konuk. 1929'dan 1937'ye kadar geçen sürede bu şerh için gayret eder. Bir beytin şerhi için üç ay çalıştığı olur. Emin Kılıç Kale, Konuk'un bir meczup arkadaşından bahsetmektedir. Çarşıkapı'da ağızlık, sigara satarmış. Cahil bir adammış. O zaman Ahmet Avni Bey şerh ile uğraşmaktadır. Bir beytin şerhini yapamadığında o meczuba gelirmiş. Bu beyit hakkında meczup anlatırmış, şerh edermiş. Ahmet Avni Bey, "şerh konusunda bana en büyük yardımda bulunan o idi." dermiş. Mesnevi Tercüme ve Şerhi (Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 4740-4773). Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin Mesnevi'sine Türkçede yapılmış en kapsamlı şerh olarak kabul edilen eser büyük boy otuz dört defterden oluşur. (Reşat Öngören, "Ahmet Avni Konuk" DİA, c. 26, s. 182.)

Mesnevi şerhinin girişinde şunları söylemektedir: "Fakir bu Mesnevi-i Şerifin şerhine 1348 hicri senesinde başladım ve 1356 hicri senesi Ramazan-ı şerifin yirmi dördüncü günü bitirdim. Arada hastalık vesair mevani' zuhuru da vaki' oldu. Bu maniaların

mecmuu tahminen bir sene kadar tutar. Şu hâlde yevmî dört-beş saat çalışmak suretiyle yedi sene de bitmiş oldu. Gerçi Mesnevi-i Şerif gibi bir bahr-i bî-payan içinde yüzgeçlik etmek, benim gibi ilimde ve hâlde ve amelde kolu ve kanadı kırık bir âcizin işi değil idi; fakat aşk, bu acizimi gözümde örttü ve bu hususta beni cesur ve cür'etkâr yaptı. Zira aşkın hassalarından biri de korkağı ve âcizi cesur yapmaktır.” (Ahmed Avni Konuk, *Mesnevi-i Şerif Şerhi* (haz. Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı), İstanbul 2010, I, s.)

Seyh-i Ekber'in izinde

Onun 70 yıllık ömrünün en kıymetli eserlerinden birisi de hiç şüphesiz, Fususü'l-hikem Tercüme ve Şerhi (Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 3853-3880; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 79/1-27)'dir. Eser büyük boy ve yirmi sekiz defterden ibarettir. Şarih eserine uzun ve kapsamlı bir mukaddime ile başlamış, çalışmasını on iki-on üç yıl gibi uzun bir süreden sonra 1928'de tamamlamıştır. Eser, İbnü'l-Arabî'nin temel fikirlerini ve terimleri açıklayan bir anahtar niteliğindedir. Konuk'un yaralandığı şarihlerden ayrıldığı hususların en belirgin olanı, zamanının modern ilim ve görüşleriyle ilgili konularda fikir beyan etmesidir. Kitap, Konya Mevlana Müzesi'ndeki nüshası esas alınarak Mustafa Tahralı ve Selçuk Eraydın tarafından yeni harflere aktarılıp gerekli notlar, indeks ve lügatçeler ilave edilerek dört cilt hâlinde İstanbul'da yayımlanmıştır (I, 1987, 1994, 1999; II, 1989, 1997; III, 1990; IV, 1992; DIA, s. 181.) O “ilimsiz marifet muhal ve marifetsiz ilim vebaldir.” sözüyle işin iki boyutunun olduğu ve birini ihmal etmekle diğeri-nin sakıt olacağını ifade ederken,

Fusus şerhinin giriş bölümünde de çok önemli bir örnek verir. Bunlardan birisi, “Ben gizli hazine idim, bilinmeğe muhabbet ettim. Halkı bilinmem için yarattım.” hadisidir ki bu hadisi nitelerken “seneden zayıf, keşfen sahih” demiştir. Yani ilham ve gönül ilmi olmadan, o ilim bir şeye yaramaz. Bir sonraki aşamada da, “Aşk tamam oldukça şart-ı edeb sakıt olur” sözü de Allah'ı hakkiyla tanıyanlar için artık bilmek değil, olmak söz konusudur. (Barhçin, s. 253-254.) Ahmet Avni Bey bu eşiği bulma yolunda önemli gayretler sarf etmiş nadir isimlerden birisidir.

Zekâi Dede'nin rahle-i tedrisinde

Bir başka musiki mirasımıza yaptığı önemli katkılar, bıraktığı eserleridir. Neyzen Halil Can naklediyor: “İstanbul'da Robert Kolejini dini, içtimai, musiki mevzularında vaki olan suallerine verdiği cevaplar, Kolejini bültenine derc edilerek Avrupa'daki müsteşriklere gönderilmiştir. Muhyiddini Arabî'nin Fususü'l-Hikem'ine şerhi ve Sipehsalar tercemesi vardır. Mesnevi'yi de tercüme ve şerh etmiştir. Eserlerinin üçü basılmıştır. Diğerleri kendi yazı-

sıyla Konya Kütüphanesindedir. Musiki ile işigali, Darüşşafaka'da Zekâi Dede'nin rahle-i tedrisinde başlar. Mektebi bitirdikten sonra da Dede'ye devamla pek çok eser geçmiştir. Nota bilmezdi. Geçtiği eserleri hafızasında saklardı. “Dilkeşide” ve “Bend-i hisâr” terki eden bu zatın ilk eseri 1306'da karcıgar makamında bestelediği “Ey dilberi şen...” şarkısıdır. Bestelediği eserlerin güftesi kendisindedir.” (İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Hoş Sadâ, İstanbul 1958, s. 41.) Onun musikimizin hafızasını ortaya çıkarma yönünde yaptığı yayınlardan en mühimi ise Güfte mecmuasıdır. 28 yaşında yayımladığı ve lâ-dinî eserlerin yer aldığı bu mecmuada 95 ayrı makamda 2706 eser kayıt altına alınmıştır.

Bugün henüz keşfedilmemiş bir değerimiz olarak önümüzde yayınlanan ve yayınlanmayan eserleri ile duran Ahmet Avni Bey, yaşadığı dönemde de aynı ilgisizliğe muhatap olmuştur. Öyle ki bir oryantalist, dönemin önemli isimlerinden Mehmet Ali Aynî'ye Ahmet Avni Bey'i ziyaret etmek istediğini söyler. Mehmet Ali Aynî Bey bu ismi tanımadığını söylediğinde, oryantalist, “Siz nasıl tanımazsınız? Biz onun Avrupa mecmualarında çıkan yazılarını zevkle okuyoruz. Çok kıymetli bir âlimdir.” der. Merhum Halil Can Ahmet Avni Bey'in şu şiirinin onun mezar taşına yazılmasını istemiş ama bu mümkün olmamıştır. Şiirin ilk beyti şöyledir:

Yâ Râb! Nigâh-ı lütfun içündür bu meşgale

Zulmette reh-nümâ bize ancak o meş'ale.

Ruhu şâd olsun.

HZ. EBU BEKİR (r.a.)'İN DEVLET YÖNETİMİ

Prof. Dr. Mehmet Salih ARI

Yüzüncü Yıl Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dekanı

HZ. EBU Bekir'in hilafet dönemi (11-13/632-634) Rasulüllah (s.a.s.) devrinin bir devamı sayılır. Bu dönemde Hz. Ebu Bekir devlet yönetiminde yeni bir yapılanışa gitmedi ve yeni sayılabilecek prensipler de ortaya

koymadı. Ancak, henüz gelişme safhasında olan İslam toplumunu koruyucu çok önemli tedbirler aldı ve cesaretle uyguladı. Bilindiği gibi Rasulüllah (s.a.s.) hayatta bulunduğu sürece, devlet başkanlığı ve ordu komutanlığı

gibi görevleri şahsında toplamıştı. Aynı zamanda yargının da başı idi. Müslümanlar karşılaştıkları problemlerin çözümü için ona başvuruyor; gerekli cevap ve çözümü de ondan alıyorlardı. Rasulüllah'ın vefatı Müslüman

Hz. Ebu Bekir valilerine tam yetki verirdi. Onlarla devamlı diyalog hâlinde idi. Onları ilk olarak tayin ettiğinde gerekli tavsiyelerde bulunurdu. İnsanlara hizmet etmek, onların ırzlarını ve mallarını korumak için valileri görevlendirdiğini, işlerinin sadece vergi toplamak olmadığını hatırlatırdı.

toplumun düşünce dünyasında büyük değişikliğe yol açmadı. Zira Hz. Peygamber'in izlediği yolu devam ettirecek, kutsal öğretiyi tebliğ edecek büyük şahsiyetler vardı. Bunların hemen hepsi Hz. Peygamber'in yanında yetişmiş, onun eğitiminden geçmiş seçkin insanlardı.

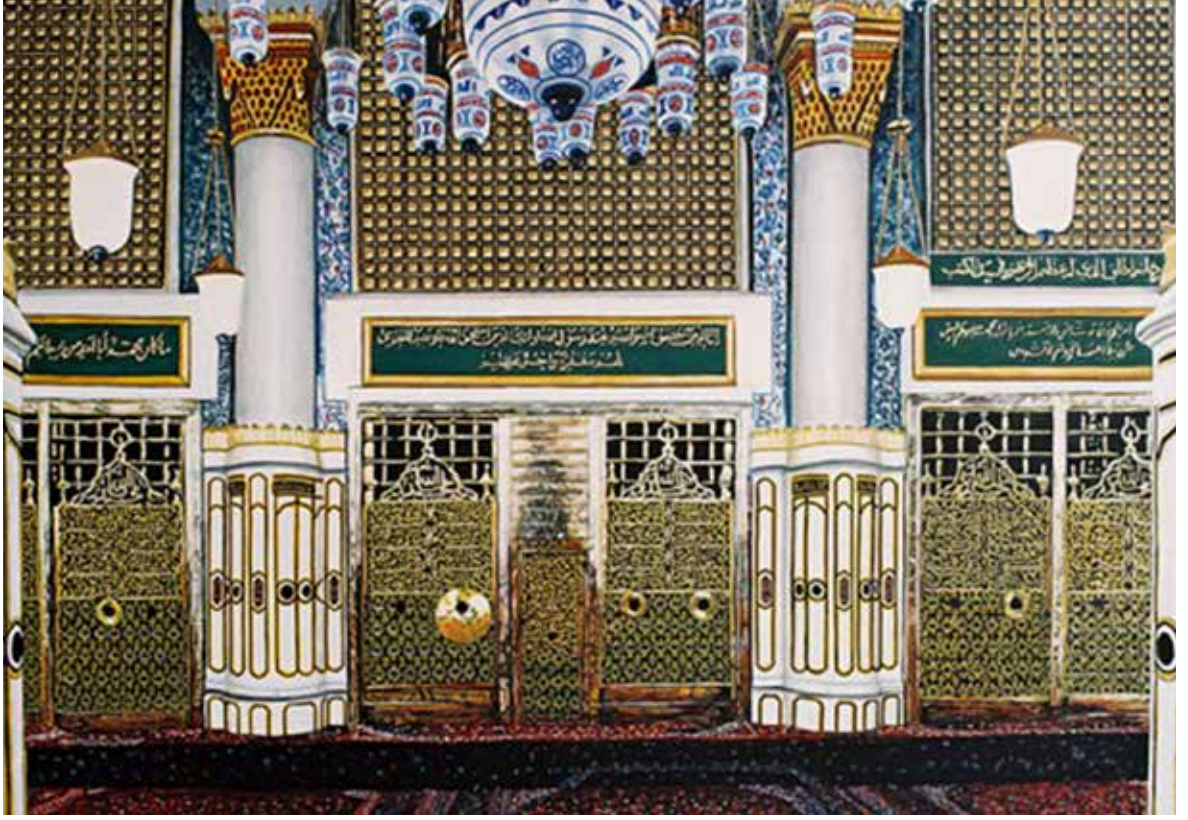
Hz. Ebu Bekir halife seçildiği ilk günlerde Medine'ye birkaç kilometre uzaklıkta bulunan denilen yerde hanımı Habibe bint Harice ile birlikte ikamet ediyordu. Medine'ye yaya gidip gelirdi. Yatsı namazını kıldırdıktan sonra Sunh'daki evine dönerdi. Namaza gitmediği zamanlar yerine Hz. Ömer namaz kıldırırdı. Halife seçilişinin ertesi günü sabahında sırtına birkaç elbise alarak pazarda satmak üzere yola koyuldu. Yolda Hz. Ömer ve Ebu Ubeyde b. Cerrah ile karşılaştı. Onlar: "Ey Rasülullah'ın halifesi nereye gidiyorsun?" diye sorduklarında Hz. Ebu Bekir, pazara gidip ailesini geçindirebilmek için alışverişte bulunacağını söyledi. Bunun üzerine onlar Hz. Ebu Bekir'e, Müslümanların yönetim işini üstlendiğinden pazar yerinde alım ve satım işleriyle uğraşmasının uygun olmayacağını belirterek ailesini geçindirebilmesi için kendisine bir maaş belirleyeceklerini söylediler. Daha sonra halifelik öncesi döneminde ailesine harcadığı nafaka esas alınarak geçimini sağlayacak kadar bir maaş kendisine bağladılar. Hz. Ömer yargı

işlerine, Ebu Ubeyde ise mali işlere bakmayı üstlenerek Hz. Ebu Bekir'e yardımcı oldular. Bunun yanında Hz. Ebu Bekir'in meşhur fakih ve ilk Müslümanlardan oluşan bir danışma kurulu vardı. Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebu Vakkas ve Zeyd b. Sabit bu kurulun içinde yer almakta idiler. Devletin önemli işleri bu seçkin heyete sunulurdu. Heyet gerekli müzakerede bulunup görüş birliği sağladığı konuları belli bir karara bağladığında Hz. Ebu Bekir de onaylardı. Üzerinde uzlaşma sağlanamayan konular da ise Hz. Ebu Bekir içtihatla bulunuyordu. Bunun yanı sıra yönetimle ilgili tüm işlerde genel anlamda Rasülullah'ın çizmiş olduğu çerçevenin dışına çıkılmadı. Medine yine Müslümanların başkenti olarak kaldı. Kardeşlik müessesesine devam edildi. Kitap ve sünnet, gerek Müslümanların birbirleriyle olan ilişkilerini gerek kitap ehli ile Müslümanlar arasındaki ilişkileri belirleme noktasında yegâne mercii idi. Müslüman olan kabilelere ve şehirlere valiler, zekât memurları, kadılar ve öğretmenler gönderildi. İslam'ı tebliğ etmek ve yaymak üzere gerekli yerlerin halkına ve yöneticilerine İslam davetçileri gönderilmesine devam edildi.

Hz. Ebu Bekir valilerine tam yetki verirdi. Onlarla devamlı diyalog hâlinde idi. Onları ilk olarak tayin ettiğinde gerekli tavsiyelerde

bulunurdu. İnsanlara hizmet etmek, onların ırzlarını ve mallarını korumak için valileri görevlendirdiğini, işlerinin sadece vergi toplamak olmadığını hatırlatırdı. İslam'ı yaymak ve ona hizmet etmek, insanlara Kur'an öğretmek, zimmilerin haklarını korumak noktasında da onlara tavsiyelerde bulunurdu. Hac mevsimi halife ile valilerin buluşması için iyi bir fırsattı. Vilayetinde tam bir yetkiye sahip olan vali aynı zamanda askerî, mali ve yargı işlerini yürütürdü. Gerek gördüğünde askeri işleri yürütmek, haraç toplamak ve namaz kaldırmak için farklı emirler seçerdi. Hz. Ebu Bekir ise valilerini gizlice kontrol eder, halktan kimsenin bir şikâyetinin olup olmadığını sorardı. Bir haksızlık görürse kendine özgü bir metot ile mazlumun hakkını alırdı. Zira onun yanında: "Haksızlık yapan güçlü de olsa hak ondan alınıncaya kadar güçsüzdü." Hz. Ebu Bekir hicretin on ikinci yılında hac ibadetini yerine getirmek üzere Mekke'ye gittiğinde ahalinin, Mekke valisi Attab b. Esid'den memnun olup olmadıklarını bir şikâyetlerinin bulunup bulunmadığını sormuştu. Ne var ki hiçbir şikâyetçi çıkmadığı gibi hepsi de valilerinden övgü ile söz etmişlerdi.

Hz. Ebu Bekir halife seçilir seçilmez önemli ve tehlikeli buhranlar karşısında kaldığı için ordusunun tanzimine önem verdi. Hz. Ebu Bekir döneminde ordunun ge-

H.z. Ebu Bekir'in vefatından sonra H.z. Ömer ve yakın arkadaşları Sunh'daki hazineyi açıp baktıklarında içinde yalnız bir dirhem bulmuşlardı. Bundan H.z. Ebu Bekir'in devlet gelirlerini hazinede bekletmeden Müslümanlara dağıttığı anlaşılmaktadır.

nel komutanı Halid b. Velid idi. H.z. Ebu Bekir, Rasul-i Ekrem'in kendisine "Allah'ın kılıcı" lakabını verdiği Halid b. Velid'i bütün itirazlara rağmen azletmedi. Öte yandan Üsame b. Zeyd, Ebu Ubeyde b. Cerrah, Muhacir b. Ebu Ümeyye, Yezid b. Ebu Süfyan ve Ala b. el-Hadrami gibi seçkin birçok insanın o dönemde ordu komutanlığı görevinde buldukları bilinmektedir.

H.z. Ebu Bekir bütün ordu komutanlarına talimat vermeye özen gösterirdi. Onlara yazdığı mektuplarda hangi yolları takip edeceklerini gösterir, komutanlarının durum ve hareketlerini yakından takip eder ve öğrenirdi. O komutanların her birine sıklıkla şöyle talimat verirdi: "...Askerle-

rin yanına gittiğin zaman onlarla iyi sohbet et. Söze hayırla başla ve onlara hayır vaat et. Onlara öğüt verdiğin zaman sözünü kısa tut, çünkü fazla sözün bir kısmı diğer bir kısmını unutturur. Kendini ıslah et ki başkaları sana iyi davran-sın. Namazları rükû ve secdelerini tamamlayarak ve huşu ile vakitlerinde kıl. Düşmanın elçileri yanına gelecek olursa, onlara ikramda bulun ve onları karargâhında kısa süre tut; ta ki hiçbir şey bilmeden senin askerlerinin yanından ayrılıp gitsinler. Onlara hiçbir şey göstermemeye çalış; aksi takdirde senin zayıf taraflarını görür ve senin bildiklerini bilirler. Onları askerlerinin zenginleri arasında misafir et, yanında bulunanlardan kimsenin onlarla konuşma-

sına meydan verme. Onlarla konuşmayı sen üzerine al. Gizli olması gereken şeyleri dışarı vurma ki senin işlerin karışmasın. Fikir sorduğun zaman doğru konuş ki sana samimi olarak fikirlerini söylesinler. Geceleyin arkadaşlarıyla sohbet et. Sana çeşitli haberler gelecek, önündeki perdeler kalkacaktır. Gece nöbetçilerin çok olsun ve onları askerlerinin arasına dağıt. Onları gizlice nöbet yerlerinde ansızın sıkça kontrol et. Nöbet tuttuğu yerde gaflete düşmüş bulduğun kimseyi aşırıya kaçmamak şartıyla cezalandır. Geceleyin nöbetleri değiştir. İlk nöbetler sonraki nöbetlerden uzun olsun, çünkü gündüze yakın olduğu için ilk saatlerin nöbetleri daha kolaydır. Hak eden kimseyi cezalandırmaktan çekinme ve tereddüt de etme. Ceza vermek için aceleci de olma, gevşek de davranma. Askerlerinin ailesinden gafil olma, aksi takdirde askerlerin bozulur. Onların gizliliklerini de araştırma, aksi takdirde onları rezil edersin. İnsanların sırlarını açığa çıkarmaya çalışma ve açığa vurduklarıyla yetin. Boş işlerle uğraşanlarla oturup kalkma. Doğru ve vefakâr kimselerle oturup kalk, karşılaştığın zaman samimi ol. Korkma! Çünkü sen korkarsan, başkaları da korkar. Hainlik yapmaktan sakın. Çünkü hainlik fakirliğe yaklaştırır, zaferi uzaklaştırır. Kendilerini manastırlara hapsedmiş kimseler bulacaksınız. Onları hayatlarını adadıkları şeyle baş başa bırakınız.” Bu talimatta geçen birçok husus günümüz ordu komutanları ve emir sahipleri için de önemini korumaktadır.

Hz. Ebu Bekir, halifelikinin ilk

günlerinden itibaren önemli bazı olaylarla mücadele ettiğinden İslâm ekonomi sistemini geliştirmeye zaman ayıramadı. Devlet başkanı olarak seçildiğinde Hz. Ömer yargı işlerine, Ebu Ubeyde ise mali işlere bakmayı üstlenmişti. Bu durum onlara mali işlerde ve yargıda bağımsız olma özelliğini kazandırmamıştı. Zira Rasulü Allah'ın döneminde olduğu gibi gerek mali işler gerekse de yargı için bağımsız bir kurumlaşma ortaya çıkmamıştı. Ancak Hz. Ebu Bekir bir binayı Maliye Hazinesi olmak üzere tahsis etmişti. Ne var ki toplanan gelir Müslümanlar arasında paylaştırıldığından bu bina genellikle kapalı kalırdı. Hz. Ebu Bekir'e hazinenin korunması için bir muhafız tayin etmesi söylendiği zaman bir kili-din ona kâfi geleceğini belirtmişti. Vefat edeceği günlerde halifelik görevinden dolayı kazandığı malı tekrar hazineye devretmişti. Hz. Ebu Bekir'in vefatından sonra Hz. Ömer ve yakın arkadaşları Sunh'daki hazineyi açıp baktıklarında içinde yalnız bir dirhem bulmuşlardı. Bundan Hz. Ebu Bekir'in devlet gelirlerini hazineye bekletmeden Müslümanlara dağıttığı anlaşılmaktadır.

Halifeliği döneminde “atâ/maas” uygulamasına başlayan Hz. Ebu Bekir Beytülmal'den Müslümanlara dağıttığı hisselerde eşitlik ilkesine bağlı kalmıştır. Zira ona göre Müslümanlar babalarına vâris olmuş kardeşler düzeyindeydiler. Onların payları nasıl eşitse, Müslümanların da Beytülmal'den alacakları hisselerin eşit olması kaçınılmazdı. Onların fazilet ve takva bakımından birbirlerinden üstün olmaları bu

durumu etkilemez. Çünkü ona göre, “fazilet ve takvanın sevabını vermek Allah'a aittir. Dağıtılan mal ise geçim problemidir; bu konuda eşitlik farklılıktan daha hayırlıdır.”

Hz. Ebu Bekir'e, Rasulü Allah'ın Bahreyn'e vali olarak tayin etmiş olduğu Ala b. el-Hadrami tarafından vergi hasılası olarak bir miktar mal gönderildi. Hz. Ebu Bekir, Rasulü Allah'ın kendilerine mal vaat etmiş olduklarının paylarını verdikten sonra geriye kalan malı, büyük-küçük, hür-köle, kadın-erkek arasında hiçbir fark gözetmeksizin bütün Müslümanlar arasında eşit bir şekilde bölüş-türdü. Böylece bu konuda eşitlik ilkesine bağlı kaldığını fiilen ortaya koydu.

Hz. Ebu Bekir memurlarını en seçkin zevat arasından seçmeye önem verirdi. Daha önce belirtildiği gibi Hz. Ömer kadılık yapar, Hz. Ebu Ubeyde b. Cerrah hazineye bakardı. Osman b. Affan, Zeyd b. Sabit ona kâtiplik yapardı. Attab b. Esid, Muhacir b. Ebu Ümeyye, Ebu Musa el-Eş'ari, Muaz b. Cebel gibi önemli şahsiyetler dönemin valilerinden idiler.

Memurlarını görevlendirip bir yere gönderdiği zaman onlara, görevlerini yerine getirmede rehber edinecekleri ilkeleri, son derece güzel, düzgün ve tesirli bir şekilde anlatır, memurların bu kurallara riayet etmelerine önem verirdi. Akrabalarından hiç kimseyi vali olarak tayin etmediği gibi halifeliği müddetince kabilesinden ve akrabasından kimseye hiçbir görev vermedi.

Belensiye Notları

Valensiya 95/714 yılında İslam hakimiyetine girdi, fakat tam olarak merkezi idareye bağlanamadı. Burada bulunan Berberiler, Emevi otoritesini kabul etmediler. Şehir ancak Belensiye emiri Abdullah el-Belensi tarafından Endülüs Emevi hakimiyetine dahil edilebildi.

Doç. Dr. Fatih ERKOÇOĞLU

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

ENDÜLÜS'E daha önce birkaç defa gitmiştim. İki defa Endülüs uzmanı muhterem Prof. Dr. Mehmet Özdemir hocamızın rehberliğinde Marbella, Tarifa, Gırnata (Granada), Sevilla (İşbiliyye) ve Kurtuba'nın içinde bulunduğu bugünkü Endülüs Özerk Bölgesini ziyaret etmiştim. Geçen yıl ise Lizbon'dan önce trenle Madrid'e oradan da hızlı trenle yarım saatlik mesafede bulunan Arapların Tuleytula dedikleri Ortaçağın önemli şehirlerinden biri olan Toledo'ya gitmiş ve bir teşehhüd miktarı dahi olsa burasını gezebilmiştim. Toledo çeliğinden imal edilmiş bir miktar kılıç dahi buradan almıştım.

Avrupa'nın şehirleri bilhassa kuzeydekiler birbirlerine çok benziyor, kısa süre sonra insan sıkılmaya başlıyor, fakat İspanya ve İtalya için bunları söylemek mümkün değil. Bu sefer yine bir ucuz uçak bileti ile İspanya'nın doğu sahillerinde bulunan Müslüman Araplar'ın Belensiye dedikleri Endülüs'ün Valensiya şehrine gitme imkanı buldum. Portakal bahçeleri ile sarı Valensiya'nın İspanya'nın üçüncü büyük kenti olduğunu belirtelim.

İlk olarak şehir hakkında kısa bir tarihi bilgi verelim. Valensiya 95/714 yılında İslam hakimiyetine girdi, fakat tam olarak merkezi idareye bağlanamadı. Burada bulunan Berberiler, Emevi otoritesini kabul etmediler. Şehir ancak Belensiye Emiri Abdullah el-Belensi tarafından Endülüs Emevi hakimiyetine dahil edilebildi. Bir dizi karışıklık sonrasında şehre müluku't-tavaiften Âmirilerin azatlıları Mübarek ve Muzaffer el-

Âmiri sahip oldu (401/1010-11). 1094 yılına geldiğinde ise Belensiye için kara bulutlar görülmüştü. İspanyolların meşhur destan kahramanı Rodrigo Diaz de Vivar'ın saldırısı ile şehir Müslüman hakimiyetinden çıktı. Pek çok Müslüman kılıçtan geçirildi. 1102'de ise şehirde Murabıt hakimiyeti başladı. İlerleyen zamanda ise Muvahhitler bölgede varlık gösterdiler.

Valensiya, Kurtuba'dan iki yıl sonra Aragon Kralı I. Jacques tarafından zaptedildi (1238). Müslüman halk Hristiyanların eline geçen diğer bölgeler gibi zulme maruz kaldı, din değiştirmeye zorlandılar. Zamanla da Hristiyanlığı benimsemeyenler sürgüne yollandılar ve böylece İspanya'da Müslüman varlığı bitirilmiş oldu.

Rehber kitaplar bugün Belensiye'de İslami döneme dair fazla bir eserin kalmadığını belirtmektedir. Sadece büyük kilise yakınındaki hamam kalıntılarının bu dönemden kaldığı ifade edilmektedir. Bu arada Valensiya Şehir Tarihi Müzesi'nde İslami eserlerle ilgili birkaç tane objeyi ancak görebildiğimizi ve fotoğraflayabildiğimizi belirtelim.

Önümüzde 3 gün vardı ve havalimanından yirmi beş euroya üç günlük olarak aldığımız şehir kartı ile merkeze geldik. Her zaman olduğu gibi kalacağımız yer eski şehrin içerisindeydi. Zira başta öyle planlamıştım. 1928'de yapılan Mercado Central ve Iglesia de los Santos Juanes Kilisesine yüz metre mesafede yer alan suit odamız, tarihî binanın birinci katında ve hemen her yere yürüyüş mesafesi on ila on beş dakika idi.

Şehri daha hızlı tanıyabilmek için Avrupanın hemen her şehrinde bulunan tur otobüslerine bindik. Tur programı iki ayrı hattan oluşuyordu. Plaze de la Reina'dan kalkan tur otobüslerinin ilki Valensiya anıtlarını dolaşıyordu ve eski şehir ile Turia nehrinin diğer yakasındaki kısımları ihtiva ediyordu. Diğer tur ise limana kadar gidiyordu. Birkaç saat içerisinde şehirde ne var ne yoksa gördük.

Turia nehri dedim, fakat artık bir nehrin olmadığını söylemeliyim. Zira nehir sık sık taşınca, Valensiyahlar da çözümünü nehir yatağını değiştirmekte bulmuşlar. Ama şehirlerini seven insanlar, 19 köprü ile kesilen ve 6 km boyunca uzanan eski nehir yatağını çok güzel değerlendirerek, güzel bahçeler, spor kompleksleri, yeşil alanlar, koşu yolları yapmışlar ve Valensiyahların hizmetine sunmuşlardır. Eski nehrin karşı yakasından geçerken bu manzarayı ve tarihi köprüleri fotoğraflama fırsatı buldum. Şehrin surları zamanla yıkılmışsa da bazı köprülerin girişinde şehir kapıları yeniden yükseltilmiş olup bu durum nehir olmasa da size hoş bir manzara yakalamanıza imkân sağlıyordu. Valensiya haritalarında eski nehir yatağı böylece yeşil bir hatla gösterilir olmuş.

Eski şehrin kalbi diyebileceğimiz Plaze de la Reina önemli bir yer. Valensiyahlar, araçları ile geçtikleri meydanın altına bir de araç park yeri yapmışlar. Görebildiğim kadarıyla eski şehrin hemen her yerinde buna benzer çok sayıda park yeri var. İyi düşünmüşler. Burada bulunan katedralin çan kulesi Miguelete'ye iki euroya çı-

kabiliyorsunuz. Fiyat ucuz olunca şehir kartımızın olduğunu unuttuk ve iki euro ödedik. Halbuki bunun gibi müze girişlerinin şehir kartı sayesinde bedava olduğunu hatırlatmak isterim.

İtiraf etmeliyim ki artık yaşlanıyorum, iki yüz küsur basamaklı bu kuleye çıkmak beni zorladı. Çıktığımızda ise güzel bir Valensiya manzarasının sizi karşıladığını söylemem gerekir. İspanyolların şehirlerini sevdiklerini ve muhafaza ettiklerini rahatlıkla görebiliyorsunuz. Eski şehirde (eski sur içi), Bursa'daki gibi tarihî dokunun içerisinde gözü tırmalayan ucube binalara pek de rastlanmadığını söyleyeyim.

Yukarıda Toledo çeliğinden kılıçlar aldığımдан bahsetmiştim. İstasyon binasının yanında gördüğümüz av bayii üzerimizdeki paraları hafifletecek kadar güzel silahlarla doluydu. Bir piştov, bir klasik tabanca, bir Roma kaması, bir Toledo kaması ve iki

baltaya yüz doksan euro saydım. Bu ürünlerin hepsinde Made in Spain yazıyordu. İspanyollar işi biliyorlar. Karşılığı olmasa herhalde koca koca adamlar bu replika silahları üretmezlerdi. Benim gibi adamlar da almazlardı. Daha önce de bunlara benzer replika silahlar almıştım. Kataloglarında oldukça fazla çeşitlerinin olduğu fark ediliyordu. Bu silahları nasıl getirdiğimi merak ediyorsanız söyleyeyim. Havalimanında polis nezaretinde çantam açıldı, polis memuru tabancaların replika olduğunu anlayınca da hayırlı yolculuklar dileyerek bağajımı uçağa yükletti. Ama ne olur ne olmaz elinizde makbuzunuz da bulunsun.

Eski şehir merkezinde dolaşırken muhtelif yerlerde üç ayrı dükkânda drone ve uzaktan kumandalı arabalardan tutun, muhtelif ebatlarda ahşap gemi, ev, saray ve kale modelleri ile plastik Ortaçağ asker modellerinin yer aldığı pek çok ürün gördük. Drone ve uzaktan kumandalı araçlar bir

tarafa bilhassa ahşap ve taş (oldukça küçük ebatlarda kesilmiş, muntazam taşlar) ev, kale ve gemi modellerinin ailelerin çocuklarıyla birlikte meşgul olabileceği ve aynı zamanda çocuklarına sabrı da öğretebilecekleri güzel uğraşlar olduğu anlaşıyordu. Bilgisayar oyunları da batı dünyasının ürünleri, fakat bilhassa Ortaçağ tarihinin örneklerini yansıtan bu ürünleri görünce bu durumun ben de hayranlık uyandırdığını itiraf etmeliyim. Diğer taraftan bu oyuncak dükkânında Memlük süvariler ile Moğol atlıları da gözümüne çarptı. Türkiye'de bunun gibi ürünler arasanız gerçekten çok zor bulursunuz. Bu ürünlerin bir kısmı satranç takımı olarak planlanmış bir kısmı da sadece vitrinlerde teşhir maksadıyla yapılmış olmalıydı.

Pazar günü eski şehrin sokaklarında kurulan bit pazarını da burada zikretmek gerekir. Sokak boyunca açılan çok sayıda tezgâhın içerisinde takriben yirmi tanesi

Valensiya Şehir Müzesinde Roma döneminden günümüze kadar şehrin gelişimi, bir oda küçüklüğündeki arka fonda bir resim, önde ise birkaç objenin teşhiri ile aktarılmaya çalışılmıştır. Üzerindeki Arapça yazıları kısmen görebildiğimiz lahit gibi mermer kapak, birkaç tane testi, tabak ve çömlekler İslami dönemden kalan yegâne eserler olmalıydı.

sadece para koleksiyoncularına hitap ediyordu. Gerçekten de hayret verici bir şey! Arkadaşıma, “Bunun mutlaka bir karşılığı vardır. Yoksa adamlar neden pazar günü böyle tezgahlar açsınlar.” dedim. Anlayacağımız adamlar sadece tarihi dokularını koruduklarını şehirlerde yaşamıyorlar, tarihin her parçasına hayatlarında yer veriyorlardı. İnsanlar tezgahları dolaşiyor ve ilgilendikleri konularda pekçok ürün satın alabiliyorlardı. Tezgahın birinden beş euroya biri Memlük olmak üzere iki adet kurşun asker ile tekerlekleri olmayan sadece metali olan bir topu da iki euroya almıştım. Bunlar Valensiya’dan ayrılırken kısa günün kârı idi.

Dönüş yolunda ise bir kitapçı vitrininde resimli dergiler gözümüne çarpmıştı. İçeriye girdiğimde ise birkaç farklı tarih dergisiyle karşılaştım. Bu dergi ise sayı itibarıyla diğerlerinden çok fazla idi. Vaktim yoktu kapaklarındaki konularına göre hızlıca bir seçim

yaptım ve beş adet bu dergiden satın aldım. Müteakiben incelediğimde ise bu dergilerde çok sayıda akademisyenin yazılar yazdığı, metin içerisinde çok sayıda görsel malzeme ile de bu yazıların desteklendiği fark edilebiliyordu.

Valensiya Şehir Müzesi umduğumuz gibi değildi. Yukarıda belirttiğimiz üzere kentin eskiden su ihtiyacını karşılayan bir sarnıç içerisinde kurulan bu müzede Roma döneminden günümüze kadar şehrin gelişimi, bir oda küçüklüğündeki arka fonda bir resim, önde ise birkaç objenin teşhiri ile aktarılmaya çalışılmıştır. Üzerindeki Arapça yazıları kısmen görebildiğimiz lahit gibi mermer kapak, birkaç tane testi, tabak ve çömlekler İslami dönemden kalan yegâne eserler olmalıydı.

Sütunlar ve kemerler bir labirent içerisinde kaybolmuş havası verse de müze gayet küçük, fakat güzel tasarlanmıştı. Kötü tarafı

ise bu müze ve şehirdeki başka müzeler hakkında İngilizce bilgi veren tanıtım kitabından sadece bir tane kalmış olması idi. Görevli bu kitaptan şehrin merkezinde bulabileceğimi söyledi, fakat orada da kitabın sadece İspanyolcası vardı. Talihime küstüm.

Son olarak yemekle ilgili olarak bir iki hususu burada belirteyim. Biz zaten üç günlük kahvaltılık malzemeyi yanımızda götürmüştük. Zira odamızdaki mutfağın içerisinde ketildan tutun, fırına kadar ihtiyaç duyulabilecek her şey vardı. Bir defa Subway’den helalinden İtalyan ekmeğinin arasına konulan ton balığı ve salata yemiştik. İstasyonun yanındaki Çorumlu Türk’ün döner dükkanını görünce iş değişti. Sonraki iki gün boyunca buradaki arkadaştan hem Valensiya hakkında bir kısım bilgiler almıştık hem de hazırladığı dönerleri afiyetle yemiştik.

ALİ AYGÜN

Ertan KÖSE

“Din görevlisi giyimiyle, kuşamıyla, yaşamıyla, bilgi ve becerileriyle topluma faydalı ve örnek olan kişidir.”

Sayın Hocam, birbirinden güzel oyma, yakma, kesme sanat eserleri, tahta üzerine hat; camî, nayla (serander), çiçek ve benzeri figürler yapıyorsunuz. El sanatlarına ilginiz ne zaman başladı, anlatır mısınız?

Bazı şeyler Allah vergisidir, yani fitridir. Halik-ı mutlak olan Rabbimiz her insana farklı his ve meziyetler vermiştir. Benim ahşaba olan ilgim çocukluk yıllarımda başladı. Marangozluğa özenir tahtalarla oynamayı severdim, tahta parçalarıyla bir şeyler yapardım. Bu kimi zaman bir araba, kimi zaman bir kaşık olurdu, bazen de sadece değnek yontardım. Daha sonra okul vs. neticede bu kutsal göreve başladım yaklaşık 18 yıl kadar önceydi sanırım bir hocamı ziyarete gittiğimde hat sanatıyla ilgilendiğini gördüm, benim de ilgimi çekti ve ben de bunu yapabilirim dedim kendi kendime. O vesileyle başlamış oldum hat sanatına. Malumunuz marangozluk aynı zamanda peygamber mesleğidir. Hz Nuh marangoz idi. Bizi de peygamber vârisleri olarak niteliyorlar kim bilir belki de minyatür ahşap sanatına ilgim bundandır...

El sanatlarının yanı sıra tahta üzerine hat yazmak ayrıca hat sanatına vukufiyeti de gerektiriyor. Hat için ayrıca bir eğitim aldınız mı?

Hat sanatı için özel bir eğitim almadım ancak merak bir işte başarılı olmanın en önemli faktörüdür bence, özellikle zamanımızda iletişim kanalları çok gelişmiş, istenilen şeye kolay ve çabuk ulaşılabilir. Bunun yanında devamlı bir şeyler üretme arzusu da sizi birtakım arayışlara sevk ediyor. Her insan özellikle Müslüman devamlı kendini yenilemek ve geliştirmek mecburiyetindedir. Bu düşünceyle ve gayretle tamamen araştırıp deneme yanılma yöntemiyle hat sanatını ve ahşap işlemeciliğini öğrendim.

Tahta üzerine hat işleme ve diğer el sanatlarınızı nasıl uyguluyorsunuz, biraz bahsedebilir misiniz?

Ahşap üzerine hat işleme işine önce ön çalışma olarak evvela kâğıttan tahtaya kalemle işliyorum daha sonra havya dediğimiz yakı makinesi ile yakıyorum, kabartma hatları ise kıl testere ile kesiyor ince işçiliği, tesviyesini, çerçeve ve verniğini yaparak gözlerin temasına sunuyorum.

Ahşap işleme işine gelince; önce yapacağım eseri tespit edip varsa hâlihazırda resimlerini çekiyorum daha sonra evvela kafamda sonra kâğıt üzerinde tasarımını yapıyorum. Tabii bu ahşap işleme sanatı azami hassasiyet ve gayret istiyor, en

ince ayrıntıyı dahi gözden kaçırmamak lazım. Onun için işleme başlamadan öncesi çok önemli, küçük bir hata günlerce yaptığınız çalışmanın boşa gitmesine neden olabiliyor. Yapacağım cami, tarihi ev, konak vs. her neyse evvela kafamda en ince ayrıntısına kadar tasarlıyor ve sonra faaliyete başlıyorum. Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan Bey'in Güneysu ilçemizde bulunan yöresel mimari ile yapılmış evini aynen yapıp kendisine hediye ettim. Rize Müzesi Çayeli Sahil Camii, yöresel evler, tablolar, kalemlikler, lale figürleri ve bunlar gibi onlarca eser yaptım. Yöresel mimarimizin en önemli ögesi olan serender (nayla) benim de en önemli imalatlarımdan birisidir. Ayrıca bu eserleri yaparken özellikle yöresel mimaride taş işçiliğine de önem veriyorum.

Sanatınızın size ve mesleğinize neler kattığını bizimle paylaşır mısınız?

Sanat insanlık tarihiyle eş değer olan kadim bir mefhumdur. İnsan var olalı üretmeye ve faydalı olmaya devam ediyor, dolayısıyla İnsan ürettiği ölçüde vardır. Sanatta bu üretimin ta kendisidir ve bizler İslam toplumu olarak devamlı üreten olmalıyız. Çünkü bugün ve her zaman üreten toplumlar dünyaya hâkim olmuştur. Ben en başta bu bilinçle hareket ediyorum. Yaptığım işler en önce bu inancımı diri tutuyor, kendime olan güvenimi ve hayata olan motivasyonumu artırıyor. Mesleki açıdan ise; bir din görevlisinin her alanda başarılı olabileceğini, asli görevini aksatmadan boş zamanlarını verimli olarak değerlendirebileceğini göstermek de bana aynı bir haz veriyor.

Çevrenizden ve cemaatinizden nasıl tepkiler alıyorsunuz?

Çevrem ve cemaatin tepkileri tabii ki olumlu, bugüne kadar olumsuz bir tepki almadım. Neticede bir sanat icra ediyorsunuz ve bizim insanımız sanata ve sanatçıya (Sanatçıdan kastım hakiki manada insana ve insanlığa faydalı olan zanaatkarlardır, yoksa sanat adı altında türlü rezaletler işleyenler değildir.) gereken değeri veriyor, bir de buna din görevlisine verdiği değer ve gösterdiği saygı eklenince çok daha olumlu oluyor.

Meslektaşlarınıza dergimiz aracılığıyla iletmek istediğiniz bir mesajınız var mı?

Meslektaşlarıma ilk tavsiyem önceliklerinin da-

ima din ve din görevliliği olması ve asli vazifelerinin ağırlığının ve kutsallığının bilincinde olmalarıdır, bunun yanında üretmenin, zamanı verimli olarak değerlendirmenin ve örnek olmanın gereğini yerine getirmeleridir. Asli vazifelerini aksatmadan insanlığın ve bütün mahlukatın ihtiyaç duyduğu her alanda elinden gelenin en iyisini yapmaya gayret etmelerini tavsiye ediyorum. Din görevlisi giyimiyle, kuşamıyla, yaşamıyla, bilgi ve becerileriyle topluma faydalı ve örnek olan kişidir.

Sizlere de bana bu fırsatı verdiğiniz için teşekkür ediyorum.

■ Ertan KÖSE

1972 yılında Rize'nin Çayeli ilçesinde doğan Ertan Köse, 1992 yılında Rize Çayeli Müftülüğünde imam-hatip olarak göreve başladı ve hâlen Çayeli Müftülüğüne bağlı Büyüктаşhane Mahallesi Merkez Camii İmam-Hatibi olarak görevini sürdürmektedir. Görevinin yanında boş zamanlarını el sanatlarıyla değerlendiren Köse'nin yaptığı eserler arasında ahşap üzerine yakma ve kabartma hat sanatı, cami maketleri, yöreye ait ev maketleri, ev görünümünde konuşma kürsüsü vb. bulunmaktadır. Aynı zamanda Halk Eğitim Merkezinde kurs veren Köse, Rize ve Ankara'da sergi açmıştır.

Çukurova'nın Hafız Fabrikası

Muzaffer Var Hocaefendi

Prof. Dr. Mustafa ALTUNDAĞ

Istanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Uluslararası İslam ve Din Bilimleri Fakültesi

Kendisi ibadetlerine düşkün,
şuurlu bir Müslüman idi.
Vakit namazlarını cemaatle
kılmaya özen gösterirdi.
Gittiği camide genellikle
namazı kendisi kıldırır, vaaz
eder, aşır okurdu.

TÜRKİYE genelinde iki yüz civarında hafız yetiştirmiş olan ve bu yüzden bir dönem kendisine “hafız fabrikası” denilen Adana Karaisalı müftülerinden Muzaffer Var hocamız 1936 yılında (nüfusta 1943 yazılı) Karaisalı'ya bağlı Gülüşlü köyünde dünyaya gelir. Nüfustaki ilk adı Mustafa'dır. Baba tarafı Kırşehir'in Dedeli köyünden, anne tarafı ise Karaisalı Karakılıç köyündendir. Dedeli doğumlu olan dedesi Çoban Ahmet, 5 yaşlarında Karaisalı'nın Güvenç köyünde çobanlık yapmaya başlar ve zamanla Gülüşlü'ye yerleşir.

Merhum hafız hocamız, tahsil hayatına Gülüşlü'de babası Ali Hoca'da hafızlık yaparak başlar. Ali Hoca, Konya ve Kayseri medreselerinde Arapça ve dinî ilimler tahsil ederek kendisini yetiştirmiş ve zamanında Karaisalı'nın hatipliğini yapmış bir hocadır.

Babasından hafızlığı tamamladıktan sonra Adana'ya gider. 1949-1950 yıllarında bir sene süre ile Adana Ulu Camii İmamı Hataylı Mustafa Efendi'den tashihi'l-huruf ve makam dersleri alır, hıfzını pekiştirir. Ardından Karaisalı'ya döner. Millî Mücadele döneminin Adana bölgesi manevi liderlerinden Karaisalı Müftüsü (müftülük dönemi: 1911-1957) Mehmet Sadık Salmaz Hocaefendi'den uzun süre Arapça dersleri alır.

İlkokulu dışarıdan verir. Örgün öğrenime devam edebilmek için nüfustaki ismini Muzaffer, doğum tarihini de 1943 olarak değiştirir. 1962 yılında Adana İmam Hatip Okulu'nu bitirir. İmam Hatip Okulu'na devam ederken ara tatillerde Konya ve Kayseri'de İslami ilimler üzerine özel dersler alır. Merhum Hamdi Mert, Ziya De-

mir, Rıza Özsu ile Prof. Dr. Yaşar Fersahoğlu Adana İmam Hatip Okulu'ndan dönem arkadaşlarıdır.

Adana Yeşileveler mahallesinde bir süre imam-hatip olarak vazife yaptıktan sonra Konya Yüksek İslam Enstitüsü'ne kaydolur. Enstitü yıllarında Hadim'de vaiz olarak görev yapar. 1970 yılında enstitü tahsilini tamamlayınca, daha önce ramazan aylarında Erenköy'deki evinde birkaç sene hatimle teravih namazı kıldığı Merhum Tahir Büyükkörükçü Hocaefendi'nin, Konya'da kalması ve hizmetlerine burada devam etmesi yönündeki ısrarlı talebine karşılık memleketine hizmet isteği baskın gelir ve Karaisalı'ya döner.

1974-1983 yılları arasında Karaisalı müftüsü olarak görev yapar. Kilis ve Kozan vaizliğinin ardından Adana vaizi iken emekli olur.

Ömrünü yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'i öğrenme ve öğretmeye vakfetmiş olan Hafız Muzaffer Var hocamız, 29.01.2016 tarihinde Cuma günü sabah vaktinde geride muhtereme hanımı ve 3 kızını bırakarak İstanbul'da vefat etmiş, ertesi gün Karaisalı Gülüşlü Köyü Maşat Mezarlığına defnedilmiştir. Kendisi ibadetlerine düşkün, şurlu bir Müslüman idi. Vakit namazlarını cemaatle kılmaya özen gösterirdi. Gittiği camide genellikle namazı kendisi kıldırır, vaaz eder, aşır okurdu. Talebelerine karşı gayet disiplinli, insanlarla ilişkilerinde ise doğru bildiğini çekinmeden söyleyen bir insandı. Merhumun hıfzı çok kuvvetli idi, her sureyi Fatiha gibi okuyabilirdi. Ara sıra talebelerine: "Bana 3, 4 haneli iki sayı söyleyin, bir de Kur'an'dan herhangi bir sayfa." der, aynı anda hem söylenen sayılarla dört işlemden birini yapar hem de söylenen sayfayı takılmadan okurdu. Talebeleri onu müftü veya Muzaffer Hoca diye değil hep "hafız" olarak anardı; kendi aralarındaki konuşmalarda ondan "Hafız geliyor" "Hafız şöyle dedi"... diye bahsederlerdi. Çünkü o gerçekten hem hıfzının kuvveti hem de yaşantısı ile gerçek bir hafızdı. Kendisine nerede rastlasak hafif sesle Kur'an okurken görürdük. Kur'an okumak ve okutmak, onun en büyük gıdası idi; onsuz yapamazdı. Hatimle teravîh namazı kıldırılmayı kendine vazife edinmiş, Adana İmam Hatip Okulu'na kaydolduğu yıl başladığı bu güzel geleneği ömrünün son senelerine kadar aralıksız devam ettirmiştir. Merhum hocamız, hafız yetiştirmeye Adana'da imam-hatip olarak vazife yaptığı yıllarda başlar. Konya Yüksek İslam Enstitüsü'ne kaydını yaptırınca kendisinde hafızlık yapan 8 talebesini de bera-

berinde götürür. Nişantaşı Mahallesi'nde kiraladıkları evdeki talebe sayısı zamanla artar. Onun esas talebe yetiştirme dönemi Karaisalı Müftüsü olduğu yıllardır (1974-1983). Müftülük binasındaki Kur'an Kursu'nda Merhum Mehmet Savaş hocamızın da katkılarıyla yürüttüğü çalışma, kısa sürede Adana ve civarında duyulur ve ilgi çeker. Özellikle Adana il ve ilçe müftüleri Karaisalı'ya öğrenci göndermeye başlar.

Karaisalı'daki hafızlık çalışmasında günlük program şu şekilde olurdu: Merhum, imsak vaktinde talebeyi o tiz sesiyle "Salâh!" diye seslenerek kaldırırdı, kursun merdiven sahanlığında sabah ezanını okur, o sırada öğrenciler abdestlerini alırlardı. Ardından ders dinlemeye geçirdi. Derslikteki masasının sağ, sol ve ön tarafına birer ikişer öğrenci oturur, 2-3 öğrenciyi aynı anda dinlerdi. Takılan ya da yanlış okuyan olduğunda anında fark edip müdahale ederdi, dikkatinden kaçan olmazdı. Sabah namazını kılma vaktine kadar ezber dinleme işi bitmiş olurdu. Sabah namazını kursun mescidinde kendisi kıldırırdı. Vazifesi gereği mesai saatlerinde müftülük makamında bulunurdu. Kahvaltı arasından sonra talebe ders çalışmak üzere ilçenin Merkez Camii'ne giderdi. Öğle ve ikinci namazları cemaatle birlikte kılınır, bu sırada öğrenciler müezzinlik yapma, aşır okuma imkânı bulurdu. Ders çalışma vaktinde camiye giren bir kimse anı uğultusuna benzer bir sesle karşılaşırdı. Akşam ve yatsı namazlarını kursta genellikle kendisi kıldırırdı. Yatsıdan sonra talebe bir süre çalıştıktan sonra istirahat çekilirdi. Yaz aylarında Kızıldağ Yaylası'na çıkılır, orada da benzer bir program uygulanırdı. Yaylada, ders çalışma mekânı ola-

rak açık bir alan (Çinçin Mezarlığı ve civarı) da kullanılırdı.

Hafızlığı pişirme aşamasının sonlarına doğru her gün birkaç cüz talebeden toplu olarak dinlerdi. Talebe halka oluşturur, herkes sırasıyla birer ayet okurdu. Bir iki hatim de vakıf yerleri esas alınarak yapılırdı. Ayrıca Mushaf'ın sayfa başlangıçları Fatiha'dan Nas'a hemen her gün ezbere hızlıca okunurdu. Böylece bir hafız, Kur'an metnini sure, cüz, sayfa, ayet, vakıf yerleri açısından zihnine nakşetmiş olurdu. Yatsı namazından sonra da Hocamızın kendi sesiyle okuyup oluşturduğu hatim setinden 1-2 cüz topluca dinlenirdi. Hocamız, ayrıca talebeye ilmihal bilgilerinin de öğretirdi. Abdest, ezan, namaz, nikâh, cenaze dualarını ezberletirdi.

İmam Hatip Okulu yıllarının sonlarından 1983 yılına kadar farklı yerlerde sürdürdüğü özverili ve hasbi faaliyet sonunda Türkiye'nin farklı yerlerinden 200 civarında hafız yetiştirmiştir. Bunlar içinde 3'ü kendi kızı olmak üzere 5 hanım da bulunmaktadır. Akrabasından hemen her bir evden en az bir kişi hafız olmuştur. Karaisalı'dan da hafız çıkmayan köy yok gibidir. Mezun ettiği hafızlarla karşılaştığı zaman, hafızlıklarından mutlaka sorar, hıfzlarını zayıflatmamalarını tembih ederdi. Bir iki dönem, mezun ettiği hafızlara Arapça dersleri de vermiştir.

Yetiştirdiği talebeleri çeşitli resmi kurumlarda vazifeler üstlenmişler; öğretim üyesi, müftü, vaiz, imam-hatip, müezzin, öğretmen olarak görev almışlardır. Bir kısmı ise Kur'an kurslarında hamele-i Kur'an yetiştirmek suretiyle, hafızımızın yolundan yürümektedir.

“HAKEM, hüküm verme yetkisini elinde tutan, son hükmü verecek olan” demektir. Rabbimizin yaratılışa eşyanın tabiatına koyduğu hükümler, ilk insandan bu yana indirdiği kitapların içerdiği hükümler, dünyada olup biten hadiselerle dair ahirette verilecek nihai hükümler bu ismin işaret ettiği yetkinliğin muhtevasındadır.

Yüce Rabbimiz ilmiyle bütün âlemleri kuşatmıştır. Her şeyin başını da sonunu da bütün kapsamaıyla bilir. Bu evrende her ne olup duruyorsa hepsini en baştan tasarlayan ve yaratan O’dur. O öyle bir âlem yaratmıştır ki orada her şey hem birbiriyle ilişkili hem de kendi varoluş amacını gerçekleştirmeye yönelik bir akış içindedir. Her şey tam da olması gereken yerdedir. İlmiyle, hikmetiyle, adaleti ve kudretiyle bu âlemi tasarlayan Rabbülalemin her bir oluş için hükümünü verir ve icra eder. (Kasas, 28/70.)

Yüce Allah kurduğu bu düzenin içinde irade ve karar yetkisine haiz tek bir varlık yaratmıştır: İnsan. İnsanın aldığı kararların ve attığı adımların bütün sorumluluğu kendine ait olmakla birlikte Allah bu kararların ve yönelişlerin kendi kâinatındaki hükmünü ve neticesini de ona önceden bildirmiştir. (En’am, 6/114.) Bu dünyada işler sarp sardığında, haklıyla haksız birbirine karıştığında bunları nihai çözüme kavuşturacak olan da O’dur. O’ndan başkası her olayı bütün sebepleri ve sonuçlarıyla birlikte, her girdiyi dikkate alacak şekilde bilemez. Bilemeyince de tam bir adaletle hükmedemez. Bu nedenle mutlak adaletle dayalı nihai hüküm ancak Allah tarafından ve ahirette

Hâkimler Hâkimi el-Hakem

Fatma BAYRAM

gerçekleşecektir. (Zümer, 39/46.)

Bazılarımız nihai hükmün ahirete kalmasından rahatsız olabilir. Yaşadıkları hadiselerin sonuca bağlanması için o kadar beklemek onlara çok uzun ve haksızca gelebilir. Oysa dinimizin bize öğrettiği üzere hayat doğumla başlar ve sonsuza kadar devam eder. Ölüm sadece boyut değiştirmektir. Böyle olunca da nihai hüküm hayatın dışında ve iş

işten geçtikten sonra verilmiş bir hüküm değil, aksine hayatın mukaddimesi sayılacak bu dünyanın bittiği ve asıl kalıcı hayatın başladığı noktada bütün o sürecin mahiyetini belirleyen son derece etkin bir karardır. Üstelik bu dünya hayatımız devam ettiği sürece sorumluluklarımız ve eylemlerimiz devam etmekte, her olaya her an yeni bir boyut eklenmektedir.

Allah’a “Allah” olarak inanan bir insanın O’nun hüküm verme ve son sözü söyleme yetkisinden kuşkusu olmaz. Bir müminin asıl dikkat etmesi gereken husus Allah’ın hükmüne razı olup olmadığıdır. O’nun hükümlerini içine sindiremeyen, koyduğu ilke ve kurallardan dolayı içi sıkılan, olmasını istediği şey olmayıp da Allah başka şeye hükmettiğinde isyan eden birisi dönüp kendine bakmalı ve Allah’ın ne yapması ve nasıl hükmetmesi gerektiğine bu kadar karışacak yetkiyi nereden aldığına kendine sormalıdır. Allah’ın hükmetme yetkisinden ve verdiği hükümlerden rahatsız olanlar kendi nefislerine yükledikleri tanrı rolünü görmeli ve kendi hüküm ve isteklerinin doğruluğunu neye dayandırdıklarını sorgulamalıdır.

İnsanın bu dünyada yakalayabileceği mutluluk

Allah'a "Allah" olarak inanan bir insanın O'nun hüküm verme ve son sözü söyleme yetkisinden kuşkusu olmaz. Bir müminin asıl dikkat etmesi gereken husus Allah'ın hükmüne razı olup olmadığıdır.

ve huzur üzerine çalışanlar bunun sırrının kendimizle ve hayatla barışık olmak, yani "rıza" hâlinde olmak olduğunu söylüyorlar. İnsan kendisi için iyi gördüğü şeylere ulaşmak için çaba sarf eder, Allah'a dua eder, neticede ulaşabildiğine de razı olur, onunla yetinirse işte en büyük huzur budur. Bunun da Allah'ın hükmüne güvenmek, O'nun kararlarına saygı duymakla alakası açıktır. Çünkü Allah "Hakem"dir. "Hakem" taraf tutmaz, haksızlık yapmaz, kayırmaz ve zarar vermez. Hakem'in hükmü hepimizin lehinedir. "Hüküm yalnızca Allah'a aittir. O, hakkı anlatır. O, hakkı batıldan ayırt edenlerin en hayırlısıdır." (En'am, 6/57.)

Hz. Peygamber'in üzüntü ve sıkıntıyı gidermek için öğrettiği duanın başlangıç kısmı da bu rıza hâlini hem Allah'ın hükmünün mutlaka geçerli olacağına hem de her zaman adaleti gerçekleştireceğine inanmakla açıklar: "Allah'ım! Ben senin aciz kulunum, senin kulun olan bir baba ile bir annenin evladım. Bütün varlığım senin elindedir. Benim için verdiğin hüküm daima geçerli, hakkımdaki kararın daima adaletlidir." (Müşned, I, 391, 452.)

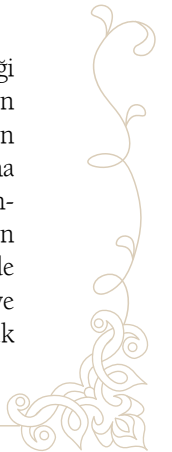
Bu dünya hayatında Allah Teala'nın "Hakem" ismi gönderdiği kitaplar vasıtasıyla insanlar arasındaki meselelerin hükümlerini ortaya koymak suretiyle gerçekleşir: "İnsanlar tek bir ümmetti. Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi ve beraberlerinde, insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler konusunda, aralarında hüküm vermek üzere kitapları hak olarak indirdi..." (Bakara, 2/213.)

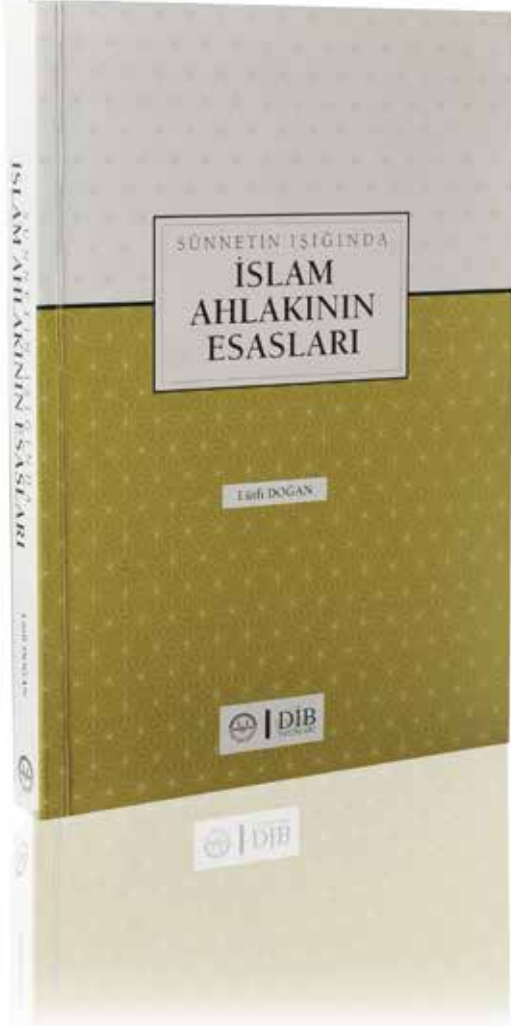
Hüküm kelimesi Kur'an-ı Kerim'de çeşitli kâlıplarda olmak üzere 210 yerde geçmektedir. Bunlardan otuz yedisi fiil ve isim olarak Allah'a nispet edilmektedir. Üç ayette "hayrül-hâkimin" (hâkimlerin en hayırlısı ve en isabetli karar veren) ve iki ayette "ahkemül-hâkimin" (hâkimlerin hâkimi, hüküm verenlerin en üstünü) terkipleriyle hüküm ve hakem kavramları O'na izafe edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de yeri geldiğinde güçleri nispetinde insanların da hakemlik yapması gerektiğinden de bahsedilir. (Nisa, 4/35.) Ayrıca yine Kur'an'da insanların hüküm verme konusunda riayet etmeleri gereken ilkelerden bahseden ayetler bulunması (Nisa, 4/58, 135; Maide, 5/8.) bize onların da Allah'ın verdiği yetki ve sınırlar çerçevesinde hükmetme yetkisine haiz olduğunu gösterir. Böyle bir mevkie layık görülen kişi hükümlerini verirken üzerinde kendisini gözleyen "Hakimler hakimi"ni (Tin, 95/8.) hiç aklından çıkarmamalıdır. H-k-m kökünün sözlükte "iyileştirmek amacıyla menetmek ve düzeltmek" anlamlarına gelmesi de manidardır. Bu durum Rabbimizin verdiği hükümlerle haksızlığı, zulmü ve yanlış engellediğini ve insanların işlerini adaletle düzene soktuğunu ifade ederken bize de kendimize hâkim olup bencil duygulara gem vurmamakça hakla hükmedemeyeceğimizi gösterir.

İnsanların bulunduğu her yerde fikir ayrılıkları, anlaşmazlıklar ve çatışmalar kaçınılmazdır. Makul düzeyde bir rekabet toplumsal ilerlemeye hizmet ederse de bu durum huzuru bozacak düzeye geldiğinde bir müdahale mekanizmasının mutlaka işlemesi gerekir. İşte böyle bir çatışma durumunda Allah'ın sınırlarını gözeterek hükmeden bir hakemin hükmüne muhatap olan bir mümin verilen hüküm aleyhine bile olsa kabul eder. Olayları sen ben davasına dönüştürmeden insanlar arası ilişkileri nefislerin çatışması ile değil, hakla hukuka saygı ile yürütmeye çalışır.

İbn Arabî'ye göre "Hakem" isminin tecelli ettiği insanlar hakkı, her şeyin, hatta kendi nefislerinin dahi üstünde tutan, böyle olunca da hadiselerin üzerini örttüğü "hakk"ı bulup ortaya çıkarma konusunda kuvvetli bir sezgiye sahip olan insanlardır. Görüşleri isabetli olur. Hükümleri Allah'ın hükmüne muvafıktır. İnsanlar arası meselelerde adaleti tesis etme konusunda özel bir beceriye mazhar olmuşlardır. Hak'la hükmederler. Hak onların vasıtasıyla vücut bulur.

Sünnetin Işığında İslam Ahlakının Esasları

Lütfi Doğan

Ali AYGÜN

“De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.” (Âl-i İmran, 3/31.)

SEVGİLİ Peygamberimiz (s.a.s.) söz, ibadet, ahlak, eylem, iş ve davranışlarıyla biz ümmetine örneklik ve önderlik etmiştir. “İçinizden Allah'ın lütfuna ve ahiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki Rasulüallah'ta güzel bir örneklik vardır.” (Ahzab, 33/21.) ayet-i kerimesi bu durumu açıkça ifade etmektedir. Peygamberimiz (s.a.s.) Kur'an ile terbiye edilmiştir. Hayat kitabımız Kur'an-ı Kerim, onun diliyle bizlere ulaşmış, onun örnekliğinde hayat bulmuş, okunmuş, anlaşılmiş ve uygulanmıştır. Kur'an'ı yaşanan bir kitaba dönüştüren Peygamberimiz (s.a.s.)'dir.

Kitaplık bölümümüzde bu ay, Lütfi Doğan Hocamızın, Rasul-i Ekrem (s.a.s.) Efendimizin çağları aşip güncelliğini hiç yitirmeyen güzel öğütlerini, kolay anlaşılır bir üslup ile halkımızın istifadesine sunma gayesiyle kaleme aldığı “Sünnetin Işığında İslam Ahlakının Esasları” adlı çalışmayı tanıtıyoruz.

Eser, iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “Ön Söz, Genel Bilgiler, Kitabı Hazırlayan Lütfi Doğan'ın Öz Geçmişi, İmam Nevevi'nin Eserinin Arapça Ön Sözü ve Tercümesi” başlıkları yer almaktadır. Eserin ikinci, asıl bölümünde ise “63 Hadis-i Şerif ve Açıklamaları”na yer verilmektedir.

“Ön Söz”de Allah Teala'nın Peygamberimize (s.a.s.) “Cevami'ül Kelim” (özlü ve kapsamlı sözler) özelliğinin verildiği ve bu özlü sözlerin iki kısma ayrıldığı dile getirilmiştir. Bunlardan birincisi Kur'an-ı Kerim, diğeri ise Efendimizin ifade buyurduğu kendi sözleri olduğu belirtilmiştir. “Cevami'ül Kelim” ile ilgili müstakil birçok eser yazıldığı vurgulanmış. İmam, Hafız Ebu Amr b. Salah, Peygamberimizin “Cevami'ül Kelim” hadislerinden 26 hadis-i şerifi bir araya getirmiş ve bunlara “el-Ehadis'ül Külliye” (kapsamlı anlamı olan hadis-i şerifler) adını vermiştir. Daha sonra İmam Nevevi, bu 26 hadis-i şerif üzerine 16 hadis-i şerif daha ilave etmiş ve bu esere “el-Erbain” (kırk hadis) adını vermiştir. Bu hadisler, sahih hadislerden, çoğunlukla Buhari ve Müslim'in “Sahihayn” adlı eserlerinden alınmıştır. İmam Nevevi'nin derlediği bu “el-Erbain” adlı esere; Hafız, Fakih Zeynüddin Ebü'l Ferec Abdurrahman 10 hadis-i şerif daha ilave etmiştir. Böylece 50 hadis-i şeriften oluşan bu esere yazar, genişçe bir şerh yazmış ve esere “Camiu'l Ulum ve'l Hikem” (bilgileri, hikmetleri derleyen kitap) adını vermiştir.

Lütfi Doğan Hocamız, Ebü'l Ferec Abdurrahman'ın “Camiu'l Ulum ve'l Hikem” adlı eserine 13 hadis-i şerif daha ilave ederek hadis-i şeriflerin sayısını 63'e çıkarmış. İlave edilen bu 13 hadis-i şerifin sahih hadislerden olduğunu belirten hocamız, bu 63 hadis-i şerifi kısa açıklamalarla şerh etmiş, şerh esnasında hadis âlimlerimizin, fakihlerimizin bize bıraktıkları irfan ve kültür mirasından yararlandığını da dile getirmiş.

“Genel Bilgiler” başlığı altında “el-Erbain” eserinin yazarı İmam Nevevi'nin, “el-Erbain”e veziz bir şerh yazan Şeyhülislam İbn-i Dakiki'l

İd'in ve “Camiu'l Ulum ve'l Hikem” adlı eserin yazarı Ebü'l Ferec Abdurrahman'ın kısa öz geçmişleri yer almaktadır.

“Kitabı Hazırlayan Lütfi Doğan'ın Öz Geçmiş”nde hocamız, kısa otobiyografisine yer vermiş.

“İmam Nevevi'nin Eserinin Arapça Ön Sözü ve Tercümesi”nde ise “el-Erbain” adlı eserin ön sözünün Arapça metni ve tercümesi bulunmaktadır.

“63 Hadis-i Şerif ve Açıklamaları” başlığıyla eserin ikinci, asıl bölümü başlamaktadır. Hadis-i şeriflerin lafızları çok kısa, özlü ve kapsamlıdır. Özellikle bu hadis-i şerifler, toplum hayatımızda karşılaşılan zorlukları aşmamızda bizlere ışık tutmaktadır. Hocamız, hadis-i şerifleri açıklarken beşeriyete en doğru, en emin ve en sağlam yolu gösteren Kur'an-ı Kerim'den ayetler ile de konuları izah etmeye çalışmıştır. Çoğunlukla Buhari ve Müslim'in Sahihlerinden seçilen bu hadis-i şerifler, çok önemli konuları kapsamakta, tüm taat ve ibadetlerle ilgili uyarıları ihtiva etmektedir. Bu hadis-i şerifler, güzel ahlakın en üstün esaslarını da içerdiğinden yazar esere, “İslam Ahlakının Esasları” adını vermiştir.

Tüm insanların huzur ve kurtuluş yollarını gösteren Sevgili Peygamberimizin (s.a.s.) bu güzel öğütlerine her zamankinden daha çok muhtaç olduğu bu çağda “Sünnetin Işığında İslam Ahlakının Esasları” adlı çalışma, bizlerin tevhide hakkıyla anlamasına ve Rasulüallah'a hakkıyla tabi olmasına vesile oluyor. Cenab-ı Hak, onun sünnetinden, muhabbetinden, bereketinden bizleri bir an olsun ayırmasın. Salat ü selam Sevgili Peygamberimizin (s.a.s.), onun âl ve ashabının ve hesap gününe kadar iyilikle onlara uyanların üzerine olsun.

MİNARE

Dünyanın eğriliğine inat dosdoğrudur minare. Bu duruşuyla, tek başına kalsan da istikametten şaşmamayı ve çizgiden ayrılmamayı öğütler. Cismani varlığı taştan olan bu yapı aslında ulvi manalara işaret eder.

Esmâ CAN

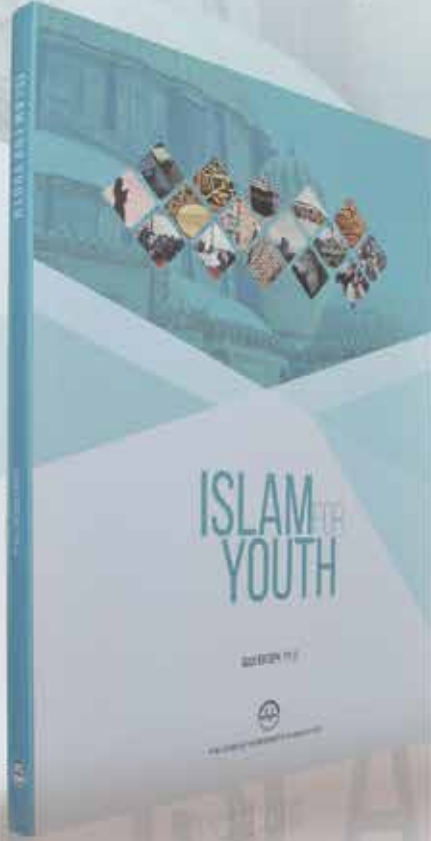
YOLCULUK esnasında çok uzaklardan gözleriniz ilk onu seçer. Arkasını dağlara yaslamış, yeşilliklerin arasında evlerin kaybolduğu bir köyün habercisidir bu endamlı taş minare. Adını belki de oracıkta öğrendiğiniz bu yer size ezelden tanıdık gelir ve ailece dinlenmek, namazınızı eda etmek üzere arabanızı cami kenarına çekersiniz. Bilirsiniz ki burası sizin için emniyetlidir.

Dünyanın eğriliğine inat dosdoğrudur minare. Bu duruşuyla, tek başına kalsan da istikametten şaşmamayı ve çizgiden ayrılmamayı öğütler. Cismani varlığı taştan olan bu yapı aslında ulvi manalara işaret eder. Günde beş kez buradan hayatın gayesi hatırlatılır ve vefat eden kişinin salası yine buradan verilir. Bir de mahyalar vardır; iki minare arasına dizilen gerdanlık. Ramazan ve özel gecelere has ışıklandırılmış güzel sözlerdir ki her yerden okunabilir.

Medine’de inananlara sesini duyurabilmek için dama çıkıp ezan okuyan Hz. Bilal, Mekke fethinde Kâbe’nin üzerinden o yanık sesiyle gönülleri mest eder. İlk minare Mısır-Fustat’taki Amr ibn Al As camisine sonradan ilave edilmek suretiyle ortaya çıkar. Taş, tuğla hatta ahşap olanları vardır ve çoğunlukla 10-40 metre boyunda çokgen şeklinde inşa edilir. İslam ülkelerinin mimari karakterlerine göre tezyinatı, biçimi, malzemesi farklılık gösterebilir. Selçuklu’da daha kalın ve güdük iken Osmanlıda daha ince ve zariftir. Mimar Sinan’ın elinde ise en estetik hâline kavuşur. Minare ve şerefe sayısı da belli bir kaideye göredir. Mahalle camilerinin minaresi daha kısa tutulurken, yüksek yapıların arasında kaybolmasın diye şehirdekiler daha uzundur.

Hz. Bilal’in makamı sayılan minare, tercihini hak ve hakikatten yana yapmış olan İslam beldelerinin ortak unsurlarındandır. Asalet ve vakarı hatırlatır. Bizden bir parçadır, bize aittir. Yokluğu ise gurbet demektir, yalnızlık demektir.

YENİ YAYINLARIMIZ

ISLAM FOR YOUTH

Gazi ERDEM, Ph. D.

Yurt içinde Diyanet Yayınları satış yerlerinden, yurt dışında Müşavirlik ve Ataşeliklerimizden temin edebilirsiniz.

www.diyamet.gov.tr

Hep birlikte Allah'ın
ipine sımsıkı yapışın;
bölünüp parçalanmayın.
Allah'ın size olan nimetini
hatırlayın. Hani siz
birbirinize düşman idiniz
de Allah gönüllerinizi
birleştirdi ve O'nun nimeti
sayesinde kardeş oldunuz.
Siz bir ateş çukurunun
tam kenarında iken oradan
da sizi Allah kurtarmıştı.
İşte Allah size ayetlerini
böyle açıklıyor ki doğru
yolu bulasınız.
(Âl-i İmran, 3/103.)

